

GRÓF KLEBELSBERG KUNO
KÜZDELMEK KÖNYVE

ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T. KIADÁSA, BUDAPEST

TARTALOM

Bevezetés	
A nagy elgondolások összeomlása	
160 esztendő	
Városaink esztétikája	
Kultúra a Balatonon	
A magyar művészet, mint nemzeti erőforrás	
Temetés után	
Az olimpiász és testnevelésünk	
Szent István	
Majd ha elfárad a vész haragja...	
Nép és nemzet	
Közhangulat	
Női Eötvös Collegium	
A föld megőszült	
Patriotizmus és nacionalizmus	
Vörösmarty és Ady magyarjai	
Egy budai polgár nyílt levele a belügyminiszterhez	
Alkotó embereket!	
A magyar művészet huszonnegyedik órájában	
Kultúrpolitika, kultúra - politika nélkül	
Az egyetemi gondolat sorsa	
A nemzeti gondolat a művészetben	
A kultúrmilió	
Könyv vagy kutatás?	
A magyar könyv sorsa	
A nyolcosztályos népiskola	
Választójog és népiskola	
Az új népiskola	
Jelszavak és valóságok tusája	
A magyar karácsony	
Karácsonyi zene	
Közgazdasági és politikai kultúra	
Özönlés a városba	
A műveltség megújítása	
Bürokrácia, túlkormányzás, takarékoság	
Politikai embertípusok	
Túlhajtott a munka?	
A vidék	
Nyugati tudás és magyar gondolat	
Nemzeti megújítás	
A művészet Nem Nem Sohája	
Gazdaság és kultúra	
A vallás- és közoktatásügyi miniszteri tárca	
1929/30. évi előirányzatának általános indokolása.	

*Nagybányai vitéz
HORTHY MIKLÓS
Ő Főméltóságának,
Magyarország kormányzójának
ajánlom mély hódolattal ezt a könyvet.*

Tíz évvel ezelőtt, emberfeletti erővel vívott becsületes tusa után, sebesülve tért haza a nemzet a messze idegenben fekvő harcmezőkről. És itthon a sebeket a forradalmak fertőzése érte, kínzó lázban vergődött a magyarság. Kimondhatatlan nélkülözés, szenvedés, munka és áldozat árán balsorsunk mélységéből lassanként kiemelkedtünk. További fejlődésünkhöz az elméleti tudás gyarapítása és a gyakorlati készség tökéletesítése szükséges. Elmélet és gyakorlat között ma már nincs éles választóvonal, a kettő szinte összekapcsolódott s a fizikai és gazdasági sikereknek is a kultúra a nélkülözhetetlen előfeltétele. A művelődés megújító, teremtő, erősítő hatalmába vetett hittől áthatva támogattam a magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszternek azt a törekvését, hogy szomszédainkat a kulturális nemes versenyben múljuk felül és a nyugati nagy nemzetekkel legalább művelődési téren igyekezzünk lépést tartani. Mivel a kultuszminiszter legújabb könyve is e cél szolgálatában áll, a nekem ajánlott munkát szívesen fogadom és örömmel bocsátom útjára a «Küzdelmek könyvét».

Budapest, 1929. március 15-én.

HORTHY

Bevezetés

Küzdelmek könyve! Talál-e ez a cím oly könyvnek homlokán, amelyet miniszter bocsát közre? Hiszen elterjedt politikai felfogás szerint a miniszter olyan valaki, akit támadni szinte erény, akivel szemben az ellenzéknek kötelessége keményen küzdeni. Sok ember előtt a miniszter úgy áll, mint a hatalom eszközeivel állig felfegyverzett páncélos, aki rendelkezik az állam pénzével és fegyelmi erejével, aki ellen a házszabályok miatt nem jut szóhoz a képviselő és akit szigorú sajtótörvények miatt nem is igen lehet támadni. Nem neki kell hát küzdenie, hanem ellene és ez a küzdelem az ellenzéki embernek mesterségesen nehezzé, sőt veszedelmessé van téve. E látszattól mennyire eltér a valóság! Reggel, az előző nap munkájától még rendesen fáradtan, átnézzük a postát. Már várnak a látogatók, a felek. Negyedét sem lehet fogadni. Akik bejutnak, természetesnek tartják; akik számára nem jut idő, neheztelve távoznak. Azután jönnek a referensek; ha jól akarunk intézkedni, a megoldás személyi és dologi kérdésekben rendesen adva van, csekély a szabad mozgás, a választás lehetősége. Kinevezni a létszámapasztás következtében alig lehet időnként egyet-kettőt, de el kell utasítani tízekeket, néha százakat. Aki megkapja a kinevezést, természetesnek tartja, mert szemében önként értetődik, hogy ő a legkiválóbb; akik elestek, tele vannak keserőséggel. Amikor a referensek is végeztek és felébred a természetes vágy a pihenés után, csak akkor láthatunk hozzá a nagyobb ügyekhez, a reformok tárgyalásához, csak azután következik az értekezés a szakemberekkel és a főbb munkatársakkal. Ilyen állapotban csoportosítjuk a költségvetés számoszlopait, ilyen állapotban fogalmazzuk törvényjavaslataink indokolását, ilyen állapotban írjuk nagyobb szerves rendeleteinket. Aki nekünk akar rohanni, annak elég könnyű a dolga: sűröghet-foroghat a parlament folyosóján, futkározhat a szerkesztőségekbe; mi csak akkor tudunk róla, ha egy többé-kevésbbé ügyesen felépített ilyen akció vagy intrika már kirobbant.

A politikának nagyon alantas felfogása lenne az, ha ezekkel az akciókkal vennők fel a harcot. Küzdeni kell, küzdeni kell a hatalom birtokában is, de nem a napi politika apró incidenseivel pepecselve, hanem küzdeni kell a kedvező közvéleményért, küzdeni kell azért, hogy a nemzet megérezze a szándék tisztaságát, hogy a nemzet átértse a reformok szükségességét. Nagy tévedés az, hogy pusztá hatalmi szóval, bármilyen nagy legyen is a formai hatalom, reformokat át lehet vinni az életbe, mert az így erőltetett koncepciók nem szívódnak fel a nemzet vérébe. Még a diktatúrák is számolnak a kor demokratikus alaptermészetével. A fasizmus egyike a legnépiesebb mozgalmaknak, különben nem is támogatnák belső helyeslésükkel az olasz nemzet tömegei. Ilyen demokratikus miliőben a nemzet belső helyeslése minden reform sikerének nélkülözhetetlen feltétele. Az alkotás kezdetben gyenge palánta; hogy megeredjen, kedvező időjárás szükséges. A politikai kezdeményezéseknél a kedvező időjárást a nemzeti közhelyeslés jelenti.

Küzdöttem hát a kulturális gondolatért, küzdöttem azért, hogy a nemzet minél szélesebb rétegeit hassa át a végzettszerű meggyőződés, hogy *lenni vagy nem lenni és művelődni nálunk teljesen egyértelmű*. A gazdasági élet egyes tényezőitől többször hallottuk, hogy a kultúra luxus, hogy előbb kell gazdagoknak lennünk, csak azután lehetünk műveltek, hogy nem bírjuk azokat az anyagi áldozatokat, amelyekre a más nemzetekkel való művelődési verseny sikere érdekében szükségünk van. Az ilyen prioritási kérdés, vagyis annak a feszegetése, hogy mi előbbre való, rendesen mesterkélt, erőltetett beállítás. Vagyonosodnunk és művelődnünk kell egyszerre. De ha már valaki az előbbség kérdését felveti, akkor azt hiszem, inkább az a tétel igaz, hogy műveltség nélkül elképzelhetetlen a gazdasági siker. Gazdasági sikertelenségeink jórészt két okra vezethetők vissza. A gazdasági helyzet megítélésénél, az üzleti lehetőségek felismerésénél, a vállalatok elgondolásánál, megkoncipiálásánál, megszervezésénél, irányí-

tásánál és vezetésénél nálunk sokszor hiányzik a nyugateurópai és amerikai tapasztaltsággal, rutinnal és tudással párhuzamba állítható szakismeret. Az anyagi kivitelben pedig a dolgozó magyar tömegek önhibájukon kívül nincsenek azon az értelmi színvonalon, mint a munkásság tőlünk nyugatra, amelynek teljesítményeivel nekünk mégis csak tartanunk kell a versenyt. Ha e kettős kulturális inferioritás helyzetéből hatalmas erőfeszítésekkel ki nem ragadjuk magunkat, akkor a gazdasági versenyben elbukunk. De túl a gazdasági kérdéseken a nemzet belső fajsúlyát is elsősorban a tudás erejével növelhetjük és külső vonatkozásokban szintén főleg attól várhatjuk, hogy a világ irányadó nemzetei a trianoni igazságtalanságot belássák, ha a körülöttünk élő népeken való művelődési felsőbbbségünk nyilvánvalóvá válik. Gyakran gyötör a történeti felelősség tudata, kínoz az a gondolat, hogy ha nem lenne elég szuggesztív erőm arra, hogy a közvéleményt a kultúra érdekében hozott áldozatok szükségességéről meggyőzzem, akkor minden igyekezetem ellenére is egyik oka leszek a nemzet elkerülhetetlen sorvadásának. Sorvadást mondok, mert míg a katonai bukás tragikus katasztrófával végződik, addig a kulturális alulmaradásban nincsen meg a tragikus bukás fensége, az lassan, szinte észrevétlenül csúsztat a posványba, az alsóbbrendűség fátumszerű elismerésébe, a lemondásba, a beletörődésbe, a nyomorba, a tudatlanságba. A kulturális bukás végzetszerűségét még növeli, hogy a kultúrpolitika irányának hirtelen megváltoztatásával a bajon nem is lehet segíteni, mert a politikának ez az ága mindig egy nemzedékkel előre dolgozik, kedvező vagy kedvezőtlen hatása a következő generációnál jelentkezik, mi magyarok pedig, ha Európa közepén egy nemzedékkel elmaradnánk, húsz-harminc évet behozni már nem tudnánk. Nekünk nincs időnk!

A kultúrpolitikát mindig szélesebb körnek néztem az iskolapolitikánál. Nagyon szűken fogná fel hivatását az a kultuszminiszter, aki csak az iskola nevelő és tanító munkájának irányításával igyekeznék hatni. A művelődés az emberi élet minden megnyilvánulásába beleszövődik. Ezért nyúltam tollhoz, ezért szóltam ahhoz a nagy közönséghez, amely az iskolát már régen elhagyta és ezért igyekeztem a kulturális tartalmat kihámozni, kimutatni a legkülönbözőbb, különösen a gazdasági kérdésekben.

Azért is küzdöttem, hogy legyen közművelődési kérdésekben közvélemény. Igyekeztem a nemzet elé tární, hogyan állnak a dolgok tőlünk nyugatra a nagy nemzeteknél és a bennünket környező kisebb népeknél. Minden önámítást félretéve, mindig őszintén megmondtam, hogy az egyes kérdésekben hogyan állunk mi magunk. Fejtegettem, hogy mi mindenre lenne szükségünk. Eszmék és szempontok felvetésével, művelődési kérdésekben vitát igyekeztem felidézni. Oly kormányzati módszer ez, amely alkalmazójának nem könnyíti meg munkáját, időt ad és könnyű alkalmat nyújt ellenállások szervezésére. De a nemzetre hasznos, mert az egyes kérdések így beható előzetes megvitatás után valósulnak csak meg. Hányszor használták ki módszeremnek ezt a gyöngéjét, úgy igyekezvén engem feltüntetni, hogy mindazt, amiről írtam, amit ismertettem, nyomban, mohón, elsielve akarnám megvalósítani. De szívesen viselem ezt az ódiumot, mert úgy érzem, sikerült elérnem, hogy ma a nemzet, - egészen függetlenül attól, hogy kik helyeslik és kik helytelenítik terveimet, - behatóan foglalkozik kultúránk alapvető kérdéseivel.

Olyan kötetben, amely egy esztendő alatt megjelent cikkeket mozaikszerűen összefoglal, külső egységet várni nem lehet. Hiszen a legkülönbözőbb kérdésekhez voltam kénytelen hozzászólni. Mégis azt hiszem, hogy a cikkek nincsenek belső egység nélkül, hogy valamennyiben ott lüktet a magyar művelődési kérdések sorsdöntő nemzeti fontosságának átérzése, felismerése.

Hogy e küzdelmek egyelőre milyen eredményre vezettek, azt a kultusztárca 1929-1930-iki költségvetésének általános indokolása mutatja meg, amelyet, mivel saját tollam munkája, azt hiszem, joggal iktathattam könyvem végére. A költségvetés indokolásában a miniszter már

nem tervez, nem azt fejtegeti, mi lenne jó, hanem arról ad számot, hogy a pénzügyminisztertől rendelkezésre bocsátott anyagi eszközökkel a törvényhozás hozzájárulása esetén mit vihet át az életbe a következő esztendőben. Ez az indoklás tartalmazza azt a keveset, ami küzdelmeimnek kézzelfogható eredménye. Hogy ezen túlmenőleg gyenge szavamra fölfigyelt-e a nemzet, nem tudom. A csüggedés perceiben úgy látom, hogy nem. Néha felcsillan bennem a remény, hogy talán mégis. De megnyugszom abban a római mondásban, hogy in magnis et voluisse sat est, hogy igazán nagy dolgokban már az is elég, ha nagyon és egészen akarni tudunk.

A nagy elgondolások összeomlása

Megjelent a Pesti Napló
1928. június 3-i számában

Csodálatos az, hogy politikai axiómákat mennyire bele lehet szuggerálni egyes generációkba, amelyek azokat szinte vakon hiszik és gépiesen ismételtetik. Bizonyos történeti és politikai felfogásokat már az iskola is tanít, azokat a parlamentekben és hazafias ünnepélyeken mint megdönthetetlen politikai dogmákat hangoztatják. Végzetes dolog, ha a nagy megpróbáltatások alkalmával az ilyen axiómák nem válnak be, egész ideológiák tévesnek bizonyultak és egyik napról a másikra összeomlanak.

Nagyon érdekes volt, amit egy porosz barátom beszélt nekem az 1918-iki német összeomlás lélektani hátteréről. Ez a barátom elmondotta, hogy a porosz patriotizmus voltaképpen a Hohenzollern-családra volt beállítva. A porosz nemzeti önérzet Nagy Frigyes és I. Vilmos császár példátlan katonai sikereiből táplálkozott és mikor az 1918-iki katonai vereség a II. Vilmosba vetett hittel együtt a hohenzollerni tiszteletet is megingatta, akkor a Hohenzollern-kultusz összeomlása sok embernél magával rántotta általában a hazafiasságot és felduzzasztotta az internacionálisan és pacifisztikusan gondolkodó németek számát.

Hasonló ideológia omlott össze nálunk is 1918-ban. Mert mi volt a magyar külpolitikai elgondolás alaptétele? Az, hogy a magyar faj csekélyebb számánál fogva egyedül nem állhat meg, be kell illeszkednünk tehát egy nagyobb egészbe, az osztrák-magyar monarchia keretébe, hogy így egy nagyhatalom katonai erejével és az ebből folyó szövetségekötési lehetőségekkel védhessük területi épségünket. E felfogáshoz híven, mikor kitört a világháború, a legnagyobb odaadással, eréllyel és áldozatkészséggel húzott a magyar nemzet kardot. Úgy küzdöttünk az osztrák-magyar monarchia védelmében, mint ennek a tarka birodalomnak egyetlen más néptörzse sem. Nem tehetünk magunknak e részben szemrehányást, jobban nem küzdhattünk, többet nem vérezhettünk, nagyobb áldozatokat nem hozhattunk volna és mégis mi lett a vége? Teljesen és tökéletesen legyőztek bennünket. Nemcsak a nemzetiségektől lakott vidékeket hántották le Magyarországról, hanem még széles karajban belevágtak a tiszta magyar nyelvterületbe is, úgy hogy közel négy millió magyarajkú honfitársunkat szakították el tőlünk.

Rosszabbul a dolog már nem végződhetett volna.

Megáll az embernek az esze, ha különösen az idősebb korosztályokban még elég nagy számmal találkozunk olyan férfiakkal, akik nem okultak az eseményeken és azokat a régi ideológiákat hajtogatják tovább, amelyekre a világtörténelmi események brutálisan rácaffoltak.

A katasztrófa nagyságát éppen az okozta, hogy a nagy döntések alapjául szolgált felfogások, helyzetmegítélések majdnem mind tévesnek bizonyultak. Lássunk csak egy pár példát. Istenben nyugvó nagy királyunknak, I. Ferenc Józsefnek óriási volt a tekintélye, nemcsak a monarchia nemzeteinél és néptörzseinél, hanem a külföldi államokban és különösen az uralkodóknál, az udvaroknál. Bosznia annexiójára így a bécsi külpolitikások, akik teljesen udvari légkörben éltek, kitűnő alkalomnak tekintették Ferenc József uralkodásának 60. évfordulóját. A bécsi udvari atmoszférán át nézve a világot, azt gondolták, hogy az idegen uralkodók, a fejedelmek szolidaritása révén, rokonszenvvel és együttérzéssel fogadják majd azt, hogy az európai fejedelmek nesztorát, aki életében annyi országot veszített, élete alkonyán egy tartománnyal megajándékozzák.

Ugyanilyen gondolatsorok állottak a monarchiának Szerbiához intézett ultimátuma mögött is. Szerajevóban megölték a monarchia trónörökösét és megint a fejedelmek szolidaritására számítottak, akik előtt a királygyilkosság, vagy a trónörökösök lemészárolása csak ellenszenves lehetett. Úgy gondolták tehát, hogyha a monarchia mint a királygyilkosság megbosszulója lép fel, ez csak rokonszenves lehet a többi király és császár előtt és így a büntető kezét feltartóztatni nem fogják.

A tetszetős politikai platform mind a két esetben végzetes tévedésnek bizonyult. Miért? Mert a politikai logika más volt a bécsi diplomáciai és udvari körökben és más volt külföldön. A mi monarchiánkban Ferenc József befolyása a külügyi és katonai kérdésekben olyan döntő volt, hogy a fejedelmi felfogás, az udvari felfogás teljesen egy és azonos volt a hivatalos diplomáciai állásponttal. Alig lehet kétséges, hogy a császárok és királyok úgy Bosznia annexiójának, mint Ferenc Ferdinánd legyilkolásának alkalmával rokonszenveztek az agg Ferenc Józseffel; de ez a királyi rokonszenv más országokban nem jelentette egyúttal a hivatalos diplomácia rokonszenvét is, mert odakint a nagy állásfoglalások nem a monarchikus és dinasztikus, hanem a nemzeti életérdekek szempontjából történtek, amely utóbbiak minden egyéb szempontot elhomályosítottak.

A monarchia nagy külpolitikai elgondolásai annak következtében, hogy a bécsi udvari atmoszférát általánosnak hitték, nem váltak be, a Ballplatz emberei téves elgondolásra támaszkodva végzetes lépésekre szánták el magukat, amelyek romlásba vezettek.

De a katonai elgondolások is csődöt mondtak. Mintha az orosz-japán háború nem is lett volna, az ismétlőpuska, a gépfegyver hatásával nem számoltunk, nem ástuk be magunkat, a drótsövények mögött elrejtett géppuskák ellen atillában, mentében lovasrohamokat intéztünk. Csak így eshetett meg, hogy azok a gyönyörű ezredek, amelyek a monarchia kaszányaiból kivonultak, az a 12 első évfolyam, amely pompásan ki volt képezve, jóformán megsemmisült a japán háborúban tapasztalatot szerzett orosz hadsereg előtt. És így békebeli hadseregünk megsemmisülése után a további háborút voltaképpen csak miliciával vívtuk. De nemcsak a taktika bizonyult rossznak. Így voltunk a stratégiával is, amely arra a kettős alapgondolatra volt felépítve, hogy felhasználva nagyobb békebeli felkészültségünket, a németek egyetlen csapással leterítik Franciaországot, mi pedig Szerbiát. A marnei csata és a losnicai kudarc után azonban úgy a német, mint az osztrák-magyar offenzíva megakadt. Az egész háború folyamán én a monarchiában egy katonát bámultam, *Hazai Samu* akkori honvédelmi minisztert, aki mindezt már akkor egészen tisztán látta és mikor Gorlice után mindenki tele volt a legszebb reményekkel, kifelé természetesen bizalmat mutatva, a titkos tanácskozásokon kitarított azon nézete mellett, hogy kezdő stratégiánk és taktikánk kettős csődje után katonai téren jót nem igen várhatunk.

Mikor a háború folyamán mindnyájan beleéltük magunkat a tévhitek egész sorába, amelyek szinte szentté váltak nekünk, akkor természetes, hogy a végén az összes szuppozíciók és koncepciók teljes összeomlása rettenetes lelki krízist okozott és csak ez a lelki válság magyarázza meg azt, hogy a politikai ideológiájának romjai alatt vergődő magyar nemzeti társadalom a legcsekélyebb ellenállást sem tudta kifejtetni Károlyi Mihály és Kun Béla csőcselékeivel szemben. Ma érthetetlennek tartják, hogy a Károlyi körül összesereglett szedett-vedett népség hogyan tudott egyetlenegy éjjelen mindent felborítani, ami itt Ferenc József korában valóban konszolidálódott. De ha meggondoljuk, hogy a hazafiak lelkében akkor minden összeomlott, ami korábban megcáfolhatatlan igazságnak látszott, akkor megérthetjük, hogy a legjobbak is iránytűt veszítve, tanácstalanul, megingott önbizalommal álltak ott.

A tragikus eseményeken, a végzetes eredményeken változtatni nem lehet. Az eseményeket meg nem történtté nem tehetjük, a multat vissza nem sírhatjuk és mi sem lenne meddőbb,

mint bűnbakok keresése. De végzetes lenne, ha a multaknak katasztrófái során a tények által megcáfolt politika tételeiben tovább is hinnénk. Hogy az öregebb nemzedék képes-e új politikai elgondolásokra, nem hiszem; de az újabb nemzedéknél, amelyet a katasztrófa oly korban ért, mikor az ember még evoluálni tud, új elgondolásoknak kell kiforni a magyar nemzet számára, új gondolatoknak, amelyek új utakat keresnek.

Az a politikai rezsím, amelynek alapjait Magyarország kormányzója és gróf *Bethlen* István rakták le, már közel egy évtized óta tart, amely idő alatt új korosztályok léptek be a magyar nyilvános életbe, új érzelem és gondolatvilággal és a mult emlékeitől meg nem bénítva. Ma még régi és öreg egymás mellett gomolyog, de az idők múlása meghoz egy új politikai alapelgondolást, amelynek ma még legfeljebb csak a körvonalait látjuk.

Adja az Isten, hogy új politikai alapkoncepcióink helyesnek bizonyuljanak, mert a magyar nemzet azt még egyszer nem bírná ki, hogy összes nagy politikai és katonai alapelgondolásai összeomoljanak úgy, mint 1914-ben, aminek az 1918 csak logikus folyománya volt.

160 esztendő

Megjelent a Pesti Napló
1928. július 15-i számában

Az utóbbi hónapok a *gazdasági depresszió* jegyében álltak. Szerencsétlenül összetalálkozott kedvezőtlen szimptómák jelentőségét talán kissé túlsötétén látva, a nemzet kezdte beleélni magát abba a hitbe, mintha a gazdasági dekonjunktúra egy újabb korszakába lépnénk, mintha nem múltó bajjal, hanem gazdasági helyzetünk tartós rosszabbodásával kellene számolni. Ebben a komor hangulatban talált bennünket két örömdetes tény: *az idei jó termés és az állami beruházások* erőteljes megindulása. E két momentum hatásaképpen különösen a vidéken máris *kedvezőbben* ítélik meg a gazdasági helyzetet és remélhető, hogy így a *közgazdasági közhangulat*, mert ilyen is van, hamarosan javulni fog.

A termés igen jó, bár helyi bajok, mint mindig, úgy most is vannak. Az országos átlagot nézve, elmondhatjuk, hogy a magyar föld és a magyar klíma jóformán maximumát produkálta annak, amit a mezőgazdaságban ma dolgozó szaktudás és tőkeerő mellett elérni lehet. Persze tisztán az időjárás lesésére nem szorítkozhatunk és minden reményünket kizárólag az áldott magyar földre nem vethetjük. Ha majd az agrokémia, az agromechanika és az agrobiológia terén továbbhaladunk, ha a dolgozó tömegek erkölcsi és értelmi színvonalának erőteljes emelésével nagyobb lesz a magyar munka hatályossága, mint eddig és ha a nemzeti töképeződés folytán nagyobb tőkéket fektethetünk be földművelésünkbe, akkor terméseink még nagyobbak lesznek. Egyelőre azonban meg kell elégednünk annak a megállapításával, hogy *a magyar föld és a magyar éghajlat ebben az évben megtette a magáét*, segítségünkre sietett az ország újjáépítésében.

A beruházások kérdése ma egy agyontaktikázott kérdés, hiszen a legutóbbi hónapok parlamenti vitái jóformán a körül a főtengely körül forogtak, hogy mi lenne célszerűbb: folytatni a feleslegekkel és a feleslegek révén beruházásokkal dolgozó eddigi rendszert, vagy a feleslegeket feláldozni és egyfelől leszállítani az adókat, másfelől felemelni a fizetéseket. Bizony, sajátságos az minálunk, hogy ha egy kérdés körül így elkezdenek taktikázni, akkor a vita korántsem tisztázza a kérdés lényegét, hanem ellenkezőleg elhomályosítja és az emberek civódnak és a közvélemény a végén jóformán nem is tudja, hogy érdemben miről van szó. Így a közvélemény meglehetősen tájékozatlanságban marad abban a tekintetben, hogyha nem lennének feleslegek beruházásra, akkor e helyett külföldi kölcsön felvétele korántsem lenne olyan egyszerű dolog, mert ahhoz többek között a jóvátételi bizottság is hozzászólna, amit legalább is célszerű kerülni és a mellett *egy újabb külföldi kölcsön óriás kamatteherrel nehezednék rá költségvetésünkre*. Ha pedig azt mondanánk, hogy külföldi kölcsönt nem kötünk, hanem inkább lemondunk a beruházásokról, akkor az építkezésekből élő húsz iparág jóformán egy csapással összeomlanék és óriási munkátlansággal kellene számolni. De persze ezek unalmas részletek és *penzügyi politikánk kritikusai jobb szeretnek csak az érdekes általánosságokkal foglalkozni*, ez így nekik kevésbé unalmas. Pedig a gondolatsorokat illik mindig végiggondolni.

Ezek az indokai a pénzügyi kormány *beruházási politikájának*, amelynek ideje lebonyolításaképpen Bud János februárban jelentést terjesztett a képviselőház elé, amely szerint még *a múlt költségvetési év megtakarításaiból* 56 millió 800 ezer pengőt fordít beruházási célokra, maga az *1928-29. évi költségvetés* az állami közigazgatásnál 30 millió, az üzemeknél pedig 20 millió 933 ezer pengő beruházást hoz, a parlamentben most tárgyalás alatt álló *különberuházási javaslat* pedig 129 millió 300 ezer pengőt tartalmaz. Összesen tehát *237 millió*

pengő beruházásról van szó, ami kis országunkban a földmunkások és az ipar számára óriási kereseti lehetőségeket jelent.

Ha a mezőgazdaság jó termését, a földmunkások kereseti lehetőségeit és az ipar nagyobb foglalkoztatását összevesszük, bizvást elmondhatjuk, hogy gazdasági bajaink belső okai lényegesen megenyhülnek és a jövőben inkább a kedvezőtlen világhelyzet, az amerikai pénzpiac nehézségei fognak még kedvezőtlen irányban továbbhatni. Erre az újabb nekilendülésre szükségünk volt, mert *egész Közép-Európában sehol sincs annyi tennivaló, mint éppen Magyarországon.* A magyar nemzet lelki szerkezete mellett nagy akció minálunk másképp, mint állami erővel és vezetés mellett el sem képzelhető. Gyakran hallottuk, hogy angol és amerikai pénzemberek jóakaróan ítélik ugyan meg pénzügyi és közgazdasági politikánkat, de felvetik a kérdést, hogy miért foglalkozik nálunk annyi mindennel az állam, miért nem engedjük át a tevékenységnek egyik vagy másik nagy mezejét a társadalomnak. Igen ám, csakhogy az ilyen rendszer csupán ott válik be, ahol van aktív, vagyonos társadalom. Mikor a kiegyezés korában nálunk *a gazdasági liberalizmust* még komolyan vették, az én fiatalságomban nálunk is mondogatták a pénzügyminiszterek és más pénzügyi szaktekintélyek: ezt vagy azt át kell engedni a társadalomnak. Ez azonban minálunk veszedelmes frázis volt, mert a társadalomnak való átengedés annyit jelentett, hogy a valóságban semmi sem történt. *Mai helyzetünkben komoly munka csak állami vagy városi erővel és állami vezetés mellett fejthető ki* és én meg vagyok róla győződve, hogy az a 237 millió beruházás, amellyel Bud János a magyar közgazdaságnak most segítségére tud jönni, országszerte óriási munkát indít meg. Hiszen egyedül a *kultusztárca* jóformán minden faluban épít tantermet vagy tanítói lakást és igen sok városban emel nagyobb objektumot, klinikákat, laboratóriumokat, középiskolákat vagy polgári iskolákat, ami *a pénzt egyenletesen osztja, veti szét az ország egész területén.*

És mindez a munka lényegében annak a 160 esztendőnek a pótlása érdekében történik, amelyet a török időben elvesztettünk. Moháctól, 1526-tól, Buda visszafoglalásáig, 1686-ig, 160 év telt el. Ezen idő alatt mi védtük Európát, Európa pedig tovább fejlődött. És ez az elmaradásunk az emberiség fejlődésének legkritikusabb idejében történt, a XVI. és a XVII. században, amikor a modern államok kifejlődtek. A nyugati nagy népek ez alatt az idő alatt kiépítették államukat és közgazdaságukat, a mi népességünket pedig itthon a török kipusztította, kiirtotta. A XVII. század végét és a XVIII. század elejét a brutális *osztrák összbirodalmi kísérletek* és velük szemben a nemzet nagy visszahatása, a *Rákóczi-féle szabadságharc* foglalta le. Igazában csak *Mária Terézia* uralkodása alatt fejlődöttünk, de akkor is inkább csak fizikailag. A szellem Magyarországon idegen volt, nem hiába nevezik irodalomtörténészeink ezt az időszakot *a nemzetietlen kornak.* A magyarság ezidőtájt olyan volt, mint az a gyermek, aki csak testileg fejlődik, de nem nevelik, nem tanítják. A magyarság a XVIII. században szaporodott, egy kicsit vagyonosodott is, de részben műveletlen maradt, részben idegen szellem befolyása alá került. A fejlődésnek ezt a relatív korszakát is megakasztotta *II. Józsefnek* oktalan összbirodalmi kísérlete. Aztán jöttek a *napóleoni háborúk* és velük a monarchia pénzügyi összeroppanása, a *devalváció*, a fekete bankó. A XIX. század 20-as éveiben ránk virradt a reformkor, *József nádor* és *Széchenyi* vezetésével abból az ominózus 160 esztendőből megint behoztunk egy pár évtizedet, de a *szabadságharc* kedvezőtlen kimenetele ismét megállít mindent, *Schwarzenberg*, *Bach* és *Schmerling* vezetése alatt újabb osztrák összbirodalmi kísérlet taposott végig rajtunk. 1867-ben *Deák* megcsinálta a kiegyezést, megint jó pár évtizedet hoztunk be elmaradásunkból, de a *millennium* után belső bajt kaptunk, akkor hanyatlásnak indult belpolitikánk, a *Bánffy* Dezső ellen tombolt úgynevezett nagy obstrukciótól kezdve a világháború kitöréséig rengeteg időt pocsékolunk és így méltán marcangolhat bennünket az az önvád, hogy a kiegyezés korának ezt a második részét már nem használtuk ki úgy, mint lehetett volna. Megint jött a *magyar fátum*, a *világháború*, megszakítva a kiegyezés korának haladását, jött *Trianon*, amely visszavetett bennünket. A török hódoltság elveszett

160 esztendejéből részben önhibánkon kívül, részben önhibánkból még pár évtized hátra van, a mi nagy baj, mert *Európa lassanként megújnja az érvelést a törökökkel.* És ha ezt az érvet tovább hajtogatnánk, lassanként azt a választ kapnánk, hogy utóvégre két századnál jóval több telt el már azóta, hogy a török innen kiment, ez elég idő arra, hogy rendbe jöjjünk. Itt az ideje tehát, hogy a 160 éves elmaradásból még hátralévő egy-két tizedet is behozzuk. Ez a nemzeti probléma lényege, mert *nem remélhetjük nemzeti álmaink teljesülését akkor, ha elmaradottságunknak ezt a még hátralevő pár évtizedét hamarosan be nem hozzuk.*

Ezért kellenének nagy erőfeszítések, *ezért kell tovább áldozni a magyar adófizetőnek,* ezért építjük szaporán tovább a népiskolákat, a klinikákat és a természettudományi laboratóriumokat.

Több munka! - legyen a jelszavunk. Szerencsétlen dilettantisztikus megítélése helyzetünknek, hogy túl sokan vagyunk, hogy még az a nyolcmillió magyar is sok, amit Trianon nekünk meghagyott. Ne feledjük el, hogy Romániának, Szerbiának hatalmas a születési arányszáma és mindig csendesebb lesz a szent kiáltás, hogy *Nem, nem, soha!* - ha minálunk a népesség egyre apadna és Romániában és Szerbiában mindig többen és többen lesznek azok, akik azt állítják, hogy *igen, igen,* minden így marad, ahogy Trianon megállapította, *mindörökké.* Ezek nagy és szent dolgok, amelyek körül nem szabad taktikázni. *Nem az itt a baj, hogy túl sokan vagyunk, hanem az a baj, hogy annyian, ahányan vagyunk, nem dolgozunk sokkal többet.* Nem sok ezen a darab földön az a nyolcmillió ember, hanem kevés a kifejtett munkája és nem elég az intelligenciája.

Több munka és több tudás, és nem kevesebb ember: csak ez lehet a *nacionalizmus erkölcsi programja.*

Városaink esztétikája

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. május 10-i számában

A klotúr miatt rendesen az ellenzék jajgat, pedig bizony megesik, hogy a miniszterben is benne szorul a szó. Két órára nyúlt expozémat részletekkel még jobban megterhelni nem akartam s így egyet-mást a részletes vitára hagytam. Különösen a művészeti kérdésekre vonatkozóan gondoltam, hogy egy-két kisebb ügyet, amelyek elenyésztek volna az expozéban tárgyalt nagy kérdések mellett, de amelyek különösen kedvesek nekem, majd a részletes vita során világítok meg.

Mint hazafit és mint esztétikust egyaránt bánt városaink és falvaink mindinkább eltorzuló képe. Milyen szomorú volt, mikor a budai honvédszobor mögött lebontották a gyönyörű kis egyemeletes Marczibányi-házat és sokemeletes bérházat építettek helyére, amely egészen szép lett volna lent, a modern Pesten, de teljesen megbontotta a Díszternek és a Vár egyenletes utcáinak harmóniáját. Zala mester sem mérte a maga honvédszobrát a mostani ötemeletes házhoz, hanem az egyemeletes Marczibányi-palotához, amely pompás háttérrel adott neki. Milyen harmónikus volt egyik-másik dunántúli és felvidéki városunk is addig, amíg a szecesszió egy-egy feltűnő, dicsekvő épülettel meg nem bontotta szerény utcáinak csendes harmóniáját.

Csodálatos módon még a falu egységes képe is szétesik már. A nyolcvanas-kilencvenes évekig a kiskazda az utca felé fordította házának homlokzatát és ezt a homlokzatot egy-két ablakkal törte át, ormát pedig nevének kezdőbetűjével, évszámmal, vagy vallási emblémával díszítette. Az utcára néző házakat azután rendszerint egyenlő magasságú deszka- vagy léckerítés kötötte össze, amely fölé akácfa, dió-, szeder- vagy más gyümölcsfa lombja emelkedett. A kilencvenes évekkel jöttek a népiskolai szabványtervek, amelyek a ház széles oldalát fordították az utcára, úgy, hogy a két szomszéd felé két áttörtetlen tűzfal keletkezett, amelyhez további tűzfal már nem csatlakozott. Ezeket az iskolai szabványterveket utánazta a kereskedő, az orvos, a gyógyszerész és így a falusi utca korábbi harmóniája megbomlott és a vakolatukat hullató tűzfalak valósággal részekre metélik a falusi utcát.

Többen rámförmedtek, hogy miért nem egyszerűsítem le azokat az újfajta terveket, amelyeket Sváb Gyula helyettes államtitkár, a kultuszminisztérium műszaki osztályának főnöke és a magyar iskolaépítés legbehatóbb ismerője, rajzolt meg az egyes vidékek népies házépítési motívumainak felhasználásával. Igaz, hogy ezeken az iskolákon nincsenek tűzfalak. A tető is egy kicsit magasabb és a belépés az épületbe kis bolthajtásos tornácon át történik. Igaz, hogy vagy ezer pengő többletköltségről van szó, de ne feledjük el, hogy a falu népe az újonnan létesülő középületben látja az új divatot, az utánzásra váró eszmét. A nyolcvanas és kilencvenes évek iskolájának pallérstílusa tönkretette a falu képét, most helyesebb házakat állítunk oda például, hogy valamiképpen korrigáljuk a korábbi hibákat.

A falvak esztétikájával baj van, de még nagyobb a baj vidéki városainkban, ahová ravasz fondorlattal hatolt el a szecesszió, mert a magyar stílus csalóka jelszavával férközött be. Lechner Ödön nagy művész volt, de egyben csalódott. El kell ismerni, hogy zseniálisan megkoncipiált, szép épületeket emelt, de azt is elhitte róluk, hogy magyar stílusban vannak építve. Pedig csak a magyar ornamentika egyes motívumainak felhasználásáról lehet szó, a konstrukcióig az újítás már nem hatott el és merőben dekoratív eszközökkel új architektikai stílust teremteni nem lehet. Lechnernek sok utánzója akadt, tehetségesebbek, de tehetségte-

lenek is és ezek a tehetségtelenek azután teleszórták az Alföld városait álmagyar épületekkel, színes csempeberakásokkal megzavarva még a meszelés színbeli egységét is.

Addig, amíg alföldi városaink bizonyos fokig aludtak, csak szórványosan keletkeztek ezek a rettenetes épületek. Most azonban ezekben a városokban, ambiciózus polgármesterek vezetésével, új élet rügyei fakadnak, városeeztétikailag tehát kritikus időbe kerültek. Ha idejében észbekapunk, még minden jóvátehető, de ha az eddigi modorban mennek tovább a dolgok, akkor egyenesen visszataszító lehet fejlődő városaink képe, melyekből ösztönösen fognak szökni és a fővárosba költözni a lakosok. Milyen nagy látókörrel tett tanuságot Somogyi Szilveszter, mikor felismerte, hogy a szegedi egyetemi építkezések révén esztétikailag átalakítjuk az egész belváros képét.

Sokat gondolkoztam azon, hogy mi lehet az oka vidéki városaink kusza, tervszerűtlen építkezésének. Nagy házak és középületek a mellékutcákban, a főtéren ellenben viskók és putrik, girbe-görbe utcák és lehetetlen formájú terek! Eleinte azt gondoltam, hogy a külföldön már bevált városrendezési gondolatnak alapulvételével elmulasztották az egész községre kiterjedő egységes városrendezési terv kidolgozását. Pedig a legtöbb helyen nem ez a baj. Igen sok városban vannak egész jó városrendezési tervek, de a végrehajtás elé leküzdhetetlen akadályokat gördít a kisajátítás.

A polgármestereknek már a hátuk borsószik, ha ezt a szót: kisajátítás, hallják. Mindent inkább, csak ezt ne! Az eladó, ha meghallja, hogy valami közintézmény számára szükség van az ő telkére, természetesen nagy árat kér, mert jó üzletet akar csinálni. Ha nem lehet vele megalkudni és a telket mégis akarják, akkor ki kell sajátítani. Maga a kisajátítás egyszerű, ezt a jogot a kereskedelmi miniszter közigazgatási úton adja meg, de a végén jön a fekete leves, a kártalanítási eljárás, amely rendes bírói útra tartozik. A magyar bíró a hatalommal szemben védeni igyekszik a magánost, aki rokonszenvéssé teszi magát azzal, hogy a kisajátítandó házban született, - pedig legtöbbször nem is született ott -, hogy ott akar meghalni stb., szóval pretium affectionis-t emleget. A bíró pedig az erősebb hatósággal szemben megvédi a gyengét és hatalmas kártalanítási összeget állapít meg. Lélektanilag értem a bíró mentalitását, a legnemesebb forrásból fakad, de ez a szigorú kártalanítási gyakorlat városrendezési szempontból katasztrofális. Már az eljárás is, becslő, szakértők alkalmazása következtében drága, pedig ez még csak a köret, maga a pecsenye a valódi érték többszörösében, sőt sokszorosában megállapított kártalanítási összeg. És mivel az eladó ezt a gyakorlatot ismeri, lehetetlen vele szabadkézből megalkudni.

Itt az egyik főoka annak, hogy miért bújnak el a középületekkel a mellékutcákba és miért maradnak a drága telkeken, főútvonalakon és tereken rossz magánházak, amelyek elviselhetetlen képet nyújtanak. Azt hiszem, jó szolgálatot teszek az ügynek, mikor a helyzetet egész őszintén feltárom, mert bármilyen fontos is a jogos magánérdek, mégis csak fontosabb az a közérdek, hogy a most meginduló városfejlődésben a nagy városrendezési gondolatok érvényesüljenek, melyek nemcsak tisztán esztétikaiak, hanem közegészségügyiék és szociálisak is.

De túl ezen, érintkezést keresek a belügyminiszter úrral is, aki éppen kulturális kérdésekben annyi megértést mutat, hogy fejlődő városaink rendezési terveibe az esztétikai gondolatot is belevigyük és a falu esztétikai képének az eszméjével is foglalkozzunk.

Végtelenül fáj nekem, ha idegent kalauzolok a vidéken, kivétel nélkül mindegyik többé-kevésbbé udvariasan, - kinek milyen a modora, - megjegyzi, hogy falvaink és kisebb városaink képe kietlen. Ebbe bele lehetne törödni, ha az egész bajt szegénységünk számlájára kellene elkönyvelni. De amint a drága nem szükségképpen szép, úgy az olcsó sem szükségképpen csúnya. Végtelenül bánt, hogy a dolog így van, ahogy megírtam és bizony kellő előrelátás mellett másképpen is lehetne.

Kultúra a Balatonon

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. július 22-iki számában

A Bethlen-kabinet ízig-vérig magyar mivolta, magyar jellege talán abban nyilvánul meg legszemmeláthatóbban, hogy rendszeresen karolja fel azokat a területi egységeket, melyek a magyar életnek, a magyar erőnek, a magyar természetnek a megtestesítői. Az Alföld tanyavilága érdekében óriási akció folyik, gombamódra nőnek ki a földből a tanyai iskolák, építkeznek az alföldi városokban és a két alföldi metropolisban: Szegeden és Debrecenben hovatovább kiépülnek azok az egyetemek, melyeknek az a hivatásuk, hogy ennek az óriási darab magyar földnek szellemi központjai legyenek.

Az Alföld után a Balatonra fordult a kormány tekintete. Bár e részben, mint egészségügyi és így egyuttal fürdőügyi minisztérium, a népjóléti tárca áll homloktérben, mégis a kultúra eszközeit is szolgálatába akarom állítani a Balaton felvirágoztatásának.

A kultusztárca első feladata tudományos volt: a Balaton-kultusz rendszeres megszervezése. Folytatni kellett azt a hatalmas művet, amelyet a Balatonra vonatkoztatva Lóczy Lajos kezdett még. Ezt a célt szolgálja a tihanyi biológiai kutatóintézet, amelynek keretében működő külföldi tudósok beleviszik a Balaton jelentőségének tudatát az európai tudományos világba. A tihanyi biológiai kutatóintézet teljes garanciát nyújt abban a tekintetben, hogy a Balaton vize, annak természete, klímája, növény- és állatvilága, környékének geológiai viszonyai teljesen fel lesznek derítve.

A kultusztárcahoz tartozik a testnevelés, a sport is. Most a tihanyi révnél részben már megszereztem, részben megszerzek egy hetvenholdas összefüggő sík területet, amelynek feltöltése és planírozása éppen most van folyamatban és sok kubikosnak ad kenyeret. Ezen a területen ifjúsági sporttelepet létesítek és ezenkívül a Bencés-rendtől folytatólagosan erdős területeket vásárolok a tihanyi félszigetnek a Badacsony-Keszthely-medence felé eső részén, hogy a táborozó cserkészeket és levéntéket a jövőben már a kultusztárca saját terepén helyezhessük el. E sporttelep számára két vitorlást vásároltam, melyek közül az egyik most kint van az amszterdami olimpiászon.

A középfokú oktatás keretébe is be akarom vonni azt a hatalmas nemzeti erőt, amelyet a Balaton jelent. Mi magyarok eddig túlságosan a városokba kommasszáltuk középiskoláinkat, míg a nyugati nagy nemzetek már régen, nagyon régen kiviszik ifjúságukat a vidék területileg és erkölcsileg egészségesebb légkörébe. Angliában az egyetemek Oxfordban és Cambridgeben vannak, amelyek jóformán kizárólag iskolavárosok. A jófajta középiskolákat is kivitték, így az udvar nyaralóhelye, Windsor mellé, Eton-ba, továbbá Harrow-ba.

Ezek a szempontok vezettek már akkor, mikor az élniakaró, de minden iskoláját elvesztett jászói premontrei rendnek a magyar Windsor-ban, Gödöllőn való megtelepedéséhez segélykezet nyújtottam, ahol kétszáznegyven gyermek járhat gimnáziumba egy hetvenholdas park közepén levő ideális épületben.

A gödöllői intézet oktatásának középpontjában inkább a francia nyelv áll. A Balaton mellett Tihanyban angolnyelvű internátust és középiskolát akarok létesíteni s mivel erre már évek óta készülök, több középiskolai tanárjelöltet küldtem ki évekkel ezelőtt angol egyetemekre, ahol négy év alatt diplomát szereznek az angol nyelvből és irodalomból, megismerkednek az angol nevelési szabályokkal és sportérettel, hogy azután itthon megalkossák az első olyan magyar

középiskolát, amely oktatásának középpontjába az angol nyelvet és kultúrát állítja. Egész speciális tantervet szántam ennek a gimnáziumnak. A latin helyet cserél a modern nyelvvel, amennyiben az angolt kezdik az első osztályban és a latint feltesszük az ötödikbe; általában nagy gondot fordítunk a modern nyelvekre.

Ilyen, angol irányba beállított magyar középiskola előkészítő munkája nélkül nem tudunk nagyobb számmal olyan ifjakat kiküldeni az angol és amerikai egyetemekre, akik ott jól meg tudják állni a helyüket. Már pedig nekünk magyaroknak, különösen gazdasági szempontból, jól bele kell tudnunk kapcsolódnunk az angol és amerikai kultúrába is. A tihanyi iskola egyik pillére lesz annak a hídnak, amely Magyarországból átvezet az angol és amerikai kultúrához.

Miért mentem a kultusztárca intézményeivel éppen Tihanyba? A történelmi levegőre való tekintettel. Mi magyarok konzervatív nemzet vagyunk és az is akarunk maradni. A konzervatív világnézet pedig a modern haladást mindig össze akarja kapcsolni a múlttal, helyesebben a multnak azzal a részével, amely állandó nemzeti érték marad. Tudjuk, hogy szent István király halálos ágyán kitagadta Árpád vérének és Orseolo Péter személyében idegen királyt tett meg utódjául. De a magyarság visszatért a honfoglaló nemzetséghez és I. András király személyében megint Árpád vére került a magyar trónra. Ez az I. András alapította a tihanyi apátságot, csontjai ma is ott nyugsznak a tihanyi templom árpádkori kápolnájában. Azon a félszigeten minden az egészséges magyar multról regél, mellyel összeölelkeznek a természet szépségei. Ebben a miliőben akarjuk nevelni a magyar jövődőt: a magyar ifjúságot, történelmi talajon, nemzeti szellemben és haladó irányban.

A Balaton partján még sok más tennivaló van, többek között a népiskola továbbképző tanfolyamának fürdőügyi beállítása, amely javára válik majd a nyaraló közönségnek is. Egyelőre befejezem András király szellemében, aki a tihanyi apátság alapításával kultúrát vitt a Balaton partjára. Ugyanezt tesszük a változott kor szellemének megfelelően változott eszközökkel mi is.

A magyar művészet, mint nemzeti erőforrás

Megjelent a Pesti Napló
1928. július 29-i számában

Alig múlik el nap, hogy ne indulna útnak a magyar olimpikonok egy-egy csoportja Amszterdam felé. Amikor az első rajt útnak indítottuk, azt mondtam nekik a keleti pályaudvaron, hogy ma a magyar gondolatot külföldön nemcsak a magyar diplomata, hanem e mellett a magyar művész és a magyar atléta, a magyar sportsman is képviseli. Fajunk kiváló tulajdonságai a művészet és a sport terén nemzetközi viszonylatban is kitűnően érvényesülnek és így *művészeink és sportembereink sikerrel tesznek odakint tanuságot a magyar igazság mellett.*

Politikai taktikusok és intrikusok azt hánytorgatják, - és néha jóhiszemű emberek is elhiszik, - hogy *a kultusztárca túl van dotálva.* Milyen szomorú, hogy ennek ellenére éppen a kultusz-büdzsé 22. és 23. címe, amely a művészetek anyagi táplálására hivatott, és a 12. cím, a testnevelés címe *rendkívül rosszul áll.* A testnevelés kérdésére még visszatérek, ma művészeti bajainkról szeretnék beszélni.

Már az idei büdzsésbeszédemben is kiemeltem, hogy a közoktatásügyi tárca 22. és 23. címén mindössze 4,743.000 pengő áll rendelkezésre, miből négy művészeti iskolánk, u. m. a képzőművészeti, a zeneművészeti főiskola, a színművészeti akadémia és az iparművészeti iskola 1,147.000 P-t igényel. Az állami színházak 3,045.000 pengőt kapnak, amihez járul még az Operaház zenekarának céljaira 50.000 pengő a zenei javadalmakból. *Irodalmi célokra 122.000 pengő, a műemlékek fenntartására pedig 61.000 pengő szolgál.* Ha mindezeket az összegeket levonjuk és ezenkívül még a 42.000 pengőt kitevő személyi járandóságokat is, akkor évente összesen 276.000 pengő marad a művészetek támogatására. *Petrovác Gyula* képviselő akkor közbekiáltotta, hogy a fővárosnál több áll rendelkezésre és nekem ennek a megállapításnak, sajnos, igazat is kellett adnom.

A színház mindenhol drága dolog. Csak nemrégiben olvastam a Frankfurter Zeitungban, hogy a kis thüringiai köztársaság színházi célokra évente több mint négymillió aranymárkát költ. Ez a kis német állam úgy jött létre, hogy keretében több még kisebb fejedelemség egyesült. Ezek mindegyikének volt külön udvari színháza, melyekhez a rezidenciák lakossága hozzászokott és melyeknek felhagyása az udvarok megszűnése következtében egyébként is szenvedő városkák színházhoz szokott lakosságát még jobban elkésérítette volna. E pillanatban nem áll statisztika rendelkezésemre, de úgy emlékszem, hogy a thüringiai köztársaság lakossága jóval a kétmillió alatt marad, és *ez költ négymillió aranymárkát állami színházakra.* Azt hiszem, hogy a nyolcmillió magyar szívesen áldozza azt a 3,045.000 pengőt, ami az Operaháznak, a Nemzeti Színháznak és a Kamara Színháznak fenntartására szükséges.

De már óriási baj van a vidéki színészettel. Szinte szégyellem leírni: erre a célra a 2-ik rovat 4-ik alrovata szerint 27.350 pengő áll rendelkezésemre. Ebből kellene a vidéki színészetet támogatnom és ha ez összeget jóformán 100 pengőkre szétütve kiutaltványozom, *kedvem volna az utaltványokat szét tépni, mert félttem az állami tények komolyságába vetett hitet.*

Az bizonyos, hogy minden tengő-lengő vidéki színtársulatot megmenteni állami pénzzel nem lehet. Ott keresendő a krízis forrása, hogy a magyar értelmiség, a magyar középosztály, amely a multban a nézőközönséget szolgáltatta, anyagi helyzetében meg van támadva és miután költségvetését meg kell szorítania, elsősorban arról mond le, amit inkább nélkülözhet, így többek között a színházbajjárásról. Ehhez a szociális bajhoz járul hozzá a *mozi* gyilkos versenye. Be kell tehát abba törödni, hogy néhány színtársulatot bizony nehezen lehet meg-

menteni. De a vidék színházait könnyű szívvel feláldozni nem szabad, már csak azért sem, mert szinte megható az a hagyományos nacionalizmus és egészséges hazafiság, amelyet vidéki színészetünk még nyomorúságában is mindig képviselt és amellyel ellensúlyozza a mozi internacionalizmusát.

Egypár vidéki nagyobb városunkban a színészetet mindenesetre konszolidálni kell. Amikor arra határoztuk el magunkat, hogy *négy egyetemet* tartunk fenn, egyik igen súlyos indokunk az volt, hogy az egy-egyetem rendszere mellett nem lehet magyar tudományosságról beszélni, mert az ilyen rendszer mellett minden tanszakon csak egy-két katedra állna fenn és akkor lehetnének egyes tudósaink, de tudományos pályáról beszélni sem lehetne. Mert hiszen egy-két katedra mellett botanikus, zoológus, művelődéstörténész senki sem lenne. Ha egy-egy tanár hosszabb ideig megülné a katedrát, - az egy-egyetem rendszere mellett, - *a legcsekélyebb kilátás sem lehetne arra, hogy a fiatalabb generáció tanszékhöz jusson*. A magyar tudományosság megmentése miatt tartottuk fenn a négy egyetemet. Ugyanez áll a színházi ügynél is. Ha csak Budapesten tartunk fenn két állami színtársulatot, az Operát és a Nemzeti Színházét, és e mellett, szükségképpen csekélyebb személyzettel, Budapesten csak egypár magánszínház működik, akkor lehet szó budapesti színházakról, lehet szó egypár nagy magyar színészről, de nem lehet szó magyar színészetéről. Hogy a magyar színészetet megmentjük, ahhoz jó vidéki színházakra van szükség, mint ahogy a magyar tudományosság megmentése céljából szükség volt vidéki egyetemekre. A helyzet teljesen analóg.

Nagyon szívesen látnám, ha legalább három vidéki egyetemi városunk s ezenfelül esetleg Győr és Miskolc áttérnének a városi színház rendszerére. Mert a magánvállalkozásra a jövőjéért aggódó színművész csak nehéz szívvel bízna rá magát. A színészet Európaszerte nem bohémkedélyek konglomerátuma többé, hanem *komoly emberek kenyérkeresete*. Katona és Petőfi korában még nyomorogtak a színészek, de ma a színész tisztességes művész, aki konszolidált életet akar folytatni. Ehhez konszolidáltabb keretek és konszolidáltabb színházak kellenek. Szeged ezen a téren is eluljár és városi színházában eddig is kedvező tapasztalatokat tett, a művészeti színvonal szemmel láthatóan emelkedett. A szegedi példát követhetné Debrecen és Pécs is, ahol az egyetemmel kapcsolatban erőteljes irodalmi élet és érdeklődés fakadt és így a fejlettebb színház számára megvan a kellő miliő és nézőközönség is. *Azon leszek, hogy az 1929/30. év költségjébe már számottevő összeget állíthassak be* azoknak a városoknak támogatására, amelyek színházait városi kezelésbe veszik.

Ez egyébként a színészi szukkreszcencia nevelésének is alapvető kérdése. Mennyi kitűnő tagot nevelt a budapesti állami színházak számára a kolozsvári Nemzeti Színház, amely szintén konszolidáltabb intézmény volt! Ma, ha a színiakadémia fiatal végzett növendékeit a Nemzeti Színház szerződteti, csak ritkán juthatnak szerephez és akkor is alárendeltebb szerephez. Így elszoknak a közönségtől és elszoknak a nagyobb szerepektől is. Ha ellenben a vidéki városi színházakhoz mehetnének, ott fejlődésükben nem állna be zökkenő és többen közülük sokkal rohamosabban fejlődnének ki, mint azok az úgynevezett szerencsések, akiket mindjárt az iskolából, szerződtetett a Nemzeti Színház. Derék színigazgatóinkat sem érne károsodás, ők is bizonyára szívesebben lennének városi színigazgatók vagy intendánsok, mint ezer gonddal küzdő vállalkozók.

De ne feledkezzünk meg arról sem, hogy a vidéki városokat rendkívül ingerli az, hogy míg a három budapesti állami színház együtt több mint hárommilliót kap, addig a vidéki színházak számára 100 pengő jutnak. Ebben is a vidék bántó elhanyagolását látják a főváros javára - és a vidéknek ebből a hangulatából előbb-utóbb baj lesz.

*

A képzőművészeti előirányzat 140.000 pengő. Ebből kellene nemcsak az állami vásárlásokat és megrendeléseket is fedeznünk, hanem a külföldi kiállításokat is.

Álljunk meg egy pillanatra éppen ezeknél a külföldi kiállításoknál. Feltűnő, hogy *éppen a kisantant államai újabban művészeti téren milyen erőfeszítéseket tesznek és a kiállításokon mindenütt részt akarnak venni*. Mi pénzügyi okokból ezen a téren nem bírjuk a versenyt és nem egyszer bizony távol kell maradnunk. Tudjuk, hogy Olaszországban váltakozva egyik évben Velencében van művészeti, másik évben a Milánó melletti Monzában iparművészeti kiállítás. Innen természetesen nem maradhatunk el, de elmentünk Varsóba, Pózenbe, Krakkóba is, elmentünk Brüsszelbe, Londonba, elmentünk Rómába. A közeljövőben pedig el kell mennünk Stockholmba és Barcelonába, de *mindezt 140.000 pengőnek egy részéből megcsinálni nem lehet*. Ez pedig olyan tér, ahol sikereink lehetnének, de éppen pénzügyi okokból egyik-másik helyen a szukcessziós államokkal szemben lemaradunk. Lám, hogy túl van dotálva a kultusztárca!

De ebből a szerencsétlen 140.000 pengőből még vásárolni is kellene és nagyobb kompozíciókat lenne jó megrendelni. *Mert miből él ma szobrászatunk? Hősi emlékekből és magánsír-emlékekből. És miből él festészetünk? Nagyrészt bizony csak arcképekből*. Nagyobb kompozíciók vételére vagy éppen megrendelésére a magánembernek ma pénze alig van. Ha tehát nem akarjuk, hogy egész monumentális művészetünk elsorvadjon, állami megrendelésekre van szükség. Ezért rendeltem *Dudits* mesternél freskókat az Országos Levéltár számára, ezért rendeltem képeket a debreceni egyetem aulája számára, ezért rendeltem szobrot a svábhegyi csillagda számára, - ezt azonban Róma kormányzója, *Potenziani* herceg római kiállításunkon az örökváros számára vásárolta meg, - ezért rendeltem meg a «Magyar révész» és a «Magyar halász» szobrait Pásztor mesternél Tihany számára. De én Istenem, mit lehet csinálni 140.000 pengő egy töredékéből?

Még *építészetünknek* jut aránylag a legtöbb, mert a kultusztárca nagyobb objektumait - mondjuk gimnáziumoktól felfelé - már jó művészeknek adom. *Rerrich* Béla most kapta meg a szegedi fogadalmi templom előtti árkaos teret, *Kotsis* Iván Tihanyt, *Wälder* Gyula középiskolákat és természettudományi intézeteket, az öreg mester, *Korb* Flóris pedig klinikákat épít. Itt örvendetes kijózanodás van folyamatban, amelyet azzal is erősíteni igyekszem, hogy Rómába a Palazzo Falconieribe ösztöndíjjal feltűnően sok fiatal építészet küldök. Az öreg *Lechner* zsenialitását készséggel elismerem; alkotásai egyéniek, amelyek éppen egyéni zsenialitásukkal maradandó helyet biztosítanak maguknak a magyar műtörténelemben. De kevésbé szerencsés utánpótlás alapján véve a bécsi szecesszió szellemében bizonyos ál-magyar stílust igyekeztek kreálni, amelyet a magyar nemzet esztétikai érzéke nem tett a magáévá. Én azt hiszem, hogy nagyobb mestereink fiatal generációja jó úton jár, amikor elhagyva a magyar szecesszió útjait, modern szellemben bekapcsolódást keres az architektúra hagyományos formavilágába.

Nekünk magyaroknak az új korban *két nagy rekonstrukciós időszakunk* volt: a török után, amikor barokkstílusban dolgoztak és József nádor és Széchenyi korában, amikor a neoklasszicizmus volt előtérben. És valóban, a XVIII. század barokkstíliú épületei és a XIX. század első felében létrejött neoklasszikus stíliú monumentális épületek adják meg különösen vidéki városaink jellegét.

Az egi liceum és a budapesti Nemzeti Múzeum szimbolumai e két kornak. A kiegyezés korában túlhajtott individualizmustól fűtve, a környezetre való tekintet nélkül emeltek új középületeket vidéki városainkban és valósággal széttépték ezzel az egységes városképet. Mennyire kiűt például a rokokó és neoklasszikus Székesfehérvárból a modern törvényszéki palota a vásártéren. Vagy milyen rettenetes Baján, hogy a szép Grassalkovich-palotát mint modernizálták városházává. Vagy milyen fájdalommal látjuk a gyönyörű egi minorita-templom mellett is a modern városházát, amely a tér képét teljesen megbontja. A kultusztárca új építkezéseinél mindenhol respektálják azoknak a városoknak a szellemét, ahol dolgozik és

igyekszik harmónikusan beleilleszkedni a miliőbe. Így Egerben rokokó-stílusban építünk, Esztergomban a Bazilikára való tekintettel neoklasszikus irányban, a soproni evangélikus teológiai fakultás építésével megbízott Sándy professzort pedig külön is megkértem, hogy maradjon a soproni gyönyörű helyi építészeti motívumok világában. Talán így sikerülni fog vidéki városaink képét harmónikusabbá tenni.

Mennyit kellett Wagnernek küzdenie a bayreuth-i gondolatért, amelyet a német filiszterek épüggúnyoltak, mint ahogy ma nálunk bántják a szegedi templom árkádjait, vagy a tihanyi biológiai intézetet. És mégis Bayreuth a világ zenekultúrájának központja maradt. Sőt újabban Wagner városa nyomába lép Mozart városa, Salzburg, ahova összeözlnek az egész világ nyaraló- és művészetszerető közönsége. Milyen alkalmas lenne például a mi Sopronunk a sopronmegyei Liszt emlékezetének ápolására és Liszt-koncertek létesítésére!

*

De mindezt nem lehet pusztán állami inicitívából létesíteni. *Kell, hogy a magyar társadalom mindinkább tudatára ébredjen a kulturális energiák és akciók sorsdöntő jelentőségének.* Hellyel-közzel még tobzódik a tudatlanság, de a közönségnek mind nagyobb rétegei látnak már tisztán és én meg vagyok róla győződve, hogy mint annak idején a millenniumi hangulat és felbuzdulás megteremtette a Szépművészeti Múzeumot, éppen úgy az újjáépítés mostani korának lendülete a művészet terén számottevő alkotásokat fog létrehozni. *Ez nemcsak művészeti kérdés, hanem nemzeti kérdés is.*

Temetés után

Megjelent a Pesti Napló
1928. aug. 8-i számában

A gondviselés gróf Vigyázó Ferencnek gyöngye testet és erős hazafiasságot adott. Ez a gyöngye test kolonc volt a lelkén és megakadályozta, hogy egészen kifejtse az átlagot jóval meghaladó szellemi képességeit. Igazi ereje hazafiasságában volt.

A nemzetek életképessége akkor válik el, ha nagy katasztrófákba kerülnek. Életképességüket vesztett, belsőleg korhadó népek a szerencsétlenség súlya alatt kétségbeesnek, elvesztik hitüket a jobb jövőben és azután a hanyatlás feltartóztathatatlan a teljes bomlásig, a feloszlásig. Ezért tartom én a publicisztikában és a közpályán olyan végzetesen veszedelmeseknek azokat, akik csak keserűséget tudnak vagy akarnak felkorbácsolni és mindig szerencsétlenséget jósolgatnak. Az életképes nemzetekre a katasztrófa úgy hat, mint ha visszavágják a fát. Annál erősebben hajt. Ugyanígy az életképes népeknél nemzeti katasztrófák után erősödik a nacionalizmus. A legfinomabblelkű honfinak pedig valósággal megsúgja a nemzet génusza, hogy áldozni kell. Vigyázó Ferenc meghallotta Hungária asszonyának ezt a halk szózatát és óriási vagyonát odaadta a magyar művelődés megmentésének nagyszerű feladatára.

Bizony, voltaképp vannak elegendő, akik inkább a hazából, semmint a hazának élnek. Azelőtt elég volt a függetlenségről, ma elég a területi épségről, Nagy-Magyarország visszaállításáról beszélni és felbuzdul a hallgatóság, szinte önkénytelenül éljent kiált a torok és tapsol a kéz. Az efféle hazafiság elég lehetett 1867-től 1918-ig, de nem elég ma, amikor a lét és nemlét mesgyéjére került nemzetünk. A nagyvagyonú embernek vagyonából, a nagy munkaerejű embernek munkásságából sokat oda kell a köznek áldozni, különben nem sok jót remélhetünk. Gróf Vigyázó Ferencnek fájó, fogékony, érzékeny lelke hamarabb megérezte, amit a durvább lelkek alig sejtene, hogy *ma a hazáért nem szót kell árasztani, hanem kinek miye van: földet, pénzt, eszméket s főleg munkát, sok munkát.*

Példaadását talán még értékesebbnek tartom, mint azt az óriási vagyont, amelyet gróf Vigyázó Ferenc az Akadémiára hagyott. Mert az utóbbi időkben nagy mecénásoknak bizony nem voltunk bővében. A 80-as évek végén Röck Szilárd hagyott vagy másfél millió koronát közcélokra, Semsey Andor a természettudományoknak, főleg az ásvány- és földtannak volt mecénása. Vagy kétmillió koronát juttatott Semsey kulturális célokra. Az összeomlás után gróf Apponyi Sándor hagyta könyvtárát a Nemzeti Múzeumnak, özvegye pedig, született gróf Eszterházy Alexandra, lengyeli uradalmát, attól a gyönyörű intenciótól vezetve, hogy amint az a darab magyar föld gróf Apponyi Sándor élete alatt az Apponyi-könyvtár szerzésére szolgált, úgy a nagy magyar bibliofil halála után is szolgálja ugyanannak a könyvtárnak gyarapítását. A férj intencióinak további ápolása a síron túl is, olyan gesztus, melyre csak magyar özvegy, magyar nagyasszony képes. Most a fényes sorba, Röck Szilárd, Semsey Andor, Apponyi Sándor és hitvese után, odalép Vigyázó Ferenc és ezért a tettéért a hálás nemzet legnagyobb fiai közé sorozza, nemcsak azért, mert sokat, igen sokat adott, hanem azért is, mert a legjobbkor adta és mert a veszély órájában és olyan időben adott, mikor a magyar műveltségnek segítségre a legnagyobb szüksége van.

Őszintén meg kell mondani: az Akadémiának második alapítója Vigyázó Ferenc. Másutt az akadémiák fejedelmi intézmények voltak, még a legkisebb német fejedelem is becsületbeli kötelességének tartotta, hogy parányi területén egyetemet, udvari színházat, múzeumot, tudományos és művészeti akadémiát alapítson. Ausztriával való viszonyunknál fogva minálunk

ilyen fejedelmi intézmények nem jöttek létre. Egyetemünket Pázmány Péter, múzeumunkat Széchényi Ferenc, Nemzeti Színházunkat és Tudományos Akadémiánkat a nemzeti áldozatkészség hozta létre. A külföldön ez intézmények jelzője mindig császári, királyi, nagyhercegi, nálunk nemzeti, éppen azért, mert nemzeti közadakozásnak köszönhetik létrejöttüket. S annak a hatalmas nemzeti felbuzdulásnak, amely a mi nemzeti akadémiánkat létrehozta, a gyümölcse: akadémiánk tekintélyes vagyona, az infláció idején semmivé vált. Gróf Vigyázó Ferenc tehát hagyományával, mely becslésem szerint nagyobb, mint az Akadémiának háború előtti vagyona, a szó szoros értelmében újra megalapította az Akadémiát.

Egyik lap azt a hírt hozta, mintha én úgy nyilatkoztam volna, hogy az Akadémiának százezer pengős évi államsegélyét meg akarnám szüntetni. Ez jóhiszemű tévedés. Egészen mások a szándékaim. Ha a Vigyázó-féle örökség jövedelme tényleg elég arra, hogy abból az Akadémia úgy élhessen, mint béke idején, akkor meg fogom kérni az Akadémiát, hogy *a csorbítatlanul meghagyandó állami szubvencióból sorban állítsuk helyre az alapítók adományait és a hagyományozók alapítványait.* Az Akadémia megsemmisült vagyonának e feltámadása szimboluma lesz a másik, a nagy feltámadásnak.

Gróf Vigyázó Ferencről hétfőn a rákoskeresztúri kriptában búcsúztunk el, de a halál csarnokából nem az elmúlás csüggedésével, hanem a nemzeti feltámadás reménységével jöttünk el. Vigyázó Ferenc gesztusa egy mozzanat Magyarország feltámadásának történeti folyamatában.

Az olimpiász és testnevelésünk

Megjelent a Pesti Napló
1928. aug. 12-i számában

Igaza van *Farkas Elemér* barátomnak abban, hogy a római képzőművészeti kiállítás és az amszterdami olimpiász egyaránt kitünő alkalom volt arra, hogy *nemzeti jelentőségünk tudatát a világ közvéleményébe még jobban belevigyük*. Festőink és szobrászaink római sikere, kardvívóink amszterdami győzelme megannyi nagyszerű tanuságtétel a magyar igazság mellett.

Az olimpiai versenyek iránt kezdettől fogva nagy volt az érdeklődés. Végtelen szerencsés ideája volt *Pierre de Coubertin* bárónak, hogy a görögök olimpiai játékát fel kell újítani, melyeket I. Theodosius császár Krisztus után 393-ban betiltott. 1500 éves megszakítás után 1896-ban, a millennium évében a görög kormány ismét helyreállította az athéni stadiont, ahol meg is tartották az első modern nemzetközi olimpiászt. A háború megzavarta a görögöktől átvett négyéves ciklusokat, de azóta hihetetlenül megnövekedett és csodálatos módon folyton növekvő érdeklődés mellett négyévenként megújulnak ezek a hatalmas nagy nemzetközi versenyek. *Valósággal megdöbbenő a közönség érdeklődése, hiszen olvassuk, hogy a néző-közönség soraiból sokan, pusztán izgalomból, elájulnak*. Nem hiszem, hogy a néző honfitársainak ez az ideges részvétele buzdítólag hatna az olimpikonokra, akiknek egyébként is megfeszített idegeit a környezetnek ilyen izgalmas magatartása még jobban felcsigázza.

Nem érdektelen, hogy az olimpiással kapcsolatos szellemi versenyekben *egyenesen kiemelkedtünk az olimpiászok történetének megírásával* és a sakban is mi magyarok győztünk. Magában a sportban, győzelmeink mellett, csalódások, fájdalmas vereségek is értek bennünket. A nagyközönség örvendjen a sikereknek, de nekem, kultuszminiszternek, az a kötelességem, hogy a legbehatóbban a dolgoknak kevésbbé kellemes részével is foglalkozzam. *Mihelyt hazajönnek a vezetők, összeülünk és a legteljesebb nyíltsággal megbeszéljük balsikereink okait, hogy ez az olimpiász, a maga tapasztalataival, már alapvetés legyen a következő olimpiászra való felkészüléshez*. Életemnek egyik főtörekvése, hogy közéletünkben a *tervszerűtlenség* kiirtásán közreműködjem. Azért vállalom a felelősséget, hogy beszámolóim megtartásánál minden illúziótól mentesen *őszinte leszek*. Viszont a közönségnek, mikor az eredményeket mérlegeli, figyelembe kell vennie, hogy az amerikaiak, az angolok, a németek, az olaszok és a franciák a maguk olimpikonjait százmillió, nyolcvanmillió, hatvanmillió és negyvenmillió tömegből választják ki, holott a nyolcmillió magyarországnál az a szám, amelyből válogathatunk, viszonylagosan is kicsi. De figyelembe kell venni azt is, hogy *a mi társadalmunk szegény* és így sportembereink óriási egyéni áldozatot hoznak, mikor idejüknek egy részét a kenyérkeresettől elvonva, a sportnak is élnek. A mérleg megállapításánál mindezt figyelembe kell venni és akkor a megszerzett pontok, az a sorrend, amelyet a nemzetek között elértünk, egészen más színben tűnnek fel.

Sajátságos, hogy nagyon is lehetséges az olyan állapot, hogy egy nemzetnek vannak kiváló sportsmanjei, nagyszerű atlétái és *testi kultúrája még sincs*. Művészeti téren is előbb volt *Liszt* Ferencünk, mint fejlett zenei kultúránk. De a sport is csak akkor gyökeredzik mélyen, ha a testnevelési gondolatot be lehet vinni a magyar nemzet legszélesebb rétegeibe. Ehhez pedig rendszeresen és szakszerűen képzett *testnevelőkre* van szükség, mert minden organizációnak alfája az *ember* és nem a *törvény*, a rendeletek és az épületek. Mi magyarok talán az organizáció terén vagyunk a legsikertelenebbek és ennek oka az a katasztrofális balhit, hogy elég törvényt alkotni, elég a részleteket rendelettel szabályozni, elég egy kisebb vagy nagyobb palotát emelni és *már megszerveztük az intézményt*. Pedig a súlypont egészen máson van.

Szakszerűen képzett, ügyszerető emberekre van szükség; ez az *élő leltár* a lényeg, mert e nélkül a törvény és rendelet csak sajtópapír, az intézmény palotáját pedig jobb lakásokká, boltokká vagy raktárakká átalakítani.

Sokat gondolkoztam azon, hogy miért támadnak engem időnként a kellő sorrend be nem tartásáért. Rájöttem, hogy ennek a magyarázata *munkám metodikájában van*. Ha valamit szükségesnek tartok, éveken át képzem ki rá az embereket, akik az eszme szakszerű megvalósítására, a reformnak az életbe való átvitelére hivatottak. *Míg embereim nincsenek valamely feladatra, addig nem szívesen beszélek a tervről*. A be nem avatottak persze azt hiszik, hogy semmi sem készül. Így régóta láttam, hogy a világháború óta a *kultúrpolitikában* is rendkívül megnőtt az angolszász világ, különösen Amerika jelentősége. Egypár évtized múlva az Egyesült-Államok még jobban előre fognak törni és a kultúrpolitikának, amelynek egy nemzedékkel kell előre dolgoznia, ezzel már ma számolnia kell. De az angol és amerikai egyetemeken bizonyos nyelvismeret és az angol társadalmi szokások ismerete nélkül boldogulni nem lehet. Kell tehát magyar földön is olyan középiskola, amely az angol és az amerikai egyetemekre tervszerűen és rendszeresen előkészít. Ezért évekkal ezelőtt angol egyetemekre küldtem az angol nyelv- és irodalom-szakos bölcsészhallgatókat, akik három-négy évet tanulnak odakint és *Angliában szereznek angol nyelvből tanári minősítést*. Most vannak már a feladatra embereim, most már kezdek beszélni egy ilyen *angol beállítású és a sporttal foglalkozó középiskoláról, melyet a Balaton mellett szeretnék megcsinálni*, ahol egészséges a miliő és a víz úgy a nyári, mint a téli sportra egyaránt alkalmat nyújt.

Ugyanilyen módszeresen jártam el a *testnevelés* terén is. Három évvel ezelőtt zajtalanul megszerveztem a Testnevelési Főiskolát, mert itt is emberek kiképzésével akartam az akciót előkészíteni. Korábban valóban kétségbeejtő volt tornatanáraink hiányos előképzettsége. Középiskoláinkban gyakran szuterénban elhelyezett, nedves, dohos tornatermekben, hitvány nyujtón, karfán, kötélén és kitömött lovon folyt a testnevelésnek ez a paródiája, amelyet dilettáns óraadók vezettek, akiknek ez nem főfoglalkozása, hanem mellékkeresete volt. Most a hároméves testnevelési főiskolát már elvégezte az első csoport. Éppúgy, mint az angol középiskolára, a testnevelésre is vannak már szakszerűen képzett embereim. Most ütött tehát a cselekvésnek és szervezésnek órája. Időközben az iskolák mellett sok szép tornatermet építettünk és a testnevelési alapból a meglevő termeket modern tornaszerekkel rendszeresen elláttuk. Mi hát a teendő? *A büdzsében a mellékesen eljáró óraadók helyébe főfoglalkozású tornatanári állást kell szervezni* és erre a Testnevelési Főiskolának a legmodernebb elvek szerint nevelt, végzett növendékeit kell fokozatosan kinevezni. Hogy felpozsduj majd középfokú iskoláinkban is az élet, ha nem a lélekölő szertornán, hanem a szabadtéri sportokon lesz a súlypont, ha minden egyes iskola egy kis sporttelep lesz!

Jól tudom, hogy itt is szemben fogom magam találni az elméleti pedagógusokkal, akik máris csóválják a fejüket, hogy az ifjúság túlságosan rákapott a sportra. *Nekem nem eszményem a szűkmellű, szemüveges gyerek*, aki naphosszat könyve fölé görnyed és akinek fejletlen mellkasában, egészségtelen lakásainkban, hamarosan fészket rak a tuberkulózis halálmadara. Egyébként sem hiszem, hogy az angol nép kultúrájának megártott volna a sport. A kultúra és sport között a valóságban nincs ellentét, az ellentét hiedelme legfellebb az olyan koponyákban él, amelyeket vaskalap fed...

Ha a középfokú iskolákban a korábbi lélektelen torna az új tanárok révén *modern testneveléssé és szabadtéri sporttá* alakul át, akkor középosztályunkban, amely ezekben az iskolákban nevelkedik, *az atlétikának is sokkal szélesebb bázist kapunk és majd nagyobb tömegekből választhatjuk ki olimpiikonjainkat*. Persze ez hosszúlélekzetű előkészülést igényel és nem is a négy év utáni, hanem a nyolc, tizenkettő és tizenhat évvel későbbi olimpiászokra

készülünk így fel, ami ma még láthatatlan, megfoghatatlan valami és ennek a munkának gyümölcseit majd mások aratják le.

De középiskoláinkban az örvendetes átalakulás már folyamatban van, amit a *cserkészmozgalom* fellendülése is mutat. A cserkészszövetségnek százezer pengőért Budapesten székházat vettem, a cserkészlet rendes költségvetési segélyezését negyvenezer pengőről nyolcvanezer pengőre emeltem és az idén sátrak vételére százezer pengőt adtam. Így vált lehetővé, hogy a Balatonnál és a Bakonyban, a Mátrában és a Bükkhegységben, a budai hegyekben és a Duna mellett s annyi más helyen több mint *hétezer cserkész táborozott*. Örömmel láttam a nagy sötétkék és a kis világoskék sátrakat, amelyeket cserkészcsapataink ebből a százezer pengőből vásároltak. Hétezer táborozó cserkész szép szám, de csak így abszolút számként véve. Ha azonban relatív számokban gondolkodunk, ha megfontoljuk, hogy huszonhétezer cserkész táborozhatna, ha lenne sátra, a helyzet kevésbé kedvező. Igyekszem majd a hasznos beruházásokból a még szükséges pár százezer pengőt megszerezni. Ez azután igazán hasznos beruházás lesz.

Mindezeknek az akcióknak háttérében ott van a nagy *levente-mozgalom*, amellyel a sportot demokratizáltuk. Ezt az intézményt öt év alatt a semmiből teremtettük meg. A szervezet most már hamarosan kiépül. Az extenzív munkát befejezzük és a Testnevelési Főiskola végzett növendékeire itt még a tornatanárságnál is nagyobb hivatás vár. *Tanyai iskoláinkkal* hatalmas lökést adunk az Alföld népe szellemi kultúrájának, a *levente-mozgalom* révén pedig megszervezzük fizikai kultúráját is. A két akció párhuzamosan halad a végből, hogy erkölcsösebb, műveltebb, erősebb és egészségesebb magyar nemzetet neveljünk.

Az amszterdami olimpiász ebben a tervszerű munkában csak mozzanat, mindenesetre eléggé örvendetes mozzanat.

Szent István

Megjelent a Pesti Napló
1928. aug. 19-i számában

A világháború a maga rettenetes brutalitásával tömérdek szépséget elpusztított. A legtöbb ember saját magának és családjának létfenntartásáért küszködik. Rideg, fagyos szelek süvöltenek, melyek úgy az életből, mint a történelemből kiűzték a romanticizmust. Ma az emberek, ha politikáról gondolkoznak vagy beszélnek, *gazdasági politikát* követelnek. Hajdan a franciák Klodvigról és Nagy Károlyról, a németek középkori császáraikról: a Henrikekről, Ottókról és Konrádokról ábrándoztak, a középkor eszméitől és eszményeitől várták akkori jelenük belső megtermékenyülését. Ma a történetírásban és a politikában egyaránt vége a romanticizmusnak. Az események hihetetlen brutalitása még az idealistát is rákényszeríti arra, hogy számoljon a reá nehezedő nagy valóságokkal. A távoli múlt eseményeire és embereire ekként kedvezőtlen korunkban kétszeresen csodálatos, hogy *a magyar nemzet minden évben változatlan, mondhatnám növekvő kegyelettel, csodálattal emlékezik Szent István királyról.*

Miért? Mert olyan maradandót alkotott, amely még mai politikai életünknek is alapja. A modern technika és kémia hihetetlenül haladt. Mechanikusaink olyan marógépeket konstruáltak, amelyeknek a legerősebb acél sem áll ellen; kémikusaink pedig olyan emésztőszereket állítottak össze, amelyek a legellenállóbb anyagokat is megtámadják. És még sincs az a marógép, nincs az az emésztőszer, amely erősebb lenne, mint az idő vasfoga. És Szent István organizátorikus tevékenysége óta hét évtized híján ezer esztendő telt el. Mit mar össze egy évezred alatt az idő! Sokszor elcsodálkozom az irodalomtudósok és esztétikusok naivságán vagy doktriner konokságán, amellyel régen elavult műveket még élő irodalomnak igyekeznek feltüntetni, holott igazában azok már élő irodalomból egy darab irodalomtörténété váltak. Tavaly Salzburgban Reinhardt előadta Schiller «Ármány és szerelem»-jét, az idén pedig a «Haramiák»-at. Már tavaly is észrevették, hogy az «Ármány és szerelem»-en is elég vastag porréteget hagyott hátra a Schiller óta eltelt idő, annak ellenére, hogy az «Ármány és szerelem» örök emberi érzéseket hoz a színpadra. A «Haramiák» előadásán pedig sokan egyenesen megdöbbentek azon, hogy mennyire megöregedett ez a maga idején oly népszerű mű. A halottak gyorsan lovagolnak, mondja a német költő; irodalmi és politikai alkotások hamarosan elavulnak. Deák Ferenc egyike a magyar történelem legrokonszenvesebb alakjainak. Emlékét az iskolákban különösen azért ápolatom, mert sikeres volt, mert nemzetének sorsát jobbra fordította. Örök érdeme maradt, hogy az 1867-iki osztrák és az 1868-iki horvát kiegyezésre támaszkodva, nemzete a világháborúig nyugodtan fejlődhetett. És mégis, a nagy összeomlással *ez a két kiegyezés is teljesen megsemmisült, tárgytalanná vált.* Az idő félszázados morzsoló munkája elég volt ahhoz, hogy a hatalmas kiegyezési művet is teljesen felőrölje. Ma az 1867: XII. t.-c. és az 1868: XXX. t.-c. nem élő törvény többé, hanem egy darab jogtörténet. Ha olyan óriásoknak, mint aminő egy Schiller, egy Deák volt, a műveiben is ekkora pusztítást vitt végbe aránylag rövidebb idő, mennyivel inkább kell bámulnunk Szent Istvánt, akinek titáni alakja az idők gomolygó ködein át még kolosszálisabbnak, még fantasztikusabbnak látszik. Ezért van az, hogy az egész magyar nemzet minden augusztus 20-án körmenettel viszi körül azt a kezet, amely a mai Magyarországot közel egy évezreddel ezelőtt megszervezte.

Árpád honfoglaló volt. Ő *hazát* szerzett nemzetének, de ebből a hazából *államot* Szent István szervezett, népének civilizációt a kereszténység révén Szent István adott. Árpád honfoglaló, Szent István államszervező, organizátor és civilizátor egy személyben. Milyen hatalmasan

kellett megalapítani a királyságot ahhoz, hogy ma, mikor nincs királyunk, mégis királyság tudunk maradni! És milyen mélyen kellett megalapozni azokat a megyéket, hogy annyi kormányzati és közigazgatási reform után is adminisztratív szervezetünknek alapját alkotják. Az idő vasfoga ezer év alatt nem tudta felörölni alkotásait.

Több mint jellemző, egyenesen szimbolikus az is, hogy már alatta mutatkoznak bajok, amelyek történelmünk folyamán annyiszor megismétlődve és teljesen kifejlődve, annyi szenvedésnek és nemzeti katasztrófának voltak kútforrásai. Jött Nyugat-Európa támadása a Szent István által kereszténnyé tett Magyarország ellen. Szent István lelkileg elszakadt a Kelettől, a nyugati civilizációba kapcsolta bele magát. És a magyar nemzet ezt a szellemi orientációt elfogadta, magáévá tette, a katolicizmus és utóbb a reformáció révén a nyugati szellemi irányzatokat követte s védte a nyugati államrendszert és műveltséget a Kelet katonai és politikai barbarizmusával s a bizántin és izlám szellemi ideológiával szemben. Őrt álltunk tatár és török ellen s a Nyugat politikájának és kultúrájának ezt a keleti előőrsét mégis annyiszor hátbatámadta, nagy missziójának gyakorlásában akadályozta, korlátozta. Szent István a maga nyugati politikáját kitűnően elintézte. Elvette a szász császári nemzetségből származó II. Szent Henrik német császár nővérét Gizellát és ez a sógorság a nemzetközi viszonyok akkori helyzetében a békét és a barátságot is biztosította. De II. Henrikkel kihalt a szász ház, jött a száliai új császári nemzetségnek első erőteljes sarja II. Konrád és ránk támadt. Vége volt a sógorságnak, vége volt a barátságnak. Igaz, hogy Szent István 1030-ban szétverte II. Konrád seregét és az ezt a háborút követő 1031-iki békében a bajor hercegtől az akkori Ostmark egy részének átadását is kicsikarta. Ez azonban csak mulékony politikai tény volt; a maradandó a dologban a Nyugatnak mindig meg-megismétlődő támadása. Ez az igazságtalanság az európai civilizáció keleti elővédjével szemben tetőpontját érte el a *trianoni békében*, ahol területünket példátlan módon feldarabolták, és mi fájó szívvel látjuk, hogy a tőlünk elszakított ország-részekben a nyugtalanság és szenvedés nőttön-nő, a kultúra pedig legalább is stagnál.

A multat szeretjük túlbecsülni és glorifikálni. Ha egy ifjú elhagyja a humanisztikus gimnáziumot, az ott kapott egyoldalú beállítás után azt képzei, hogy a görögöknél és rómaiaknál minden eszményi volt. A romantikus történetírás korában pedig, ha atyáink és nagyatyáink elandalogtak a magyar hajdankoron, azt képzelték, hogy az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak alatt dolgaink pompásan folytak. Pedig ha elmélyedünk a legnagyobbaknak, Szent Istvánnak, Nagy Lajosnak, Hunyadi Jánosnak és Mátyásnak történetében, akkor látjuk, hogy még ezekben az úgynevezett *fénykorokban* is keserves volt a magyar nemzetnek gyönyörű, de egyben mélységesen tragikus históriája. Szent István legnagyobb szerencsétlensége az volt, hogy nem volt fiutóda. A monarchikus államformának a köztársasági felett a legnagyobb előnye, hogy a politikai életnek nagyobb kontinuitást, nagyobb stabilitást tud biztosítani. S íme nálunk a monarchikus intézmény működése éppen ezen a téren hagyott ki legveszélyesebben. Szent Istvánnak, Nagy Lajosnak, Hunyadi Mátyásnak, Ferenc Józsefnek nem volt egyenes leszármazottja, nem volt fiutódja, és ez lényegesen hozzájárult ahhoz, hogy a fellendülés ama négy korszakának, melyet történelmünk négy legnagyobb vezetőjének uralkodása jelentett, nem volt folytatása. Nehezen lendül neki egy nemzet igazi fénykornak és éppen azért végzetes, *ha az a lendület nem fejlődhetik ki teljesen, hanem idő előtt megtörik. Nagy történelmi tragikumok ezek.* Szent István Imréje és Ferenc József Rudolfja sok nemzeti lehetőséget vitt magával a sírba.

A szenvedés az emberinek velejárója. Hogy Szent István nagy emberré váljon, hogy élete teljessé legyen, ahhoz szenvednie kellett. Halálos ágyán minden bomladozott körülötte. És mégis, sem a királyság, sem a keresztény civilizáció nem omlott össze halála után. Valami csodálatos cement vegyült abba a vakolatba, amellyel Magyarország nagy építőmestere, István király, az ő államának ciklopfalait összerotta. Az ő munkájában volt valami, amit az emberi ész egészen megérteni nem tud, aminthogy még az agyvelőben sem találja meg az

anatómus mikroszkópja az *örök szellemet*. És mert Szent István művében ebből a megfoghatatlanból, ebből a pusztán kutató ésszel meg nem érthetőből volt egy szemernyi, ezért érezzük és mondjuk, hogy szent volt, ezért éneklik a mai napon nemcsak hálásan, de áhítatosan a magyar nép milliói, még olyanok is, akik az óceánon át jöttek a nagy napra vissza: «Hol vagy István király?»»

Majd ha elfárad a vész haragja...

Megjelent a Pesti Napló
1928. aug. 26-i számában

A három legnagyobb magyar költő halála a magyar történelem három korszakát jelképezi. *Petőfi*, a szabadságharc halottja, karddal a kezében esett el a csatamezőn, mikor még küzdeni lehetett. *Vörösmarty* túlélte az akkori összeomlást és a legsötétebb Bach-korszak kellő közepén, 1855-ben húnyt el. Csak *Arany* látta meg a kiegyezés korát és 67 után költészetének fája is másodvirágzást ért. Kétségtelen, hogy a legszomorúbb Vörösmarty sorsa volt. Világos után el kellett hagynia Pestet, tüneményes sikereinek színterét. Mostoha anyagi helyzete arra kényszerítette, hogy visszaköltözzék szülőfalujába, Nyékre, ahol mint szomorú korokban annyi jó magyar ember, bizony ő is a borban keresett vigasztalást. Irodalmi ébredésünket Bessenyeitől kezdve a nemzeti szellem lengte át, de ez a zseniális nemzeti szárnyalás éppen Vörösmarty poézisével nyert beteljesedést. Költészete végigkíséri a reformokat és a Vörösmartytól felkorbácsolt nemzeti érzés kétségtelenül *nagy erőforrás volt e kor politikusai számára*.

Mit érezhetett az az ember, aki a reformkort nemcsak átélte, hanem annak egyik lelki kialakítója is volt, mikor megtörtén visszatevő szülőfalujába, ahonnét egykor mint erőből duzzadó gyermek távozott? Egészen reménytelen mégsem volt a helyzet, mert élete vége felé az a két reakciós császárság, amely a mi szabadságharcunkat leverte: Ausztria és Oroszország már meghasonlottak egymással. Kiütött a krími háború és Ausztria nem támogatta hálából Világosért a minden oldalról megtámadott Oroszországot, amit ez utóbbi sohasem felejtett el. A reakciós Szent-szövetség bomlása reménnyel töltötte el Vörösmartyt és az oly soká el-némult költő megírta hatyúdalát: *«A vén cigány»*-t, minden idők rapszódiainak egyik legnagyobbikát. A krími háború tüzénél már reméli, hogy *«lesz még egyszer ünnep a világon»*, de mikor, milyen körülmények között? *«Majd ha elfárad a vész haragja»*. Alapjában rettenetes gondolat, mert a sors jobbrafordulásának reménységét nem a nemzet *saját erőfeszítésére* alapítja, hanem arra, hogy utóvégre a vész haragja valósággal belefárad az igazságtalanul porbatiport nemzet gyöttrésébe. *Az önsegély lehetőségének ez a kizártsága* megdöbbentő Vörösmartynak ebben a nagyszerű verssorában. Petőfi a legvégén még Segesvárnál is küzdhetett, még megvolt saját egyéni erőfeszítésének lehetősége; Vörösmartynak azonban már régen azt kellett várnia, hogy végre fáradjon el gyöttrésünkben a vész haragja, amelynek passzív martaléka a nemzet.

*

Sokan, főleg a kishitűek, azt hajtogatták, hogy *rosszabb a nemzet helyzete Trianon után, mint volt Mohács és Világos után*. Most nem szólok Mohácsról, csak a Világos utáni helyzetet nézem. A Bach-éra alatt Magyarország az osztrák összbirodalomnak abszolút módon igazgatott tartománya volt, amely saját sorsának intézésébe bele nem szólhatott. Afféle kísérleti nyúl volt, amely ki volt szolgáltatva a tehetségtelen osztrák miniszterek politikai experimentumainak. Nem volt meg tehát a lehetősége annak, hogy a magyar nemzet szervezett hatalmát az ország sorsának jobbrafordítására öncélúlag felhasználhassa. *Nem volt meg az önsegély lehetősége*. Ma ellenben az állami szervezet a kezünkben van és azt a legerősebb nemzeti szellem hatja át. Akarhatunk, dolgozhatunk sorsunknak jobbrafordításán.

Ebben a beállításban nyomban világossá válik, hogy mily dőre politikai naivitás volt, amidőn egyesek a Bethlen István konszolidációs politikáját azzal az indokolással ellenezték, hogy

nem célszerű az, ha mi maradék Magyarország területén életképeseknek bizonyulunk, mert akkor Európa megnyugszik abban, hogy utóvégre Trianon revíziója nélkül is meg tudunk élni. Azt hangoztatták ezek a naivak, akik azt hitték, hogy nagyon is okosak: jobb, ha tarthatatlan marad a helyzet, mert az ebből kisarjadzó kétségbeesés a nemzetet helyzetének jobbrafordítása végett kétségbeesett kísérletekre fogja feltüzelni. Ugyanezek azt is hangsúlyozták, hogy jobb az osztrákok egy része által követelt az a taktika, amely Európa előtt a mai Ausztriát politikailag és gazdaságilag életképtelennek tünteti fel, hogy így folytonos kölcsönökhöz és a végén az Anschluss-hoz juthassanak el.

Aki az élet nagy valóságait és különösen az európai helyzetet ismeri, az tudja, hogy *életképtelennek látszó alakulatok érdekében pusztán filantrópiából az államok nem mozdulnának meg.* Könnyen néznék szenvedéseinket és vergődéseinket, és ha kétségbeesésünkben valami örült lépésre ragadtattuk volna el magunkat, egypár hatalmas ökolcsapással végleg vagy legalább nagyon hosszú időre némítottak volna el bennünket. Nem *megalkuvás* volt Trianonnal gróf Bethlen István konszolidációs politikája, hanem *öntudatos nemzeti erőgyűjtés*, hogy mire lassanként átalakul az 1918-1920-iki külpolitikai összhelyzet, itt álljunk életképesen, akiknek szívósságában, elpusztíthatatlan belső erejében mindenki hisz és bíz.

A konszolidációs politika alap gondolata, hogy a magyar nemzetnek elsősorban *saját erőforrásaiból kell politikai hatalmát merítenie.* Ezek az erőforrások *rendkívüli mértékben megvannak nagyszerű magyar népünkben.* A népi erők felszabadítására és a nemzeti regenerációk szolgálatába állítására, *népbarát-politikára* van szükség. És gróf Bethlen István politikai koncepciója épp ezt a *népies kormányzati szellemet* hozta meg olyan mértékben, mint ahogy korábban sohasem volt észlelhető. A dolog persze nem olyan egyszerű, ahogy azt igen sokan gondolták. Meg kell adni az általános titkost, mondják, és azután a többi már magától jön. Aki ismeri az élet nagy realitását, az tudja, hogy nem a népies választójog, hanem a népies kormányzati szellem és irányzata a döntő. A magyar nemzet szociális struktúrája és kebelében a vagyon megoszlása abnormis, rendkívül egyoldalú, amiből szükségképpen *elégedetlenség fakad.* A tömegek nincsenek eléggé átképezve és ezért könnyűszerrel ámíthatók. És ha a szegénységből sarjadó elégedetlenség és a tudatlanságból származó könnyű ámíthatóság találkozott, akkor e két politikai vegyelem összetételéből *robbanó anyag keletkezik, amely rombol és szétvet.* Ezért kellett kezdeni a földreformmal és a házhelyakkcióval; ezért kellett folytatni a szociális biztosítás intézményének nagyarányú kiépítésével és ezért kell a 8000 népiskolai objektum és a nyolcosztályú népiskola. De mindez csak kezdet lehet, amelyet a magyar nép érdekében folyó akciók hatalmas sorának kell követnie. A választójogi radikalizmusra csak az szoríthatná a nemzetet, ha a mai keretben elhelyezkedő túlkonzervatív elemek a nagyarányú népbarát-politika elé leküzdhetetlen akadályokat igyekeznének gördíteni. A magyar konzervativizmus józan tradíciója azonban garanciát nyújt ebben a tekintetben, hogy ilyen veszedelmes gyógyszerhez nyúlani nem kell.

Sajátságos az, hogy mennyit vettünk mi a magyar néptől, amivel nincs arányban az, amit a szervezett államhatalom eddig a népnek nyújthatott. Nemzeti nyelvünk és irodalmunk is úgy jött létre, hogy a népnyelvhez és népköltészeti elemekhez költőink esztétikai szempontokat vegyítettek. A magyar műzene alapja népzene és díszítő művészeink is a varrottasok és a népies himnuszok, faragások és festések motívumait lesik el. Nem is szölok most az adóról és a katonáról. A nép odaadta nyelvét és meséjét, zenéjét és ízlését, hogy azt megneemesítve kiváló szellemek nemzetivé fokozzák fel. *A politikában sem lehet ez másképp, a népies szükségleteket és a vágyakat a szaktudásnak s a kormányzati készségnek nemzeti politikává kell kiérlelnie és ennek tiszta meglátása, világos felismerése a konszolidációs politika a lényege.* Mert bizony furcsa volt, mikor a hetvenes években Budapesten lelkesedtek a népszínművekért, kint a faluban pedig sokszor ugyanazok a lelkesedők kevés szociális érzékkel bántak az igazi néppel...

Az igazi konszolidációs politika elválaszthatatlanul összeforrasztja *a népet a nemzetivel*, mert a nemzeti voltaképpen csak egy magasabb formája a népnek. E politikától várjuk azt a belső megerősödést, amely lehetővé teszi, hogy ne kelljen csupán passzívan várni arra, hogy végre elfáradjon a vész haragja, hanem végre cselekvően dolgozhassunk mostoha sorsunk jobbrafordításán.

Nép és nemzet

Megjelent a Pesti Napló
1928. szept. 2-i számában

A *Pesti Napló* olvasói már hosszabb idő óta megteszik, hogy egy-egy cikkem után levéllel keresnek fel. Mult vasárnapi cikkem kapcsán is sok aláírással ellátott levél jött hozzám, amelyben utalnak arra, hogy írásaimban ismételten visszatér az aggodalom *a nép és nemzet elválása felett* és azt kívánják, hogy legközelebbi cikkemben ezeket a mellesleg odavetett aggodalmaimat magyarázzam meg.

Hogy itt tisztán lássunk, néhány történeti visszapillantást és összehasonlítást kell tennünk.

A világháborút Németország és mi is elvesztettük, de ennek a nagy ténynek egészen más lett a hatása a nagy német népnél és más nálunk. A németeknél - bár van egy igen erőteljes nacionalista kisebbség - a vereség *internacionális irányban orientálódó erős pacifizmust váltott ki*. Igazságtalan túlzás lenne azt mondani, hogy a gondolkozás ott antinacionalista lenne, hiszen még a német szocializmus jelentékeny része is nemzeti alapra helyezkedett, de azért a politika determináló mozzanata náluk kevésbé nacionalista. Ezzel szemben nálunk Trianon olyan erős nacionalizmust korbácsolt fel, mint aminőt szabadságharcunk idejének kivételével Magyarország talán egyáltalában nem látott. Miért van ez így? Nagyon mély okai vannak ennek a két különböző folyamatnak. Miből táplálkozott 1871-től 1918-ig a német nacionalizmus? Nagy Frigyes és I. Vilmos tüneményes sikereiből. Nagy Frigyes Poroszországot területileg ki tudta kerekíteni, a XVIII. század közepén a hétéves világháborúban az egyesült hatalmakkal - Franciaországgal, Oroszországgal és Ausztriával szemben - megállt és szerzeményeit meg tudta tartani. Ezzel szemben II. Vilmos Németországa egy másik világkoalícióval szemben *összeomlott*. Hihetetlenül sikeres volt I. Vilmos is, aki Bismarck politikájára és Moltke kardjára támaszkodva a porosz állam vezetése alatt helyreállította a német birodalmat. 1871 és 1918 között a német iskola és a német publicisztika a német patriotizmust a porosz állam politikai és katonai sikereire építette fel és éppen ezért ennek a patriotizmusnak egy bizonyos *belső lelki krízisbe kellett kerülnie abban a pillanatban, amikor az államhatalom politikailag és katonailag nem működött sikeresen*.

Nálunk ellenben ez a belső kapcsolat egyfelől az államhatalom, másfelől a nemzeti gondolat között nem állott fenn. Az osztrák-magyar monarchia a legtöbb magyar ember szemében csupán szükségként jelentkezett, amellyel számolni kellett, amelyet mint *tényt* el kellett fogadni, de amelyért az emberek nem lelkesedtek és amelyet nem szerettek. Én berlini diákkoromban könnyes, mondhatnám irigy szemmel néztem a tomboló lelkesedést, mikor az egyetem előtt a szomszédos főőrséghez egy pompás gárdaezred vonult fel a «Heil dir im Siegeskranz» majesztétikus akkordjai között és hozták a gárda szétlőtt fehér-feketeszínű zászlaját, a porosz erőnek, a porosz sikereknek, a porosz nagyságnak és a porosz reménységnek szimbólumát.

Milyen más érzés fogta el a magyar tömegeket, amikor nálunk megjelent a fekete-sárga zászló és rázendítettek a Gott erhalte-ra. De ez a bizalmatlanság a hatalommal szemben nem állt meg az osztrák-magyar monarchia szervezeténél. Magát a magyar államhatalmat is sok jó hazafi gyanús, bizalmatlan szemmel nézte, mert a kormányok ki voltak szolgáltatva az Ausztriával közös uralkodó személyes befolyásának. Az állami népiskola is azért nem tudott igazán népszerű lenni, mert nemzeti szempontból a magyar államnál megbízhatóbbnak látszottak nagy történelmi egyházaink, amelyek a kezükön levő felekezeti iskolák magyar szellemét Béccsel szemben féltékenyen őrizték. Az 1914-iki hadüzenet is osztrák politikai és katonai

gondolat volt, amelyet Ferenc József tanácsában kizárólag a magyar miniszterelnök, gróf Tisza István ellenzett azzal az indokolással, hogy *Magyarország egy háborúban mindent veszthet és semmit sem nyerhet*, mert egyfelől felszabadításra váró magyarajkúak nem éltek a történeti Magyarország határain kívül és így nem volt annektálni, illetőleg hódítani való, másfelől, mert elmaradottságunkban utakra, vasutakra, gyárakra és iskolákra volt szükségünk, amely szükségleteinket csak a béke további fenntartása esetén elégíthettük ki.

Belesodródtunk hát a háborúba, mert a monarchia szervezete olyan volt, hogy a nagy elhatározásoknál a magyar miniszterelnök izolált akaratának nem volt elegendő átütő ereje. Ilyen körülmények között az osztrák-magyar monarchia, mint szervezet és a magyar patriotizmus között *belső kapcsolat nem volt*. Az osztrák-magyar monarchia összeomlása így nem temethette maga alá a magyar nacionalizmust, mint ahogy a porosz állam sikereire felépített német patriotizmus megsínylette az 1918-iki sikertelenséget.

És itt van az oka annak is, hogy miért dezavualta a nemzet Károlyiék pacifizmusát és Kunfiék internacionalizmusát. Az 1918-1919. év magyarországi forradalmárjai is a világháború sikertelenségéből következtetést akartak levonni a nacionalizmus ellen. A nemzet azonban, különösen mióta nyilvánvalóvá lett a nagy titok, hogy a magyar miniszterelnök milyen szívósan ellenezte a háborút, a világháború sikertelenségében nem látta kompromittálva a magyar nacionalizmust. Egészen más lett volna a helyzet, ha nálunk az 1910-es évek elején vagy a világháború folyamán lábrakap az *imperializmus*, és *a magyar nacionalizmus ezzel azonosította volna magát*. De mi, szegény magyarok, minden hódítási szándék egyenes kizárásával csak *létfenntartásunkért* küzdöttünk, elannyira, hogy igen nagy győzelemtől még féltünk is, mert annexiók esetén a megnövekedő monarchiában csökkent volna a magyarság számaránya és ezzel befolyása. A magyar nemzet szemében tehát a nacionalizmus nem kompromittálódott és mikor ennek ellenére Károlyiék és Kunfiék mégis ilyen irányba akartak evezni, akkor a nemzeti közérzés dezavualta őket. Így tehát a magyar nacionalizmust nem kompromittálta a világháború sikertelensége, ellenkezőleg, Trianon felcsigázott patriotizmussal telítette a nemzetet, melyet csak egy veszély fenyegethet: ha a *nemzeti* nem lenne egyúttal teljesen *népies*, ha a nacionalizmus csak a művelt középosztály nagy érzése lenne, amely iránt a nép széles rétegei nem bírnának elég fogékonysággal. Hogy ez nem fog bekövetkezni, annak legfőbb zálogát nagyszerű néptanító-karunkban látom, amelyet hatalmas nacionalizmus fűt és amely a maga izzó patriotizmusát beleviszi a legszélesebb néprétegekbe. Ha nézem azokat a bajokat, amelyek még igen nagy államok néptanítói karában is mutatkoznak, akkor megtelik a lelkem bámulattal a magyar néptanítói kar iránt, amely példátlan nehéz viszonyok között is a semmiből megteremtette az egész leventemozgalmat.

De a nemzeti szellemű népoktatást ki kell egészíteni az egész közigazgatás népbarátmunkájának. Itt elsősorban nem a minisztériumokra, nem a központi szervekre, hanem a külső, a helyi közigazgatási szervekre gondolok. Ma az államhatalmat a tömegek előtt nem a nemzetileg gyanús osztrák-magyar monarchia képviseli, hanem a *magyar állam*. És ez az állam kint az országban a tömegekkel szemben a külső hivatalokban és a hatóságban nyer megtestesítést. Hogyha tehát ez az apparátus *ellenérzést* vált ki, ez az ellenérzés az államhatalom útján *átterjedhet a nacionalizmusra* is és meghallgatásra találhatnak azok a marxista tanítások, hogy a nacionalizmus és a hit egyaránt ámitás, amelynek kettős lelki igája alatt az uralkodóosztály a népet szolgátságban akarja tartani.

Ezért tartom én ma a magyar nacionalizmus legfőbb problémájának nemcsak a központi kormányzat népbarát-szellemét, hanem a tömegekkel együttérző, szociális érzéktől vezetett helyi közigazgatást is. Ezekkel a fejtegetésekkel, azt hiszem, megadtam a *Pesti Napló* azon olvasóinak a választ, akik a múlt vasárnapi vezércikkem kapcsán azt kívánták tőlem, világosítsam meg a nemzeti és népi viszonyról való felfogásomat.

Közhangulat

Megjelent a Pesti Napló
1928. szept. 8-i számában

Csodálatos emberek voltak azok a régi görögök! Alig van tudományszak, amelyet ne ők alapítottak volna, amelynek legfőbb problémáival ne foglalkoztak volna. Így volt ez az orvostudománnyal is. Persze, a teóriák túlnyomó része elavult, de az, amit a nagy görög orvosok a beteggel való bánásmódról mondtak, az változatlanul igaz ma is. Aki a betegben bizalmat és reményt kelt, az elősegíti a gyógyulást; aki ellenben nyomott hangulatban hagyja, az lassítja a fizikai helyreállást. A politikában sincs ez máskép. Még az egységes nemzetek munkaerejére, munkateljesítményére sem közömbös az, hogy bizakodó-e a közhangulat. *A beteg nemzeteknél pedig a gyógyulás nélkülözhetetlen előfeltétele az, hogy hangulatuk bizakodó legyen.* A magyar nemzetről valóban el lehet mondani, hogy nagy betegségből lábadozik. Erről a kórságról ellenfeleink azt remélték, hogy halálos lesz, hogy feltartóztathatatlan sorvadásnak fog bizonyulni. És mégsem lett így. Fajunk elpusztíthatatlan életereje legyőzte a krízist a rettenetes amputáció után, amit az ország területe kétharmadrészének levágása jelentett. Az ébredő életnek számos biztató jele mutatkozik már az amputáció után.

Itt fekszik előttem velencei konzulátusunk sürgönye, amelyben jelenti, hogy az olasz király ő felsége megtekintette velencei képzőművészeti kiállításunkat, amelyen *a modernebb irány van képviselve* és rendkívüli meglepedését fejezte ki. Rómába konzervatívabb szobrászainkat és festőinket küldtem és valóban örvendhetünk annak, hogy nemcsak az erkölcsi siker volt teljes, hanem az anyagi is, mert nemcsak az olasz állam és Róma városa, hanem *az olasz közönség, az olasz társadalom is rendkívül sokat vásárolt.* És itt volt a IX. olimpiász, amelynek győzteseit most ünnepeltük. *A nyolcmillió elszegényedett magyar a kilencedik helyre tudta magát felküzdeni* a nemzetek sorában, pedig szomorú bevallani, de úgy van, hogy a művészet és a sport is alapjában véve *pénzkérdés.* Valóságos csoda tehát, hogy szobrászaink és festőink, kardvívóink és úszóink minden nyomorúságon átgázolva diadalra tudták vinni ezt a mi sokat tépett háromszínű lobogónkat.

Csak az a szegénység ne volna! Júliusban, mikor nyilvánvaló lett, hogy búzában, rozsban és árpában rekordtermésünk van, ebben a mezőgazdasági országban, ahol annyi függ a természettől, fellángoltak a remények. De azután jött nyolc pörkölően száraz hét és baj lett a hüvelyekkel, a burgonyával, a kukoricával és ami ezekkel jár, a zsírral. Megint lelohadt hát a közhangulat, amelynek barométerje nálunk bizony együtt emelkedik és esik az időjárással. Kegyetlen sor, ha egy nemzet jókedve, bősége ennyire ki van szolgáltatva az időjárás szeszélyeinek. Parlamentáris országokban azzal szoktak tréfálkozni, hogy még az időjárásért is a kormány felelős. Hát ebből annyi igaz, hogy a rossz időjárásból fakadó elégedetlenség keserű levét a kormánynak kell kikanalizálni. A szocialista történetbölcselet főelve a történelmi materializmus, aminek a lényege az, hogy az emberiség és a népek életében a döntő tényezők, a nagy mozgató erők kizárólag *gazdasági természetűek* voltak. Ebben az elméletben van sok igazság, de hasznavehetetlenné teszi a túlzás és az egyoldalúság, amely *a szellemi és az erkölcsi erők jelentőségét lebecsüli.*

A magyar tudásnak az időjárás mostohaságaival szemben is fel kell vennie a harcot és a magyar kultúr- és vízimérnököknek legszebb feladata, hogy ne elégedjenek meg vizenyős földjeinknek lecsapolásával, szárazzá tételével, hanem eszeljék ki a megbecsülhetetlen folyadék síkföldi elraktározásának módját. Ilyenkor azt szokták mondani a közgazdászok,

hogy ez műszaki és gazdasági kérdés. Én pedig azt mondom, hogy ez a technikai és közgazdasági kultúra kérdése. Nagy szaktudás nélkül itt még a pénzes-zacskó sem segít.

Általában, mikor pénzügyi embereink és közgazdászaink annyit feszegetik a helyzet kedvetlenségét, nem veszik észre, hogy maguk ellen érvelnek; mert a gazdasági életet is csak nagy koncepciókkal lehet jobbra fordítani s nagy koncepcióknak nem vagyunk bővében. Ez pedig, őszintén ki kell mondanom a szót, bizony-bizony *közgazdasági kultúránk fogyatkozásának következménye.*

Mert ami nálunk klímánk szárazsága, az Olaszországban a köszén hiánya. Mennyit hajtogatták a XIX. század utolsó negyedében és a XX. század első tizedében, hogy Olaszország, miután nemzeti egységét 1870-ben elérte, mégsem fog tudni igazán fejlődni, mert köszén nélkül nincs virágzó gazdasági élet, erős nemzeti gazdaság nélkül pedig nincs nagyhatalmi állás. És ma mit látunk? A közgazdasági harcban *a természet mostohaságával szemben az olasz technikus lett a győztes.* Nincs magyar turista, aki útban Anconán át Róma felé meg ne csodálta volna a ternii vízesést. A Velino folyó zuhogott itt le három hatalmas vízesésen át 200 méter magasságból. Ez a természeti csoda nincs többé. Turbinák fogják fel az óriási vízmennyiséget és az így nyert elektromos erő hajtja Közép-Olaszországnak majdnem összes vasútjait és hajtja számos gyárnak gépeit. «Fütyülünk a szénre,» mondta nekem Terni közelében egy fasiszta, «nem kormozza be kék egünket, kristálytisza vizünkkel pótoljuk hatalmát.» Barátaim jöttek meg Dél-Tirolból és beszélnek, hogy ott is most az Eisach folyócska vízierőit használják fel, hogy a Brennertől Veronáig mindent villamosítsanak vasúttól kezdve a gyárakon át az utolsó kis ipari műhelyig. Beavatott olasz emberek mondták, hogy még csak pár év és nem lesz az Alpokról dél felé lejtő gleccser, tó vagy éppen folyó, amelynek völgyéből hatalmas vezeték ne vinné le az iparos lombard rónára, a munkás Po völgyébe az életet adó elektromos áramot, a hektowattok milliárdjait, amivel a győztes Itália végtelenségig hatványozza az olasz nemzeti erőt. A gondviselés Olaszországnak nem adott szemet, de az olasz technikai tudás és vállalkozás leküzdte a természetnek ezt a mostohaságát. Nagyszerű diadal, amely felér egy győztes csatával.

A magyar tudásnak, a magyar technikának és közgazdasági kultúrának is ilyen diadalokra van szüksége és akkor *nem lesz szükség numerus claususra sem, mert nem az eszkimók számát kell csökkenteni, hanem a fókák számát kell szaporítani.* De ez a főkatenyésztés elsősorban nem állami feladat, hiszen a nagy angol közgazdászok alig követeltek mást az államtól, mint hogy lehetőleg keveset avatkozzék bele a gazdasági életbe és lehetőleg ne zavarja annak folyását. Aránylag kevés itt, amit az állam tehet. A szabad gazdasági élet vezető tényezői, közgazdasági és technikai tudásuk, koncepcióik, vállalkozási kedvük hozhatja meg igazában a javulást.

És addig, amíg ez bekövetkezik, *a politika inkább javítsa, semmint keserítse a közhangulatot.* Valóban nem kell nagy művészet ahhoz, hogy olyan helyzetben levő országban, mint a miénk, koromsötétnek fessük helyzetünket. Tudjuk valamennyien, hogy az semmiképpen sem rózsás. De gondolják meg a baljósok és a kétségbeesés apostolai, hogy nevetségesen szánalmas és könnyű dicsőség a tájékozatlan tömegeket kétségbeesésbe hajtani. De azután... Nem láttam még nemzetet, amely pesszimista hangulatban emelkedni tudott volna. *Bizalom, munka, óriási erőfeszítések, művek, alkotások - ez az emelkedés egyedüli útja.*

Női Eötvös Collegium
Válasz gróf Apponyi Albertné nyílt levelére

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. szept. 20-i számában

Kegyelmes Asszonyom!

Ritkán indult meg társadalmi mozgalom, mely olyan nagy közszükséglet kielégítésére irányul, mint az, amilyent Excellenciád kezdeményezett. A magyar közgondolkodás, abnormis időktől eltekintve, rendkívül konzervatív; ezért minden új eszme, különösen kezdetben, nagy ellenzésre talál. Állandóan ilyen nagy ellenállással küszködik a nők főiskolai érvényesülése is. Hiszen még nem is olyan régen az akkori budapesti orvosi kar kimondotta, hogy nőket egyáltalában nem vesz fel és a korábbi numerus clausus-törvény nem nyújtott nekem módot arra, hogy akárcsak felügyeleti jog révén is a dologba beavatkozzam. Tehetetlenül kellett tehát néznem azokat a szülőket, akik temperamentumukhoz képest vagy könyörögtek, vagy átkozódtak azért, hogy budapesti lakos létükre 19 éves leányaikat kénytelenek voltak vidéki egyetemekre küldeni, a családból kiadni és feleslegesen költekezni. A kar ellentállását törvénnyel kellett megtörnöm és az 1926. évi leányiskolai törvény ki is mondja, hogy a leányközépiskolai érettségi bizonyítvány mind az egyetemre való felvétel, mind pedig a minősítés tekintetében a fiúiskolai érettségi bizonyítvánnyal egyenlő értékű s hogy az egyetemeknek a leányokra nézve megszorításokat saját hatáskörükben nincsen joguk életbe léptetni.

Még mindig éppen főiskolai körökben gyakran hangzik olyan kategorikus kijelentés, hogy a nők főiskolai tanulmányokra nem alkalmasak s ha tanulnak, csak felesleges módon növelik a férfiak körében mutatkozó értelmi proletariátust és a tanulás elvonja őket sajátos női hivatásuktól. Miközben ezt hangoztatják, nem veszik tekintetbe a kategorikusan ítélezők, hogy a nemzet férfi-része talán nincs is feljogosítva arra, hogy egyoldalúan ítélezzék a női rész felett. És én meg vagyok róla győződve, hogy ha viszont a nőket hallgatnók meg a férfiak felől, akkor ez a vélemény elég gyakran kedvezőtlenül ütne ki olyan férfinagyságokra nézve, akik saját értéküket igen sok esetben nagyítóüvegen át nézik.

Suum cuique. Én azt hiszem, hogy téves felállítás a vita tételének az, hogy ki tehetségesebb, a férfi-e vagy a nő. Nem kvantitatív, hanem kvalitatív különbségekről van itt szó. A nőnek másminő a tehetsége, mint a férfinak és ezért gyökerében elhibázott kultúrpolitika volna az, amely a nemzet egyik felét kirekesztené a magas műveltség régióiból. A magyar nőnek vannak egészen speciális szellemi tulajdonságai, amelyeknek kiképzéséről nem mondhatunk le, különösen most, a nemzet életének olyan szakában, amikor csak a magyarságban rejlő összes erkölcsi, szellemi és fizikai erők teljes kihasználása és megfeszítése esetén menthetjük meg a végenyészet szélére jutott hazánkat.

De különösen egy érvet utasítok vissza a legnagyobb határozottsággal és ez az, hogy a tanult nő kevésbé jó élettárs volna, mint a műveletlen. Számos intellectuel barátom egyetemet végzett nőt választott hitvestársul. Valamennyit megkérdeztem, hogy miért tette s valamennyitől kettős választ kaptam. Azt mondták, - ami egyébként nyilvánvaló, - hogy a főiskolát végzett nő megértőbb társa a férfi magasabb törekvésének, mint a kevésbé művelt. A másik érv azonban már meglepett. Azt mondták, hogy az egyetemet végzett nő igénytelenebb és a fizikai munkát is szívesebben vállalja, mint a középosztály alsóbb régióinak kevésbé művelt leányai. Ha azok férjhez mennek, nagyobb kényelmet követelnek és «nagysága» mivoltuknak mintegy lefokozását, deklasszifikálását látják abban, ha rossz időkben esetleg oda kell állni a

teknő mellé is. A magas műveltségű nő ellenben tudatában van belső értékének és társadalmi helyzetének ismervét nem nevetséges külsőségekben, mondjuk, a manikűrözött kézben keresi.

No és azután milyen is az az előkészítés a háztartási munkára? Ha a középosztályú leány nem megy leánygimnáziumba vagy leányliceumba s azután a főiskolára, akkor négy polgári elvégzése után 15 éves korától kezdve otthon ül, helyesebben lapokat vagy regényeket olvas, moziba, strandra és táncolni jár, nem tud idejével mit kezdeni, mert mai városi lakásban úgynevezett háziaskodásra vajmi kevés alkalom nyílik. Az iskolába járás ennél mindenestre hasznosabb időtöltés.

Ezek mind színigazságok és, Kegyelmes Asszonyom, mégis igen nagy nehézségekkel állunk szemben és fogunk még szemben állani. De éppen mivel nehéz küzdelmek előtt vagyunk, fogadom kétszeres hálával azt a támogatást, amelyet a Grófné és a mögötte álló nagy női tábor ereje jelent. Lesznek ellenünk nyílt érvek, de lesznek be nem vallottak is. Így nem egy férfi fog aggódni, hogy a házasetben miképpen fog az ő gyenge szellemi fölénye érvényesülni a főiskolát végzett asszonnyal szemben. Noha a férfiak szellemi fölényét erőteljesen hangsúlyozzák, egy-egy gyengébb percben azt is mondják, hogy némileg tartanak a nők versenyétől is, amiből mi aztán azt a következtetést vonjuk le, hogy ez a felsőbbtség mégsem olyan egészen biztos.

A nők érvényesülésének nagy ügye mellett nálunk még az internátusi gondolat is nagy ellenzéssel találkozott. Ósdi emberek még ma is emlegetik, milyen nagy dolog volt az, mikor az alföldi magyar fiút a Szepességbe adták német szóra, a felvidéki német vagy tót gyermeket pedig helyébe cserediáknak leküldték az Alföldre. Ez az egész tranzakció a két cserélő családnak csak annyiba került, mint a két útiköltség. De hol vagyunk ma ezektől a boldog időktől? A háború után egész Európában mutatkozott lakásmizériák mellett alig akad ember, aki idegen gyermek befogadására olcsón vállalkoznék. A családi élet bomlása következtében pedig ma nagyon megcsökkent azoknak a háztartásoknak a száma, amelyeknek erkölcsi szempontból kifogástalan volna a légköre éppen azokban a rétegekben, amelyek a hónapos-szoba-ipar szempontjából tekintetbe jönnének. Hány apa jön hozzám kétségbeesett panasszal, elmondván, hogy felküldte gyermekét a főiskolára, Budapestre, bízott is benne, mert erkölcsösen nevelte, de a gyermek mégis csak 18-19 éves volt és jöttek a fővárosi élet kísértései, a kávéházak, a bárók, a tánclokálok, a strandfürdők, kártyára is alkalom nyílt, megtörtént a baj s az egészségesen feljött fiút vagy - ami még rosszabb - leányt testileg-lelkileg betegen kapta vissza. Valóban nagyon könnyelmű ember az, aki ma gyermekét, különösen leányát, úgy ereszti Budapestre, hogy nem internátusban helyezi el. Az idei egyetemi beiratkozásoknál már nem is engedtem meg olyan vidéki gyermekek felvételét, akik nem igazolták, hogy valami nagy internátusba fel vannak véve.

Ennél a pontnál kapcsolódik be Kegyelmes Asszonyom áldásos kezdeményezése. Igaz ugyan, hogy most októberben nyitok meg Szegeden négyszáz-ágyas nagy internátust, amelyből százötven ágy leányoknak van fenntartva. Már korábban Budapesten szerveztem egy hatvan- és harminc-ágyas leányinternátust, de sajnos, csak bérlakásokban. Pécsen sikerült egész épületet vásárolnom, de ott is csak ötven leány fér el, Debrecenben meg éppen csak huszonöt. Ezek is a szegediek kivételével csak diáknő-szállók, speciális irány, jelleg nélkül. Nekünk pedig nem diák- és diáknő-szállodákra, hanem valódi angol értelemben vett College-kre van szükségünk, amelyeknek keretében az egyetemi tanítást kiegészítő rendszeres oktatás folyik. Ilyen a fiúkra nézve az Eötvös Collegium, ahol a bölcsészeti fakultás majdnem minden szakának megfelelően bent az intézetben is kiváló tanerők dolgoznak. A leánygimnáziumok és leányliceumok száma megnövekedett és így mind több és több középiskolai tanárnőre lesz szükségünk. Ezeknek megfelelő kiképzéséről tehát gondoskodnunk kell és erre, ha a közvéleményt sikerül tervünk mellé állítani, meg is van a mód és a fedezet.

Figyelemmel arra, hogy a modern nyelvek ismerete a háború és a forradalmi idők zavarai következtében nálunk ijesztően visszafejlődött, eddig főleg a külföldön létesítettem Collegium Hungaricumokat. A bécsi, berlini és római Collegium Hungaricum már megvan és most létesül az utolsó, a párisi is. Az az évi egymilliókétszázezer pengő, amely a kultusztárca budgetjében eddig külföldi Collegium Hungaricumok létesítésére szolgált, most felszabadul. Ez a külföldi akció be van fejezve és hozzáláthatunk a Collegium Domesticumok létesítéséhez, a végből, hogy a vidéki főiskolai hallgatókat egyetemi városainkban kollégiumokban helyezhessük el, amely kollégiumok nem lesznek diákszállodák, hanem angol értelemben vett valódi College-k. Tehát lesz külön a jogászok, külön az orvosok, külön a bölcsészek és külön a technikusok számára, úgy, hogy minden kollégium a maga keretében is házi oktatást ad az illető szakmából és azonfelül egy-két modern nyelvből. A költségvetési fedezet tehát, - ami döntő abban, hogy valami eszme megvalósulhasson, - megvan. Csak közvélemény kell hozzá, hogy a takarékoság mezébe burkolódzó irígység, amely a magyar gyermektől sajnálja a pénzt, terveinket keresztül ne húzza.

Kegyelmes Asszonyom! Engedje meg, hogy annak a többszáz magyar leánynak a nevében, akik ma főiskoláinkon lehetetlen viszonyok közt vergődnek, megköszönjem, hogy ezt a nagy ügyet kezébe vette, amivel a sikerét már nagyrészt biztosította is.

A föld megőszült

Megjelent a Pesti Napló
1928. szept. 23-i számában

«A vész kitört. Vérfagyhaló keze emberfejekkel labdázott az égre, emberszívekben dúltak lábai. Lélekzetétől meghervadt az élet, a szellemek világa kialudt. És folyton-folyvást ordított a vész, mint egy veszetté bőszült szörnyeteg. Amerre járt, irtóztató nyomában szétszaggatott népeknek átkai sóhajtának fel csonthalmok közül és a nyomor gyámoltalan fejét elhervadt városokra fekteti. Most tél van és csend és hó és halál, a föld megőszült, nem hajszalanként, mint a boldog ember, egyszerre őszült az meg, mint az Isten, ki megteremtve a világot, elborzadott a zordon mű felett és bánatában ősz lett és öreg.»

Vajjon ki írta e zord keserűségükben fenséges sorokat? Talán egy ismeretlen hatalmas tehetség, akit a világháború borzalmi izgattak baljós pythiai ihletre? Mert úgy látszik, a világégés epochális katasztrófája kell ahhoz, hogy a költői lélek akkora izgalomba, felindulásba, lendületbe jöjjön, hogy lantján ilyen majesztétikus akkordokat tudjon megszólaltatni. Pedig még sincs így! E sorokat szabadságharcunk összeomlása után szörnyű kétségbeesésében *Vörösmarty* írta, aki három legnagyobb költőnk közül a mai magyar nemzedék lelkiségéhez a legközelebb áll. Arany szabadoságával, befejezett mondataival, nemes, okos józanságával a kiegyezés korának realista nemzedékére hatott. Petőfi tyrtaeusi költészete a világháború idejében faszcinált bennünket. Aki hadikórházainkban hallotta, mikor Jászay Mari Petőfi harci dalait szavalta és látta sebesült katonáink átszellemült arcát, csak az tudja, mit jelentenek a nagy költők művei a nemzeti erők fokozása, felcsigázása szempontjából. A szimbolizmus befolyása alatt felnőtt mai generáció a nagy mélységeket, a szokatlan jelzőket, a sajátos szörfüzéseket, szórendeket kedveli s éppen ezt találja meg leginkább Vörösmartynál. De ezenkívül itt van a történeti helyzet megkapó analógiája. A XIX. század húszas éveiben József nádor és Széchenyi vezetése alatt megindult a reformkor s egy negyedszázad alatt a fellendülés tüneményes útját futotta meg a magyarság. A vetés éppen érett, mikor elverte az 1849-iki szörnyű jégverés, melynek komor hangulatát tükrözi vissza Vörösmarty költészetének utolsó szaka. A kiegyezés kora már félszázadig tartott, még többet és még rohamosabban fejlődünk s a virágzás e folyamatába csapott be az 1914- 1919-iki katasztrófa, melynek depresszív hatása alatt áll a mai nemzedék. Ezért érzi meg annyi jó magyar ember Vörösmartyval, hogy a föld megőszült.

Valóban megőszült? Sok külső jel arra mutat, hogy igen.

Álljunk csak meg útközben rendre minden faluban a hősi emlékeknél, melyeknek talapzatára oda van vésve a hősi halottak névsora. Kicsi, törpe helyeken is döbbenetesen hosszú ez a névsor. Ezek a javakorukban, életük legmunkásabb szakában elhalt emberek most hiányzanak nemcsak a szűkebb családnak, hanem az egész nemzetnek, a magyar közgazdaságnak is. Ennyi embernek gyors kiválása a termelésből valóban nagyon is meglátszik az egész nemzet össz-munkateljesítményének megcsökkenésén. A földnek, hogy teremjen, nemcsak bizonyos mennyiségű vízre, napsugárra van szüksége, hanem bizonyos munkára is s a haza földje most nem kapja meg a munkáját annak a több százezer karnak, mely az északi és déli csatatereken jeltelen sírban porlik. Általában a magyar nemzet összetételében, egész struktúrájában a korosztályok és a nemek természetes egyensúlya is megbillent, megromlott. A gyermekek, a nők és az öregek, szóval az eltartottak mellett csökkent a dolgozók, a keresők, a családfenntartók számaránya.

Sokszor elnézem a kultusztárca építkezéseit. A munkások között az egyik a lábát húzza, a másik merev ujjával elejti a téglát. Kérdelem, mi baja? Mondja, hogy 50 vagy még több százalékos hadirokkant. Nem is szólva a csonkákról, ilyen többé-kevésbé béna hadisérült is tömérdek van, kinek munkaképessége kisebb-nagyobb mértékben csökkent.

A volt hadifoglyoknak meg se szeri, se száma. Valamennyi arról panaszkodik, hogy a fogolytáborokban, különösen Szibéria hómezőin, kimondhatatlanul sokat szenvedett. Én Zilahy Lajos drámáját klasszikus műnek tartom, mert a nemzet életének tragikus szakában sok százezer magyar ember közös, mondhatnám azonos szomorú sorsát főszereplőiben művészi módon meg tudta testesíteni. Ezek közül az emberek közül sok halvány, beteges; de még azoknak is, akik külsőleg jól néznek ki, elnyűttek az idegei. Ha az izom szakad, csökken a munkaképesség; ha az ideg bomlik, elapad a munkakedv, ami eredményben egyremegy.

És míg ezek a szörnyűségek a frontokon történtek, addig itthon rosszul táplálkoztak a terhes nők, a szoptató anyák és a gyermekek, úgyhogy még az új nemzedék is kisebb életerővel jött a világra s ott satnyult ahelyett, hogy fejlődött volna.

Hasonlítsuk össze a megtizedelt, fizikailag depravált trianoni magyar nemzetet a 80-as és 90-es évek nemzedékeivel. A nemzet fizikai állagában meg van támadva. Hát nem őszült meg a világ?

Nem is szólok elvesztett természeti kincseinkről, a Felföld és Erdély erdeiről, bányáiról és vízi erőiről, az elvesztett tengerről s a Bácska és a Bánát búzatermő tereiről. Nem szólok a nemzet egész ingó vagyonának megsemmisüléséről, elszegényedésünkről. Főleg nem szólok Trianonról, Wilson ál-aposztolátusának fanyar gyümölcséről, melyek közül a legfőbb: a Népszövetség, mind képtelenebbnek bizonyul az emberiség valóban nagy kérdéseinek megoldására.

Hát nincs igaza Vörösmartynak, nem őszült meg a világ? Midőn mindezen elgondolkoztam, mikor a tömérdek nyomort láttam, a kétségbeeséstől féltettem nemzetemet. E töprengéseim között jöttem a *neonacionalizmus* gondolatára.

A magyar nemzet történeti útja most nekivitt egy meredek sziklafalnak, jobbra-balra szörnyű mélység. Az idősebb korosztályok, akik akadályok láttára nyomban idegeik felőrlődését, idegrendszerük felbomlását, összeomlását emlegetik, tényleg kétségbeestek s a háború utáni nemzedéknek azt kiabálták a fülébe, hogy az iskolából kijöve az életben nem fog tudni megélni, megállni. Minden bölcsesség csődjé, ha az idősebb nemzedék az ifjabbnak nem tud más tanácsot adni, mint a kétségbeesést. Egyszerre világos lett előttem, hogy ez nem lehet így. Mert igaz ugyan, hogy aki pusztá fejével rohamozik a sziklafal ellen, az összezúzza koponyáját; igaz az is, hogy még hatalmas kalapáccsal is hiába dörömbölnénk a végzetes gránitfalon, de lám hajthatatlan akaraterő és technikai tudás a Szent-Gothárd és a Szimplon sziklatömegein át 12-20 kilométeres alagutat ütött át. Láttam nyolc köbméteres gránitkockát, mely valóságos szimbóluma volt a törhetetlen ellenállásnak és a hidraulikus prés egyetlen perc alatt szétnyomta és szilánkokra, darabokra mállva esett szerte. Így van ez az erkölcsi és szellemi életben is. Ha nagyok az akadályok, akkor még nagyobb akaraterő és a modern tudás hatalmának hidraulikus présével roppantsuk szét azokat - és íme, mindjárt mi kerekedtünk felül. E gondolatsorok végén született meg bennem a neonacionalista pedagógia eszméje. Az új nemzedék akarateréjét az aktivizmus jegyében meghatványozni és ez akaraterő elé oda-illeszteni a nagyobb természettudományi, technikai, orvosi, gazdasági tudás gyémántfűrőjét, amely átütötte az Alpések főgerincének sziklatömbjeit is - ez számunkra az egyedüli járható út. A magyar akaraterő hektowattjainak milliárdjait és e motorikus erő szolgálatában a magyar tudás gépezetének millióit: ez a neonacionalizmus sommája. Költséges e kultúrpolitika, de ha elejtjük, akkor azt kérdelem, amit ily tragikus helyzetben a német úgy fejez ki: Was dann? És aztán...? Felőrölt idegekkel, tehetetlenül ott állnánk a sziklafal előtt s ellenfeleink kaján

örömmel lenék, hogy mint ragadtatjuk magunkat valamely kétségbeesett lépésre, hogy e jó ürügyet felhasználva Lengyelország példájára végleg felosszanak bennünket.

Félre e rettenetes képpel! Én hiszek a teremtés örök erejében, az anyaföld sem öregedett meg, a világháború tarlóin új élet sarjad.

Patriotizmus és nacionalizmus

Megjelent a Pesti Napló
1928. szept. 30-i számában

A kormányférfiaknak többek között van egy elég általános hibája. Az, hogy a viszonyokat uralmuk idején szeretik rózsásaknak feltüntetni és nem egykönnyen ismerik be a bajokat és indokolatlannak állítják a rossz közhangulatot. Botor dolog volna tagadni, hogy a magyar nemzet közhangulata nyomott, de nyugodtan merem állítani, hogy nemcsak a magyar nemzeté, hanem Európa összes népeié, mert el volt hibázva a világháború és elhibázták utána a békekötéseket is és e kettős hiba óriási súlya alatt roskadozik minden európai nép válla.

A nagy ködben az emberek nem látják a kivezető utat.

Nincsen az a megnyugtató érzésük, ami korábbi nagy krízisek után volt, hogy ha katasztrófák árán is, de az emberiség előre ment. Ma inkább a visszaesés ellen való sikertelennek látszó küzdelem sorvasztja és aggasztja a győzőket és legyőzötteket egyaránt. A lelkek bizonytalanságát még növeli, hogy a marxizmus gyakorlati bukása után sem az elméleti államtudomány, sem a politikai praxis még nem talált határozott új irányt. A multakban minden korszaknak, minden rezsimnek megvolt a maga sajátos ideológiája, így a XVII. században az abszolút királyságnak, a XVIII. század második felében a felvilágosodásnak, a francia forradalomnak, I. Napoleon császárságának, Metternich restaurációs politikájának, a XIX. század derekán az olasz és német nacionalizmusnak, a XX. század elején a nagyhatalmak világ gazdasági versenyének megvolt a maga történelem-filozófiai és elméleti államtani megindokolása, amelyet nagy államférfiak, kiváló államtudósok és ragyogó tollú publicisták munkáltak ki. Nálunk is a költők és azok nyomán Széchenyi, majd Kossuth gyakorlati munkálkodásuk mellett elméletileg is megkonstruálták a reformkor teoretikus alapjait. A kiegyezés korában pedig Deák nyomán Eötvös, Csengery és Kemény Zsigmond a 67-es törvényeket kerek, szinte lezárt jogi és politikai rendszerbe foglalták össze, amely ötven éven át közgondolkodásunk tartamát kitöltötte, de 1918-ban egy csapásra tárgyalanná vált. Az 1918-19-iki lázadók egész gondolatvilágát nemzeti génuszunk visszautasította, az ellenforradalom elgondolásai, pedig szintén végrehajthatatlannak, a gyakorlati életbe átültethetetlennek bizonyultak. De sem az egyes ember, sem a nemzet ideálok és ideológia nélkül nem élhet s e belső törvény erejénél fogva a magyar nemzet is ösztönösen keresi a gyökerében megváltozott helyzetnek megfelelő új ideológiát.

Mi lehet ez?

Nézetem szerint a pacifisztikus és marxisztikus álmok szétfoslása után nem lehet más, mint a nacionalizmus, mégpedig új helyzetünkhöz mért, ahhoz szabott nacionalizmus.

Sokan, akik végigélték a kiegyezés korának tüneményes fejlődését, annak mintegy lelki folytatását javasolják, a nélkül hogy tekintettel lennének arra, hogy viszonyaink gyökeresen megváltoztak. Akkor egy nagyhatalom keretében 21 milliós nemzet voltunk és 325.000 négyzetkilométeren éltünk, ma 8 millió a lélekszám és 93.000 négyzetkilométer földünk van; a világháborúba belebetegedtünk, abban elgyöngültünk, gazdaságilag elszegényedtünk. A hazafiságnak az a mértéke, amely Trianon előtt elég volt az ország fenntartására, ma nem elég s különösen nem elég akkor, ha patriotizmusunk megmarad az érzelem világában és nem lesz aktív, folyvást dolgozó, munkáló, eleven hatóerővé.

A multakban a tagadhatatlanul meglevő nagy hazafiság igen sokszor érzelmekben élt, mondhatnók tombolta ki magát és nehezebben volt értékesíthető a tettek mezején.

Igy a reformkor úttörői, tudósok, írók és költők mennyit panaszkodtak a pártolás hiánya miatt! Sokan lelkesedtek értük, dicsőítették őket, de műveiket már nem vásárolták, folyóiratokra nem fizettek elő. Rettenetes volt az irodalmi nyomor.

Ne is nézzük az apró emberek vergődéseit, csak a legnagyobbakra vessük tekintetünket. Dilettantisztikus felfogás az, hogy Széchenyinek nem voltak előzői. Széchenyi elképzelhetetlen lett volna Kazinczy nélkül, aki Bessenyei nyomán megalkotta az új magyar szellemiséget. 1847-ben, 16 évvel Kazinczy halála után, Petőfi ellátogatott Széphalomra. Lesujtó volt a látvány, mely eléje tárult. «Te a *nemzethálátlanság* égbekiáltó némasága, a *nemzetszegyen* Kain-bélyege, oh Széphalom!» - így aposztrofálja a helyet. Majd rikító színekkel festi a ház, a kert és sír botrányos elhagyatottságát s aztán folytatja: «Miért tett volna oszlopot sírjához a haza? Hiszen mit tett ő a hazáért? Miatta hét esztendeig szíva csak a börtönök dögvészes levegőjét és csak fél századig tartá vállán, mint Atlasz az eget, a nemzetiségnek ügyét. Magyar nemzet, most nem volnál magyar, ő akkor volt az, midőn senki sem volt, midőn magyarnak lenni szegyen vala. És te, hazám, te így fizetted őt! Míg élt, *fázott* és *éhezett*, s most sírja olyan elhagyott, mint száműzötté, ki idegen földön vesz el. Hálás haza, a szent halott nevében vedd forró köszönetemet! Ha gyermekem lesz, ki arra készül, hogy néked éljen, ide fogom majd őt vezetni e sírhalomhoz... buzdításul.» Ha a XX. század elejének hazafiátlan vagy közömbös költői írták volna le az iszonyatos zárómondatot, ez bizonyára a magyar közvéleményben felháborodást keltett volna. De hogy a hazafias lírának a világirodalomban legnagyobb képviselője, aki elvei és érzelmei mellett a segesvári csatamezőn életével és vérével tett tanúbizonyságot, Petőfi írt így -, azt mutatja, hogy itt valami szervi hiba van, amit egyébként kisebb dolgok ezrei mellett egy másik szomorú nagy szimptoma is megerősít.

A 80-as évek végén, vagy a 90-es évek elején volt. A képviselőválasztási mozgalom erősnek ígérkezett, a hullámok az én kedves nevelővárosomban, Székesfehérvárott is magasan jártak. Eppen akkor a város egyik legérdemesebb honoráciorja, néhai *Gánóczy* Flóris kir. közjegyző, volt vörössipkás 48-as őrnagy lement Turinba, hogy Kossuthot meglátogassa. Felháborodva jött haza. Elmondta, hogy a piemonti hideg tél bizony be-belátogat a kormányzó *fűtetlen* lakásába, a *koszt* sem olyan tápláló, mint aminőre az aggastyánnak szüksége lett volna, szóval: szemmel látható volt a szűkösség a háztartásban. Igazi gyermekes hirtelenséggel közbeszóltam: annyi magyar ember szereti Kossuth Lajost, hát nem küldenek neki fehér kenyeret, sonkát? Édesanyám azzal ütötte el a nyelves gyermek kényelmetlen kérdését: «Kis fiam, a nagy emberek olyanok, mint az istenek; azok ambróziából élnek.» Míg ez nálunk a szobában lejátszódott, kint az utcán hatalmas kortesmenet vonult el, több ezer ember énekelte: «... mi neked fáj, nekünk is fáj... ne sírj, ne sírj, Kossuth Lajos!» És én gyermekfejjel elgondolkoztam, hogy az egész országban százezrek énekelnek így s ezalatt odakint a Pó mellett az öreg Kossuth szemeibe talán könnyet csal a nélkülözés. És e gondolataimat mint valami melodrámat kísérte a távolodó menet éneke «... mi neked fáj, nekünk is fáj... ne sírj, ne sírj, Kossuth Lajos!»

Túlzás lenne a nemzetet hálátlansággal vádolni, a hála nagyjaink iránt tömérdek jó magyar ember lelkében él. De egy való: hogy hiányzik nálunk a *transzmisszió*, az *erőátvitel* a hazafias érzések és a haza érdekében való cselekvés között. A gondolkodás és az érzélemvilág központja az agy, a cselekvésre főleg a kar hivatott, az agy és a kar között pedig az ingert az idegszálak közvetítik. Nálunk rendben van az agy és erős a kar, csak éppen a nemzeti idegekben van a baj. Sok esetben az elhatározástól valahogyan nem tudunk eljutni a cselekvésig. Meg vagyok róla győződve, hogy a magyar patriotizmus óriási erőforrás, amivel hegyeket lehetne megmozgatni és mégis sokszor aránylag még kisebb súlyokat sem tudunk megemelni,

kiseb akadályokat sem tudunk a nemzet útjából elhárítani. Itt segíteni kell, mert szomorú, nagyon szomorú lenne, ha hazafiságunk énekben, *érzelgésben*, a területi épség után való *inaktív sóvárgásban* merülne ki és nem tudnók a patriotizmust a megváltozott külső viszonyokhoz szabott aktivizmus révén cselekvő, alkotó nacionalizmussá fokozni. Ez a neonacionalizmus erkölcsi programja.

Álljunk csak meg egy pillanatra a *patriotizmus* és a *nacionalizmus* szónál. Óriási a különbség, amely e szavak mögött rejlő két fogalom között van. A patriotizmus egy örök, szinte változatlan, mondhatnám transzcendens érzés. Ez az az érzés, amely ott harcolt a honfoglalás csatáiban, ez az az érzés, amely diadalra vitte Nagy Lajos és a két Hunyadi fegyvereit, ez az az érzés, amelyet a másfélszázados török vihar nem tudott kioltani, ez az az érzés, amely hevítette Rákóczi kurucait is Görgey honvédjeit, ez az az érzés, amely félvilággal szemben védte Mária Teréziát és ugyanez az az érzés, amely betöltötte a világháború vitézeit. Míg a patriotizmus így a magyar lélek örök, változatlan nagy erénye, addig a nacionalizmus színezete folyvást változik. A hazafinak állást kell foglalnia a nemzet mindenkor bel- és külpolitikai helyzetével szemben, hatása alatt áll a folyvást változó világszellemnek és ehhez képest minden korhoz idomul, minden korban módosul. A patriotizmus az alapérzés, a nacionalizmus ez alapérzésnek külső megnyilatkozása, politikai formája a változó korokban és a változó viszonyok között. Ezért minden új korszaknak megvan a maga neonacionalizmusa. Itt van a magyarázata annak is, hogy miért nem lehetett a politikát a katasztrófák után s a forradalom és ellenforradalom elcsendesülése után ott folytatni, ahol 1918-ban abbahagytuk. Sajátságos az, hogy míg az osztrák-magyar monarchia világában hatvanhetesek és negyvennyolcasok, a munkapárt és a koalíció éles ellentétben állottak egymással, addig ma különösen az öreg generáció szinte egységes abban, hogy negligálja vagy legalább is nem látja az új korszellemet, az új atmoszférát, amelyben élünk. Pedig az itt van, csak nem lehet észrevenni, amint a levegőt sem igen vesszük észre, amely körülvesz bennünket, legföljebb ha már tombol a szél és nagy a vihar.

Rendkívül nehéz a reánk borult új korszak. Nagyon nyomasztó egész Európa atmoszférája. Nyomott a világ közhangulata és ebben a kedvezőtlen miliőben kell nekünk a világháborúban megcsappant nemzeti erővel nemcsak élnünk, hanem az elvesztettet vissza is szereznünk. Ezt mindennel el lehet érni, csak éppen panasszal, elégedetlenséggel nem. Elsősorban a fajban rejlő aktivitásnak felfokozásáról van szó és ezt az aktivitást oda kell állítani a kicsiny és nagy nemzeti célok szolgálatába. Ez az a nacionalizmus, amelyre szükség van, mert ideológia nélkül nem lehet élni; a forradalom és ellenforradalom ideológiája egyaránt meddőnek bizonyult s a közhangulatban így támadt ürt ki kell tölteni.

Vörösmarty és Ady magyarjai

Megjelent a Pesti Napló
1928. október 7-i számában

A pápai enciklikák és a püspöki pásztorlevelek szövegéhez rendszerint a jegyzetek egész raja csatlakozik, amelyekben utalás történik a Szentírára, az egyházatyáknak s az egyház nagy tanítóinak és doktorainak írásaira. Láttam már olyan pásztorlevelet, amelynek majdnem egész szövege ilyen idézetekből volt összeróva. Mi magyarok is abban a gyönyörű helyzetben vagyunk, hogy hazafias líránk legszebb termékeiből könnyűszerrel összeállíthatnánk olyan nemzeti pásztorleveleket, amelyek eligazodást nyújthatnának a mai nemzedék számára is az ország nagy életkérdéseinek megítéléséhez. Mi magyarok a világirodalom terén a drámában és az epikában nem járunk az élen, de *a lírában a legelsőkhöz tartozunk*. A szerelmi lírában más nemzetek utólrénekez bennünket, de azt azután minden nemzeti önteltség nélkül elmondhatjuk, hogy a hazafias lírában mi vezetünk. A nemzet ezredéves történetének túlnyomó részében a lét és a nemlét nagy kérdései elé volt állítva. Olyan krízisek, amelyek más népeknél kivételszámba mentek, nálunk egész időszakokon át állandósultak. Nemzeti létünknek ez a folytonos fenyegetettsége rászorította a magyarságot, hogy a haza dolgában többet gondolkozzék és mélyebben érezzen, *ami költőink munkáiban azután váteszi erővel nyilvánul meg*. A politikus gyakran taktikázik, «beállít», átmeneti célok után fut és a váltakozó viszonyokhoz alkalmazkodik; a költő géniusza az át lírai őszinteséggel tör elő a nemzeti lélek mélyéből az, ami milliókat hevít, izgat és megmozdít. A nagyobb őszinteséget tehát inkább kereshetjük hazafias költőinknél, mint politikusainknál.

Megkapó a tisztánlátás a nemzet nagy kérdéseiben a XVII. században már *Zrínyinél* és azután felújl *Bessenyeinél*, *Kazinczynál*, *Berzsenyinél*, *Kölcseynél* s tetőfokát éri el a *reformkor* nagy költőinél. Legtöbbet e részben *Vörösmartytól* kaphatunk, már csak a történelmi helyzet párhuzamosságánál fogva is. A reformkor nagyszerű politikai törekvései nála mély gondolatokban és gyönyörű sorokban kristályosodnak ki.

Vörösmartynak egyik legszebb verse a «Jóslat». «A *gyűlöletnél* jobb a *tett*», mondja, majd így folytatja: «Mit a *művészet*, *tudomány* csodását, üdvöst hagy nyomán, adjuk meg e hazának azt, a hervadatlan szép tavaszt. Vagy nincs erőnk? Az nem lehet: ártunk egymásnak eleget. Lesz *költő*, *szónok* és *vezér* és *tudomány*, mely eget ér; de *tisztelet* a *gúny helyett*! Mert még neked virulnod kell, óh hon, a *szellemek* kincsével gazdagon.» Ezzel szoros kapcsolatban a «Gondolatok a könyvtárban» című költeményének végén Vörösmarty megkérdi, mi dolgunk a világon, s válaszul azt adja: «Küzdeni erőnk szerint legnemesbékért s ha a nemzet sorsát a *szellemharcok* tiszta sugaránál olyan magasra tettük, mint lehet, akkor mondhatjuk, tévén őseink porához: ez *férfimunka* volt.»

Mi más ez, mint a *nemzeti aktivizmus* programja és az az alapgondolat, hogy a költészetet, a művészetet és a tudományt oda kell állítani a nemzet felemelésének szolgálatába. Komikus tudatlanságukban nem is vették észre kultúrpolitikám ellenfelei azt, hogy mennyire megtisztelnék, mikor úgy állítottak be, mintha én eszeltem volna ki azt a tételt, hogy nehéz helyzetbe jutott nemzetünket elsősorban a *művelődés erejével* kell újra felemelni. Mily szegénységi bizonyítvány számukra ez; hiszen aki a XIX. század első felének gyönyörű magyar történelmét, szellemi irányait, főleg irodalmát ismeri, az jól tudja, hogy *éppen a kultúra révén való politikai emelkedés* volt a reformkor programjának egyik fő pontja, amit azután Vörösmarty most idézett verseiben valósággal kodifikált. Nagyon érdekes az is, hogy Vörösmarty erősen kiemeli, hogy el kell hallgattatni a gúnyt, amely a kulturális törekvéseket kíséri és nem

szabad, hogy a rendelkezésre álló nemzeti erőt nem az alkotás, hanem az egymásnak ártás eméssze fel. Bizony ezt el lehetett mondani nemcsak a reformkorra, hanem a kiegyezés korára is, amikor a millennium után a gyűlölet és az egymásnak ártani akarás úgy elhatalmasodik a közéletben, hogy egyes politikusokat bátran lehetett volna a gyűlölet akkumulátorainak elnevezni. Milyen csodálatos jelenség volt ebben a környezetben Tisza István erőből duzzadó egyénisége, ki olyan delejes áramot fejlesztett, amely vonzott minden pozitív és taszított minden negatív embert.

Vörösmarty ideálja is az aktív, a pozitív, a produktív ember. Ezzel a politikai skálával párhuzamosan fel lehet állítani a másik oldalon a *passzív*, a *negatív* és a *destruktív* embertípus fokozatait. És az a mi nagy bajunk, hogy túlságosan nagy számmal vannak közöttünk passzív természetek, és elég sok a negatív ember, aki erejét többé-kevésbé meddő kritikában meríti ki és e révén csak ritkábban javít, hanem inkább kételyeket kelt, csüggeszt és elkedvetlenít olyanokat is, akik különben produkálni tudnának.

Amint mondtam, a kiegyezés korának második szakában, a millenniumtól kezdve erősen szaporodtak a magyar nemzet vérösszetételében a negatív vérszettek s ez a folyamat annál erősebb, mentül inkább közeledünk a világháborúhoz és a forradalmakhoz. Ady tüneményes tehetségével, amit hiábavaló tagadni, ezt a mentalitást tükrözi élénk csodálatos lírai őszinteséggel. «Én nem vagyok magyar?» - kérdi egyik versének címében s így válaszol: «Ős Napkelet olyannak álmodta, amilyen én vagyok: hősnek, borúsnek, büszke szertelennek, kegyetlennek, de ki elvérzik egy gondolon. Ős Napkelet ilyennek álmodta: merésznek, újnak, nemes, örök-nagy gyermeknek, Naplelkűnek, szomjasnak, búsítóknak, nyugtalan vitéznek, egy szerencsétlen igaz isten fájdalmas, megpróbált remekének, Nap fiának, magyarnak. S az álmosoknak, piszkosoknak, korcsoknak és cifrázkodóknak, féligélőknek, habzósájúaknak, magyarkodóknak, ködevőknek, svábokból jött magyaroknak, én nem vagyok magyar?» - Ady beállítása szerint szemben a *svábokból jött* magyarokkal a *keletről jött* tősgyökeres magyar «borús, búsító, merész, nyugtalan és szertelen, örök-nagy gyermek, aki elvérzik egy gondolon». Szomorú lenne, ha így lenne. Ha a tősgyökeres magyarság ilyen lenne, vagy csak ha többségben lenne nemzetünk keblében az ilyen embertípus, akkor nem tarthattuk volna fenn magunkat annyi veszélyen át ezer év óta. De milyen finom megfigyelés, milyen igaz meglátás, hogy tömérdek magyar ember vérzik el egy gondolon, egy érzésen. Érzékeny ez a magyar lélek kimondhatatlanul. Valósággal klasszikus példa erre Berzsenyi esete, aki Kölcsény bírálatán felháborodva, örökre elhallgatott. Azután itt van - hogy csak a legnagyobbaknál maradjunk - Szinyei-Merse Pál, egyik legnagyobb mesterünk esete; egy belső karcolásra fél-életre eldobta magát a palettát, az ecsetet. Hány magyar embert láttam, akit mellőztek, megbántottak, megsértettek, sokszor nem is nagyon, csak kicsit, de nyomban abbahagyta a foglalkozást pozitív terveivel, aktivitása megtorpant és belefúrta, belevette, begubózta magát sérelmeibe, bánatába! Hány nekiinduló tudóst láttam, aki könyvével sohasem készült el, költőt és író, aki kezdő sikerek után meddővé vált és szárnyszegetten hallgatott el! Mily végzetes ez a túlzott érzékenység, az első sérelem után örökre elhallgatás, passzívvá válás éppen minálunk, hol olyan könnyen, oly kaján kedvteléssel sértenek, sebeznek, bántanak!

Vörösmarty és Ady ezekben a költeményeiben, melyek a két nagy magyar költő egész irányára nézve oly jellemzők, a magyar ember két különböző, ellentétes típusát rajzolja meg, exaltálja, glorifikálja, mindketten teljes lírai őszinteséggel és a lángész erejével. E két nagy magyar politikai gondolkodásának párhuzamba helyezése révén ismerhetjük meg legjobban egész nemzeti pszichénket.

Van a világirodalomnak egy könyve, amelyet sokan félreértettek és amellyel még többen visszaéltek. Machiavelli Principe-je ez, amely a XVI. században minden oldalról megtámadott és ezért kétségbeesett eszközökhöz is nyúlni kész olasz nemzetnek nagy sikolya. Machiavelli

e művét Lorenzo Medicinek ajánlotta és a bevezetésben felveti a kérdést: hogyan mer ő egyszerű polgár létére a nagyok tetteiről ítélni és azoknak tanácsot adni? Rendkívül plasztikus a válasz, amit a nagy állambölcész e kérdésre ad. Akik tájképet akarnak festeni, hogy a hegyek és dombok alakját jól lássák, leszállnak a völgybe és ha a völgyeket akarják szemügyre venni, felmennek a hegyekre. Ugyanígy a magasságokban élő nagyok ismerik legjobban a népeket; ahhoz pedig, hogy a fejedelmeket jól ismerjük, ahhoz a népből valónak kell lenni, - mondja Machiavelli.

Nekünk, magyaroknak, sajátos helyzetünkben nem a fejedelmekhez, hanem azokhoz a *költőkirályokhoz kell fordulnunk*, akik váteszi erővel szemlélték nemzetüket és akiknek csodás meglátásai kinyilatkoztatásszerű erővel hatottak. Vörösmarty a Machiavellitől megkövetelt nagy magasságokból nézte a magyar népet, a magyar életet, a magyar lelkiséget és éppen ezért a politikai igazságokat ebből a hatalmas távlatból jobban látta, mint mi, akik bentélünk a mindennapi élet lármájában.

A nyár politikai eseménytelensége megengedte, hogy Vörösmarty kezébe kapaszkodva, az ő erejével nagyobb magasságokba emelkedjünk és egy ciklusban, melynek ez a cikk záródarabja, a szükséges távlatból lássuk meg a magyar nép életkérdéseit és alapproblémáit. De most eljött az ősz, künn a magyar rónán már javában folynak az őszi munkák, amelyhez csatlakozni szeretnék népiskolai javaslatommal, - mert ne felejtsük el, hogy *a magyar ugart nemcsak a vasekével, hanem az akarat, a szellem és a tudás erejével is szántjuk, túrjuk*.

A *Pesti Napló* olvasóközönségével most már majd gyakorlati tereken találkozunk.

Egy budai polgár nyílt levele a belügyminiszterhez

Megjelent a Pesti Napló
1928. október 14-i számában

Mindenkinek megvan a munkában, az olvasásban, az elmélkedésben a maga sajátos metodikája. Nekem egyik berlini professzorom, a nagyműveltségű Bernhardt *Hübler* azt mondta, hogy valahányszor új munkát olvas, mely összefüggően adja elő Németország történetét, az ő germánoktól egészen Szedánig, mindig más és más szempontból gondolja át az olvasmány kapcsán saját népének élete folyását. Hüblernek ezt a jó tanácsát én is megfogadtam és már több különféle szempontból kutatva olvastam át *Horváth* Mihály, majd *Szalay*, majd pedig *Pauler* magyar történelmét és a millennárisi nagy kiadványt. Egyik ilyen szempontom volt a *tervszerűség* és ami ehhez szorosan hozzá kapcsolódik, az egyszer megállapított terv alapján hosszabb időn át *következetes cselekvés*, az, amit a franciák oly találóan *esprit de suite*-nek neveznek.

A jó magyar embernek elszorul a szíve, ha még legnagyobb alakjainknál és politikai főakcióinknál is éppen a *tervszerűség* hiányát látja meg néha. Nyilvánvaló, hogy a multakban is igen gyakran cselekedtünk első impressziók hatása alatt és igen gyakran vezetett nagy elhatározásainkban is az, amit a német *Eingebung des Augenblicks*-nek nevez. A Történelmi Társulat közgyűlésén tartott idei elnöki megnyitó beszédemben azt sürgettem, hogy különösen *a hanyatló korokat kutassuk át* és végezzünk valóságos történelmi-patológiai anatómiát, mutassuk ki nemzeti hibáinkat azért, hogy a következetes nemzetnevelés révén kiirthassuk körünk-ből. *A tervszerűtlenség ellen kellene ilyen pedagógiai irtóháborút viselni*, mert a hiányában elért nemzeti eredményeknek ritkán van tartóssága. Tervszerű és következetes cselekvés esetén minden évben lerakódik egy-egy réteg, egyik a másik fölé és így lassan, de biztosan, széles alapon, hosszabb idő alatt nagy eredményeket lehet elérni, míg a tervszerűtlenség rendszerint kapkodáshoz, a felvetett fonalak gyakori elejtéséhez, rapszodikus és áldozatos nagy felbuzdulásokhoz vezet, melyeknek a nemzet nem látja olyan eredményét, amely arányban állana a kiontott vérrel, vagy az elköltött pénzzel, vagy az egyébként felhasznált más energiákkal.

Szolgáljak egy példával?

Ezért a példaért most nem a multba megyek vissza, hanem szólok a budai hegyvidék félmultjáról és jelenéről, ahol lakom és ahol az emberekkel a mi környékbeli ügyeinkről elbeszélgetek.

Mostanában a nagy népiskolai akció rendjén bejártam Budapest elővárosait, Pesterzsébetből félkörben Újpestig és Békásmegyertől Nagytétényig. Az iskolák már jórészt megépültek, de bolyongásaim alatt sajátos dolgokat láttam. A pesti oldalon a Rákos homokján temetők, nagy hullamezők és füstölő gyárkémények között majdnem kertvárosok alakultak ki, télen nyáron lakott családi házakkal, a budai hegyvidék pedig, a többnyire csak nyáron használt svábhegyi, hűvösvölgyi és zugligeti villáktól eltekintve, ott áll kristálytisztá Duna- és erdei levegőjével, nagyrészt kihasználatlanul.

Bécs fekvéséhez sokban hasonlatos Budapest geográfiai helyzete. Ott is a Wiener Wald erdős dombvidéke ölelkezik a Dunával, akárcsak nálunk a budai hegyvidék. És mit csináltak az osztrákok a Wiener Waldból és hogy hanyagoltuk el mi azt a nagyszerű darab dunántúli földet, azt a csodás háromszöget, amely Buda, Visegrád és Esztergom között terül el!

Mindössze négy közlekedési lehetőség van. *Hajó*, melynek útjáról Esztergomig minden sovinizmus nélkül elmondhatjuk, hogy felülmúlja a híres Rajna-szakaszt Mainz és Coblenz között. De amit a természet és a történelem nyújt, azt a németek megbecsülték, mi pedig *hagyjuk szép csöndesen összedűlni Visegrádot*.

A napokban látogattam meg nagyrabecsült barátomat, *Zsitvay Tibort*, a képviselőház elnökét, visegrádi otthonában. Felvezetett Salamon tornyára és sötét színekkel ecsetelte a hegyen fentálló keleti torony szomorú sorsát, amelynek még álló, hatalmas bolthajtása lehet hogy a tél folyamán be fog omlani. Segítség, kiáltom, de hát elhitették a publikummal, hogy a kultusz-tárca rettenetesen túl van dotálva. Pedig a magyar históriának legnagyobb eseményei játszódtak le a visegrádi várban és a nemzetközi idegenforgalom szempontjából sem egészen közömbös, tehát *a zseb szempontjából sem*, ha a meglevőt egy kicsit rendbe tudnók hozni, mert akkor az idegennek nemcsak azzal dicsekedhetnénk, hogy mi volt ott, mi folyt ott nemzeti királyaink idejében, ahol a Duna keletről délre kanyarodik, hanem még a Baedeker is megadná Visegrádnak azt a csillagot, amelyet különben nehezen osztogat. A dolog nem is maradhat ennyiben, mert *ma jobb idegent Visegrádra ki sem vinni, mint az elhanyagoltság-nak, romlásnak azt a siralmas képét mutogatni*. Szerencse, hogy csak a műemlékek dűledeznek, magát a gyönyörűséges természetet a jó Isten tartósabbnak teremtette meg.

A hajón kívül van aztán a budai parton egy *vicinálisunk* is, amely Szentendrétől megy. Tovább haladva *elcsodálkoztam egy töltésen*, amelynek első pillanatban nem láttam tisztán rendeltetését. Kérdezősködésemre azután megtudtam, hogy még a háború előtt láttak a munkához, folytatni akarták a vasutat Visegrádig, esetleg Esztergomig, a dolog azonban abbamaradt, a földet kezdi már széthordogatni. Hát ez az, ami ellen a neonacionalizmus révén küzdeni akarok, aminek egyik jelszava a megkezdett szükségessé mindenáron folytatni a befejezésig, esprit de suite, amint a franciák mondják.

Itt van aztán az esztergomi *vicinális* is, amely a keleti pályaudvarról indul és az újpesti hídon át igyekszik Esztergom felé. Mily jó lenne például, ha az a budai ember, aki Esztergomba megy, nem lenne kénytelen a keleti pályaudvarra, vagy messze Óbudán túl elvillanyosozni, hogy egy hatalmas félkört leírva eljuthasson a prímási székvárosba.

Fő büszkeségünk a *villamos* Hűvösvölgy és Zugliget felé kiágazásával, a svábhegyi Fogaskerekűvel. Csupa zsákucca és a hidegkútiak, a nagykovácsiak, a budakesziek és sokan-sokan más falubeliek, különösen télvíz idején, kutyagolnak esőben, hóban, sárban, amíg a villamos-végállomásokig eljuthatnak.

Ilyen közlekedési viszonyok mellett nem csoda, hogy az emberek villáikkal, családi házaikkal inkább a könnyen megközelíthető rákosi síkságra mennek, mint a gyönyörűséges budai hegyek közé, amelyek telve vannak történelmi emlékekkel és kitűnő levegővel, de - hozzáférhetetlenek.

Az egyetlen magyar szerzetesrendnek, a Pálosoknak, a középkorban a szentlőrinci zárda volt a központja, a generális székhelye, aki nyugaton Portugáliáig, északon Lengyelországig kormányozta ezt a magyar alapítású rendet, amelyet aztán II. József eltörölt. Ma csak gyanítjuk, de *egészen biztosan azt sem tudjuk, hogy a Zugliget mely pontján volt ez a gyönyörű zárda*.

Pilisszentkereszten a ciszterciek ültek, akiket akkor még nem hívtak zircieknek, mert a török előtt a központ nem Zircen, hanem Szentkereszten volt. Boldogult Békeffy Remig, volt tanárom és atyai barátom, halála előtt megkért, hogy ássuk fel azt a romhalmazt, amely ma a nagy magyar klastrom helyét jelzi és olyan, mint egy *szimbolikus sirhalom*.

De nemcsak az dőlt romba, amit a török felégetett, a gyönyörű román és gót zárdák, hanem az is, amit a török után nagynehezen rekonstruáltak, a rokokó-templomok is. Mikor II. József a

trinitáriusokat eltörölte, vagyonuk az ebek harmincadjára került. Máriamakkot, Budakeszi mellett, potom áron a király egyik komornyikja vette meg. *A templom most romokban hever.*

A trinitáriusok másik klastromát, a kiscelli zárdát is, ott fenn Óbuda fölött, katonai raktárrá alakította át a régi hadügyi igazgatás és kétségtelenül hasonló sorsra jutott volna, mint Máriamakk, ha egy magánember, az érdemes *Schmidt* Miksa iparművész, meg nem szerzi és nagy ízléssel nem restaurálja.

Szolimán Mohács után és későbbi hadjárataiban éppen arra az áldott darab földre tört be, amelyről most szóltam. A kultúrának abban az időben a nagy zárdák voltak a gócpontjai. Mennyi magyar szépség, kódex, művészi síremlék, freskó pusztult el a Pálosok Szentlőrincével, a ciszterciek Szentkeresztjével és más helyeken, amelyeknek létezéséről ma már csak sárga oklevelekből tudunk!

Ahol ekkora volt a romlás és a rombolás, éppen ott kell nagynak lenni az alkotásnak, mert az olyan nemzet, amely éppen rombolásra nem reagál alkotással, az vagy elaggott, vagy halálos sebesült. Mi magyarok pedig élünk, élni akarunk és élni fogunk. Ezt a cselekvő élniakarást, ezt nevezem én neonacionalizmusnak.

De hogy célt érzünk, ahhoz az akaráson kívül *tervszerűségre* is szükségünk van, mert ma bizony még a legközelebbi községekben is ott, a budai hegyekben, úgy vezetnek az utak és a főutak, ahogy azokat a török pusztítás után odavetődött első ökrösszekér kerekei vágták. Kicsiny községektől nem lehet azt kívánni, hogy olyan szabályozási tervet tudjanak csinálni, amely már számol azzal, hogyan illesszék bele szervesen az ő határukat a budai hegyvidékben kialakuló villanegyedekbe és villavárosokba. Központi irányítást kérünk!

Scitovszky Béla miniszter társam működésében nekem éppen az a legrokonszenvesebb, hogy korántsem pusztán rendőrminiszter, hanem tisztán látja az oly fontos rendfenntartás mellett a hatáskörébe tartozó nagy konstruktív problémákat.

Mint budavidéki polgár szólok hozzá, nem mint miniszter, nem levélben, hanem nyilvánosan, nehogy kijárással vádoltassam és sok ezrek nevében kérem, vegye a kezébe a budai hegyvidék községeinek, a kialakuló villanegyedeknek, a parcellázás előtt álló határrészeknek dolgát, hogy abban a háromszögben ott, Buda, Visegrád és Esztergom között, vezesse tervszerűen a kibontakozó életet. Hiszen ma, amikor elvesztettük a Kárpátokat, nagy hegyi fürdőinket és elvesztettük tengerpartunkat, kétszeresen fel kell használnunk azt az áldott darab földet, ahol a Duna a pilisi hegyekkel ölelkezik, ahol van bőven víz, erdő és jó levegő és jóakarát is és ezért *csak tervszerű vezetést kérünk.*

Alkotó embereket!

Megjelent a Pesti Napló
1928. október 28-i számában

A 90-es évek elején történt, az idősebbik Wekerle miniszterelnöksége idején. Wekerle szerette a jelentékeny emberek társaságát, és mikor este a szabadelvű pártnak még a Lloyd épületbeli klubhelyiségéből a Lánchídon át a miniszterelnökség felé igyekezett, gyakran kísérték a világnak egyik legszebb sétányán, ott a Duna fölött, Zala György mester és Pulszky Károly, a nagy műértő. Wekerle egyik ilyen késő esti sétán *államtitkokba* avatta be két társát: Zalát meg Pulszkyt. Azt mondta, hogy sikerült neki az államháztartás fölöslegeiből nem kevesebb mint 21 millió forintot félretenni, és ezt még titokban tartja, mert ha a katonák, már tudniillik a bécsi hadügyminisztérium és a vezérkar megtudnák, akkor rézágyúkra elszednék tőle a pénzt. Ő ezt egész más célra tartogatja, az akkor közelgett millennium megünneplésére, nem holmi nemzeti dárídóval, hanem nagy kulturális alkotásokkal. *Négyezer népiskolát akart építeni*, - ami Wekerle távozása után takarékoságból négyszázra zsugorodott össze - s ezenkívül millenáris emlékművet, Szent István-szobrot és Pulszky Károly tanácsára szépművészeti múzeumot akart emelni.

Wekerle nem volt fantasztikus tervező; nagyszabású koncepciói olyanok voltak, hogy azok valóra is váltak. *Stróbl* Alajos megalkotta a Szent István-szobrot, amely a Halász-bástyát díszíti. A millenáris emlékművet most fejezi be Zala György mester. Az érdekes *Schickedanz* pedig megépítette a Szépművészeti Múzeumot, amelybe Pulszky Károly belehalt. A legnagyobb magyar műértőt silány politikai hajsza a halálba kergette, de mi, akik napról-napra élvezzük a műalkotásokat, melyeket Szépművészeti Múzeumunk számára megszerzett, mi, aiktől már idegen az egykorúak személyes gyűlölködése, kegyelettel emlékezünk meg Pulszky szakértő munkásságáról.

A *valuta rendezéséről* minden magyar ember tud. Azt is mindenki látja, hogy Budapestnek mai képét, mint nagy városrendező, Wekerle rajzolta meg. A Wekerle-telepen sokezeren áldják szociálpolitikai érzékét, hiszen a szegények számára egész városrészt épített. És most Zala mester előadásában megelevenedik előttünk *az idősebb Wekerle Sándor mint kultúrpolitikus*, mint műpártoló mecénás is, mint szobrok öntetője és faragatója, mint múzeumok és népiskolák építője.

Nekem, a magyar művészet ezer bajának közepette *a fiúhoz*, az ifjabbik Wekerléhez kellett fordulnom. Elődei, *Kállay* Tibor és *Bud* János irgalmasak voltak a magyar művelődés iránt. Innen van az, hogy *ma nem lehet a magyar művelődés válságáról* beszélni, pedig amint nehéz helyzettel küszködik közgazdaságunk, úgy nagyon könnyen belejuthattunk volna kultúránk válságába is. Midőn Bud János a pénzügyminiszteri széket elhagyta, aggodalom töltötte el lelkemet, lesz-e megértés a pénzügyminisztérium új lakójánál, új gazdájánál kulturális törekvéseink iránt. Az ifjabb Wekerle nem lett hűtlen az idősebb Wekerle kultúrpolitikai tradícióihoz, teljesítette első kérésemet, *odaadta azt a százezer pengőt, amelyet a tél küszöbén az élő magyar művészet támogatására, művásárlásokra kértem*. Úgy mint tavaly, végigjárjuk megint a műtermeket és rendelünk, vásárlunk múzeumaink, közintézményeink és külföldi követségeink számára.

Mint egy csepp vízre, olyan szükség volt erre a rendkívüli segítségre. Mert hogy is áll az a híres, az a túldotált kultusztárca a művészet pártolása terén? Magában a büdzsében van képzőművészeti célokra 140.000 pengő, az iparművészet támogatására 21.000 pengő, zeneművé-

szetre 94.000 pengő, de ebből is az Opera céljaira 50.000 pengő, a filharmonikusok részére 20.000 pengő van lekötve. A vidéki színészekre 27.000 pengő, a külföldi irodalmi kapcsolatokra pedig 8000 pengő jut. *Valóban százalmas összegek, amelyek majdnem tértelenségre kárhoztatnak.* Pedig a külföldi kiállításokra, az isten szerelméért, csak el kell mennünk, hiszen az imént láttuk római kiállításunk tüneményes sikerét és azt a becsületes eredményt, amelyet most Stockholmban elértünk!

A magyar gondolatnak minden ilyen nemzetközi megjelenése egy-egy nyert csata a világ közvéleményének meghódításáért. Ez is a «Nem! Nem! Soha!» egy neme, mely nem a frázisok szappanbuborékával, hanem a tettek meggyőző erejével dolgozik. A magyar művészet ma még sikerrel fut a nagy nemzetközi versenyben, de *már lihegve, zihálva, megterhelve a rettenetes szegénység hendikep-terhével.* Ennek láttára művészeink lelke csordultig megtelt keserűséggel. Akárhogy forgatjuk a kérdést: a magas műveltség, a tudomány, az irodalom és a művészet nem mezei virág, hanem *üvegházi növény, amely csak akkor virul, ha tisztas megélhetésnek magasabb hőmérséklete veszi körül* és nem hervasztja el a szegénység, a nyomor dermesztő fagya. Valósággal tragikusan hatott rám, mikor tegnap legnagyobb élő képzőművészünk szomorú büszkeséggel mondta, hogy ha csak egyetlen hónapon át nem dolgoznék, már a megélhetési gondok kopogtatnának be műtermébe.

A gazdasági élet emberei a művészyomor láttára sokszor vállatvonnak, miközben feledik, mily óriási *gazdasági jelentősége* van éppen a művészeti kérdéseknek. Csak egy példát! *Rerrich Béla* műépítésszel most keressük, hogy lehetne az Alföld agyagiából olyan szép, melegszerű téglát égetni, amely még monumentális épületek homlokzatain is pótolhatja a terméskövet. Brémában, Lübeckben, Braunschweigban, Stockholmban nemigen van kő, akárcsak a mi Alföldünkön, de a németeknek már a középkorban és a renaissance idején sikerült gyönyörű barna patinát kapó téglákat gyártani, mely régi eljárásokat most a német tudás és a német műízlés hihetetlen tökélyre emelte. Íróasztalomon fekszik a brémai Ilse kerámiai gyár egy téglája, melynek heliotróp színe valósággal fascináló. Bizony, mi az Alföldön a legjobb esetben csak az úgynevezett *préselt téglával* dolgoztunk, ami fakó, sivár képet ad. Pedig lám a hódmezővásárhelyi meg a szentesi agyagipar milyen művészi zománcokat tud előállítani, - persze ott jó művészek foglalkoztak a kérdéssel. Nagyszerű alföldi agyagunkat addig gyúrjuk, kavarjuk, míg majd ott a helyszínen szállítási költség nélkül előállítjuk *az Alföld sajátos monumentális építési anyagát.* Ez majd a zsebeknek is jót fog tenni, de előbb a magyar vegyésznek és művésznek is el kell végezni keserves pionírmunkáját, amelyet nem illik a pénz embereinek lenézni.

Pedig ez csak egy példája a tudomány s a művészet gazdasági jelentőségének, amelyet az örök *Ars* nemzeti és erkölcsi ereje még messze felülmúl. Korábban a teremtő munkát főképpen a művészet, az irodalom s a szellemi tudományok testesítették meg. Tagadhatatlan, hogy újabban előretörték a természettudományok és a rájuk támaszkodó technika. Ma a zsilipek és a csatornák, az alacsonyfeszültségű áramok és a repülőgép, a gépeket és szerszámokat előállító agromechanika egyenrangú faktorai lettek az alkotó munkának. De ezek csak az ész rideg szavával kapacitálnak; a művészet, a szépség hatalmával *az ember ős ösztöneihez* szól és eleven elemi erővel hat, az alkotás bámulatára szoktatja a tömegeket és alkotásra ihleti a kiválasztottakat.

Erre a nemes és nagyszabású *alkotási vágyra van ma a magyar nemzetnek szüksége.* Nyelvünk mutat rá itt a hiányokra, s a nyelv a magyar életnek csodálatos tükre. Az alkotás terén a fokozatok: a buzdító szó, ezen alapszik az akarat, ezen meg a tett. És lám, a szavak mesterét nyelvünk hangzatosan *szónoknak* nevezi. Szónok - milyen szép magyar szó ez! De az akarat-ból már csak az *«akarnok»*-ot képezik, aminek kellemetlen mellékíze van, mintha nem is tudnánk az akaratot másképp elképzelni, *mint önző, törtető célzattal.* Ha pedig a foko-

zaton még tovább megyünk és a tett szóból akarnánk képezni, akkor a *«tettnek» kifejezéséért mindenki kikacagna bennünket*. Erre a fogalomra jóformán nincs egy tömör szavunk, hosszabban kell magyarázgatnunk, körülírnunk: *tettre kész ember, tetterős ember*. Annál a szoros kapcsolatnál fogva, amely a nemzeti génius és a nemzeti nyelv között fennáll, mindig baj van egy-egy fogalommal, ha a megjelölésére nincs jó szó a szótárban. Pedig *tettre kész emberekre lenne szükség és nem Koppányokra, még kevésbé Jeremiásokra*. Mikor Nabukodonozor a VI. században Krisztus előtt Jeruzsálemet elpusztította, a rettenetes nemzeti szerencsétlenség fölött Jeremiás próféta keservesen siránkozott. Különös joga volt neki ehhez, mert az eljövendőt előre meg is jósolta, csak nem hallgattak rá honfitársai. A mi Jeremiásaink semmit sem mondtak meg előre, ebben különböznek a nagy prófétától, de siránkozni még Jeremiásnál is jobban tudnak - és csakúgy sugározzák ki magukból a csüggedést, a kétségbeesést. A Koppány legalább mokány ember, akinek, ha verekedésre kerül a sor, jó hasznát lehet venni, de a magyar Jeremiás rettenetes típus és nagyon távol esik nagy mintájának világtörténelmi alakjától. Minálunk ma még frázisokkal, szóáradattal és a modern Jeremiások siralmaival, - akik talán nem is örülnének, ha nem lenne sírnivalójuk, - keservesen küszködik művészeti életünkben a tett azért, hogy érvényesülhessen.

Ezt a tettet, a termékeny tettet érlelje ki a magyar művészeknek a mai napon megnyíló országos kongresszusa.

A magyar művészet huszonnegyedik órájában

Megjelent a Pesti Napló
1928. nov. 4-i számában

Ez a vasárnap választónap két magyar hét között. Az előző hét az irodalmi és művészeti kongresszus révén inkább a *szellemi élet* hete volt, a most következő pedig inkább a *gazdasági életé* lesz. Reméljük, hogy ez a két magyar hét egyformán termi majd meg gyümölcsseit a magyar szellemi és gazdasági életnek. Legalább mi, a szellemi élet munkásai, sohasem kerestünk vagy mutattunk ellentétet a gazdasági törekvésekkel szemben, mert szent meggyőződésünk szerint *minden törekvésnek harmonikusan egyesülnie kell a magasabb és mindent átfogó nemzeti gondolatban*.

A lezajlott kulturális hét egyik kimagasló eseménye volt az *Új Magyar Képtár* megnyitása mely intézmény létesülése elsősorban *Petrovich* Elek érdeme. A franciákat utánóztuk, ezek mintájára magyar Luxemburgot létesítettünk, mondják a tudákosok. Ebből annyi igaz, hogy a franciák az élő mesterek képeit nem helyezik el közvetlenül a Louvre-ban, hanem előbb a Luxemburg múzeumban. Ezalatt az idő múlik, közben a mester is meghal, az évek elvégzik a maguk rostáló munkáját és ami ezután abszolút értéknek bizonyult, bevonulhat a Louvre-ba. Az *Új Magyar Képtár* létrehozásánál nem a szelekció volt az irányadó, nem az ellen védekeztünk, hogy egyes mesterek időelőtt jussanak be a Szépművészeti Múzeumba, akiket esetleg azután onnan ismét ki kell tenni, *mi nem az élő magyar művészeknek, hanem az élő magyar művészetnek csináltunk új hajlékot*, hogy ezt magunk láthassuk és a külföldieknek is megmutathassuk. Sok idegennel találkoztam, akik el voltak ragadtatva külföldi reprezentatív kiállításaink sikereitől s ezek majdnem egyhangúan azt mondták, hogy ők a külföldön mégis csak töredékeket láttak és most eljőve Magyarországra, azt remélik, hogy itt művészeti jelenünkről és annak közvetlen előzményeiről folyamatos és összefoglaló képet kapnak. Ezt akarjuk nyújtani az *Új Magyar Képtár* megalakításával. E gyűjtemény kiválása után a művészettörténeti alakká patinásult nagyok: *Munkácsy, Paál, Székely, Lotz, Benczur, Szinyei Merse* a Képzőművészeti Múzeumban nagyobb térhez jutnak. Élő művészetünk állásáról és irányairól pedig kerek képet kap a magyar és idegen egyaránt.

Már múzeumavató beszédemben is mondtam, hogy nem állok meg élő művészetünk itthoni bemutatásánál, hanem abból a 100.000 pengőből, amelyet *Wekerle* Sándor pénzügyminiszter művásárlásokra rendelkezésemre bocsátott, elsősorban legfontosabb külföldi követségeinket, a berlinit, londonit, párizsit és rómaid fogom az élő magyar művészet remekeivel ellátni. Egyik-másik követünk, aki a magyar legáció méltó elhelyezésére súlyt helyezett, ismételtén kért tőlem képeket a Szépművészeti Múzeum raktárából. Az volt az érv, amellyel ezt a kívánságukat alátámasztották, hogy ami raktáron van, arra nyilván nincsen szükség és így követségeink dekorálására bizvást odaadhatjuk. A dolog azonban úgy áll, hogy a külföldi képek közül csak az kerül depot-ba, ami elég gyenge. Az ilyen kép bennünket, magyarokat még valahogyan érdekelhet, már csak azért is, mert az idegen művészet termékei nálunk általában ritkábbak, de a külföldet ez teljesen hidegen hagyja. Nemzeti művészetünk gyengébb alkotásával pedig igazán nem célszerű külföldre menni, mert ott a legjobb darabok is éppen csak hogy jók. Most, hogy legelsőrendű alkotásokkal megyünk majd ki, a magyar gondolatot a követ mellett a követség magyar műalkotásai is képviselni fogják.

Élő magyar művészet, - könnyű ezt így elmondani, de *Petrovich* Eleknek nagy gondot okozott a multtal szemben a határ megvonása. Ezt a határt a nagybányai iskola kialakulásában ismerte fel a Szépművészeti Múzeum főigazgatója és valóban Nagybánya a magyar Barbizont jelenti.

Még a múlt század harmincas éveiben történt, hogy Theodore *Rousseau*, *D'Aubigni*, *Corot*, *Millet* és még többen letelepedtek a fontainebleau-i erdő kijáratánál, Barbizon faluban művésztelepet létesítettek, mely úttörője lett a klasszicizmusból és romanticizmusból kiemelkedő francia festészetnek. Először az intim tájképet teremtették meg s ez közvetlen hatással volt *Paál* Lászlóra és *Mészöly* Gézára is. Ilyen Barbizon-szerű kivonulás volt hatvan évvel később a mi nagybányai művésztelepünk létesítése is. Az érdekes *Hollósy* Simon müncheni művész iskoláját áthelyezte ebbe a kis szatmár-megyei bányavárosba, odaköltözött az *Avas* aljába *Réti*, *Torma* és *Iványi-Grünwald* is, végül csatlakozott a telephez *Ferenczy* Károly, akinek oeuvrejét, ha francia mintára járnánk el, a magyar Luxemburgból már be kellene vinni a Szinyei után következő terembe, magába a Szépművészeti Múzeumba. Nagybányát Trianon elszakította tőlünk, de a magyar művészeti élet ott ennek ellenére sem aludt ki teljesen s a millennium évével Nagybányán megindult művészeti fejlődés pedig Trianon minden poklán át diadalról diadalra viszi a fegyverrel le nem győzhető magyar szellemet.

Itt kapcsolódik az akcióba az én miniszteri felelősségem. Tengődő és csenevész dolgokat állami eszközökkel mesterségesen életben tartani nem lehet. Gazdag ország talán megengedheti magának, hogy kétes sikerrel kecsegtető törekvéseket is támogasson, de a magyar állam mai helyzetében csak biztosra mehet, az életképest viszont meg kell tartania. Ha van nemzeti életünknek erőtől duzzadó része, úgy kétségtelenül művészetünk az és iszonyatos lenne az én felelősségem, ha megértésem vagy erélyem hiányán múltnék, hogy a magyar művészet is megkapja azt a támogatást, amelyre szükség van, hogy itthon szebbé, nemesebbé, mélyebbé és gazdagabbá tehesse a magyar életet, kinn pedig hirdesse a tehetség erejével a magyar igazságot. A magyar élet különféle ágaiban mutatkozó válságok közepette sokan természetesnek tartják, hogy *kulturális válságról* szó sincs, hanem ellenkezőleg, számos téren erőteljes a haladás. Pedig sok verejtékes erőfeszítésnek, sok nélkülözésnek eredménye ez az örömdetes állapot. Művészeink is sokat szenvedtek, vártak türelemmel, de *most már elérkezett a huszonnegyedik órája annak, hogy érdeklükben az állam is cselekedjék*. Ezért igyekszem felemelni az 1929-30. költségvetés tervezetében a több célra szétfecsérelt kisebb összeget, egymillió pengőre, amellyel, - ha megkapom, - oly lökést adhatunk művészeti életünknek, amely párhuzamba lesz állítható a kiegyezés korának művészeti fejlődésével. A politikai jóslgatás hálátlan mesterség. Mégis, miért merem ennek ellenére állítani, hogy a magyar művészet milliójával nagy eredményeket érhetnénk el? Azért, mert *művészetünk egészséges, mert sok a kiérett és a bontakozó tehetség és mert ezekben alkotó erő szárnyal*.

A művészet erejével nemcsak szebbé akarjuk tenni a magyar életet, hanem *ostromolni akarjuk vele Trianont is*. Ez a magyar irodalmi és művészeti kongresszus tanácskozásainak is végelemzésben a summája.

Kultúrpolitika, kultúra - politika nélkül

Megjelent a Pesti Napló
1928. nov. 11-i számában

A vak véletlen úgy hozta magával, hogy két, párhuzamos kulturális esemény időben jóformán összeesett. Budapesten mi, magyarok, tartottunk irodalmi és művészeti kongresszust, Párizsban pedig az *Institut de France*, mely magában foglalja Franciaország öt akadémiaját, október 25-én tartotta szokásos évi közgyűlését. A szépművészeti akadémia nevében Paul Léon az államról és a mecénásokról beszélt, olyan témáról, mely a mi művészeti kongresszusunkat is a legközelebbiről érdekelte. Az a körülmény, hogy ugyanabban az időben és ugyanarról a tárgyról két különböző helyen, egy győztes országban és egy legyőzött országban, egy nagy államban és számra nézve kis nemzet körében beszéltek, tanulságos összehasonlításokat tesz lehetővé.

Nálunk a dátum pusztán véletlenség volt, ami különben természetes is, mert nem évenként visszatérő ünnepségről, hanem egyszeri összejövetelről volt szó. Franciaországban az akadémikusok most is október 25-én gyűltek össze, ami évfordulója a IV. év brumaire 3-án, vagyis az 1795. október 25-én alkotott törvénynek, amellyel a francia konvent reorganizálta a királyok korának régi akadémiaját. Csakhogy, és ez igen jellemző, más dátumok is voltak. Midőn a Bourbonok, a nagy forradalom lezajlása és I. Napoleon bukása után, 1814. április 24-én a francia trónra visszatértek, ezt a dátumot vették a restauráció egész idején az Institut közgyűlésének napjául. 1830-ban a Bourbonok idősebb ágát megbuktatta a fiatalabb ág, az Orleáns -ház került uralomra Louis Philippe személyében. Alatta Szent Fülöp napja volt a gyülekezés ideje. Az 1848-i francia forradalom az elvek rokonságánál fogva visszanyult október 25-re. De midőn III. Napoleon az 1851-i államcsínnyel ismét visszaállította a császárságot, a második császárság folyamán meg a Szent Napoleon napja, vagyis augusztus 15-ike lett az ünnepség. Sedan után összeomlott a második császárság is és a harmadik köztársaság megint visszatért a két megelőző republika dátumára, október 25-re. Azt szokták mondani, hogy a *tudomány és művészet terére a politikának nem szabad átharapóznia* és annyiban igazuk is van, hogy *nem lenne szabad*. De, sajnos, ez nagyon sokszor megtörténik. A világ nagy akadémiainak ősanja a Francia Akadémia volt és bizony erre is a változó politikai rezsimek meglehetősen rányomták a bélyegüket, amint ezt már a közgyűlés napjának megválasztásából is látni lehet.

A mi irodalmi és művészeti kongresszusunkba a politika, szerencsére, nem szivárgott bele, mert ha az egyes művészeti irányok képviselői talán össze is mérték kardjukat, a politikai pártok harcai nem érintették a mi magas kultúránknak ezt a kongresszusát.

Barátaim többször kérdezték, hogy mióta a kultusztárcát átvettem, *miért tartózkodom olyan gondosan a napi politikába való elegyedéstől*. Teszem ezt nemcsak azért, mert a kultusztárca olyan óriási munkatér, amelynek megművelésére egyetlen embernek egész ereje is kevés és így nincs időm politikai exkurziókra; de teszem ezt azért is, mert *a magyar művelődés szent ügyét fölébe akarom emelni a napi politika ellentéteinek*. Ha a művelődésünk fejlesztésére irányuló törekvéseket politikamentessé tesszük, akkor elérhetjük, hogy a jó magyar emberek túlnyomó többsége a nagy alapkérdésekben egyetért és mindig szaporodni fognak a mecénások.

Miért mutatkozott a harmincas évektől a hetvenes évekig oly lendületes áldozatkészség közművelődési törekvéseink iránt? Mert az Akadémia alapítása és anyagi megerősítése,

irodalmi és művészeti életünk táplálása abban az időben mint minden pártpolitikai mellékíztől mentes közügy állott a hazafiak előtt. A 90-es évektől kezdve változott a helyzet, a pártpolitikai életnek bacillusai behatoltak kultúrpolitikánkba is, ami azután a forradalmak és az ellenforradalom idején valóságos tombolásokat okozott. *A politikamentes kultúrpolitika nem fából vaskarika!*

Az Institut idei ülésén Gustave Gloc elnökölt. Megnyitóján látszik, hogy győztes nagy nemzet régi művelődésének egyik reprezentatív egyénisége beszél. Bizakodó a hang, de a sorok közül könnyű kiolvasni, hogy azért mégsem teljes az öröm. Nagy volt a vérvesztés, sokan hiányoznak és töméntelen vagyon pusztult el. Az ifjú nemzedék nem szentelheti magát eszményi tanulmányoknak, a megélhetés gondja gyötri. Hogy a fiatalság megélhetés után törtet, azt nem lehet Gloc szerint tőle rossznéven venni, hiszen hogy filozofálni lehessen, mondja, előbb élni kell. Akár csak nálunk! Értelmi proletariátus? Léon beszéde szerint *Párizsban 40.000 festő él*, helyesebben tengődik, hiszen rámutat arra is, hogy a *műtermeket autógarázsokká* alakítják át. Egy Angliából hazatért barátomnak mondták, hogy *London utcáin rengeteg sok foglalkozás nélküli vegyész lótfut és keres alkalmazást*. Németország tele van doktorokkal és elhelyezkedést kereső más okleveles emberekkel. Egész Európában így van, csak nálunk találták ki a bölcs táltosok, hogy az én szegény kultúrpolitikám az oka annak, hogy a mi legyőzött szegény kis feldarabolt országunkban a dolgok nem állanak sokkal fényesebben, mint Franciaországban, Angliában vagy Németországban. Bizony ebben a világháborúban *győzők és legyőzöttek tönkrementek egyaránt* és a béke tíz első éve sem hozta meg az igazi javulást, mert a békekötések is elhibáztak. És ha, mint Gloc beszédjéből látszik, még ott is ürmög a gyűlölet az örömben, hát akkor mennyi a baj a kicsinyeknél és a legyőzötteknél?

A jugoszláv államban horvátok és a szerbek nem tudnak megférti. Romániában tíz év alatt sem forrtak össze a régi és az új területek, a Regát és Erdély. Nekünk, magyaroknak pedig, Trianon olyan kevés levegőt hagyott, hogy bár egészséges a tüdünk, mégis alig tudunk lélekzeni. Mindenütt csak baj, baj és baj! És éppen ezért kell a szellemet ápolni, mert amint a beteget is, ha állapota komolyra fordul, mindinkább a nagy transcendens kérdés érdekli, úgy a *szenvedő nemzetek is vigasztalást csak a lelkeségben, művelődésükben és ezen át nemzeti eszményeik kultuszában találhatnak*.

Varjú módra sohasem károgtam a pesszimizmust az emberek fülébe. Gyalázatos szerep ez akkor, mikor éppen a nemzet reményének és önbizalmának ébrentartásán múlik minden. De önámításra sem vagyok kapható. A világháborút elvesztettük, a botor forradalmakkal bajainkat megdupláztuk. Károlyi csőcselékkel ment fegyverszünetért Belgrádba, melyet a francia marsal nem vett komolyan, a döntő, a legkritikusabb időkben kalandorok vagy kontárok álltak ügyeink élén és nem államférfiak, s ezekből a tényekből a világtörténelem kérlelhetetlen vaslogikájával következett, hogy a végenyészet szélére kellett jutnunk. Közviszonyaink megítélésénél erről nem szabad megfeledkeznünk. És ez a közvetlen veszély rázza fel a nemzet életerejét és áldozatkészségét. Gróf Apponyi Sándor és hitvese adományával nagybirtokos lett Nemzeti Múzeumunk, gróf Vigyázó Ferencről latifundiumokat örökölt Tudományos Akadémiánk, a nemzet maga pedig állami pénzből öt év alatt annyit áldozott népiskolák építésére, mint azelőtt ötven év alatt. Ez a rügyező, ez a fakadó élet, ez az én realpolitikai optimizmusomnak megingathatatlan alapja.

Az egyetemi gondolat sorsa

Megjelent a Pesti Napló
1928. nov. 18-i számában

A politikában sok a furcsaság és érthetatlenség, de ezek között is egyik legsajátságosabb az, hogy *a napipolitika nagy eseményei nagyobb perspektívában semmivé zsugorodnak össze, a messze kiható dolgokat pedig észre sem veszik.* Ma már kevesen vannak, akik tudják, mi volt az Uzsellác-ügy, pedig akkor miatta majdnem beszakadt a magyar mennybolt és a magyar miniszterelnöknek ugyancsak fött a feje, mit mondjon Bécsben és mit mondjon itthon. Tegnap viszont olyan esemény játszódott le Szegeden, amelynek a napi politika szempontjából jelentősége alig van, de annál nagyobb lesz kihatása a magyar nemzet jövő szellemi fejlődésére. Vállalatba adtuk a szegedi templomtér építését. *A magyar tervszerűségnek és harmonikus együttműködési készségnek egyik legszebb megnyilatkozása ez.* Három tényező fogott itt össze. Szeged városa megszerezte az egész hatalmas területet s egyik oldalán megépítette a Fogadalmi Templomot, amelyet a jövő év augusztusában, Szeged népe által a nagy árvíz idején tett fogadalom ötvenedik évfordulóján adnak át rendeltetésének. A Csanádi püspökségnek menekülnie kellett Temesvárról, most a tér másik oldalán emeli a maga kulturális intézményeit, papnevelőjét és kétszáz egyetemi hallgató számára kollégiumát. Az állam pedig a tér harmadik és negyedik oldalát veszi igénybe az egyetem kémiai, fizikai és az összes orvosi elméleti intézetei számára. Mindezek a dolgok külön-külön is létre jöttek volna, ha a város, a püspökség és az állam össze nem fognak, de akkor valószínűleg minden épületnek más lett volna a stílusa, más és más a főpárkány magassága, úgyhogy kikandikáltak volna a csupasz tűzfalak, akár csak itt, Budapesten az Erzsébet-híd és Ferenc József-híd között húzódó dunai rakparton. Szeged város egyetemének építéséhez hét és fél millió pengővel járult hozzá. A nagy alföldi városnak ezt a monumentális áldozatkészségét Zala György «Megadjuk» c. domborműve fogja megörökíteni. De a szegedi templomtér nemcsak a magyar tervszerűségnek és együttműködési készségnek lesz szimboluma, hanem *az egyetemi gondolat egyik diadalának is.*

Mert ne felejtsük el, hogy a magyar egyetemi gondolatnak erős közhangulattal szemben még keservesen küzdenie kell és diadaláig még több olyan sikerre lesz szüksége, mint amilyen a szegedi Templom-tér.

Mi ennek az oka?

Ezt csak történetileg lehet megérteni. A mult század utolsó és e század első évtizedében *a budapesti egyetem egyes karai elég sivár képet mutattak.* A hallgatók ezrei iratkoztak be, akiknek tíz százaléka sem járt az előadásokra. Nem egy tanár könyvének puszta felolvasására szorítkozott, a növendékek pedig rendetlenkedtek és gúnyolódtak. Tanár és tanítvány között óriási szakadék tátongott, a professzor hallgatóit nem ismerte, de nem is ismerhette, velük csak a vizsgaasztalnál találkozott és így maga a vizsga szerencsejátékká vált. Pedagógiai szanatóriumokban kompendiumokat magoltak a jelöltek. Az egyetem abban az időben *diplomagyár* benyomását tette amelyben *vizsgaiparszerű üzem* folyt. Ezt a sivár képet hozták el magukkal az egyetemről azok, akik negyven- és ötvenévesek, akiknek a véleménye tehát a politikában és a közvéleményben ma uralkodó és irányadó. Hogy a helyzet azóta gyökeresen megjavult, arról az idősebb generáció nem igen vett tudomást. A legtöbb ember bizony még ma is úgy képzei el magának az egyetemet, mint egy mammutintézményt, amelynek fenntartása csak akkor indokolt, ha tízezernél több a hallgatója, helyesebben vizsgázója, akiknek nem is érdemes oda eljárni, mert ott nagyarányú időlopás és időpazarlás folyik.

Feledik, hogy az az állapot, melyet két, három évtized előtt ők láttak, korántsem egészséges, normális egyetemi kép, hanem az intézmény elfajulása, aminek oka a harmadik és negyedik egyetem késedelmes felállítása volt. Ám most ne keressük az okokat, csak vegyük magát a tényt: a negyven- és ötvenéveseknek kedvezőtlen és torz képük van az egyetemről és ezért roppant nehéz megértetni velük, hogy *1000-2000 hallgatóval bíró kis egyetem hasonlíthatatlanul nagyobb tanítási eredményt tud felmutatni*, mint az az elefantiázisban megbetegedett intézmény, mint aminő korábban a budapesti egyetem volt.

Ezzel a rettenetes egyetemellenes hangulattal küszködik ma az egyetemi gondolat.

Ebben a kultúránkra végzetszerű harcban az első nagy diadalokat a *klinikák* vívták ki. Debrecenben a Nagyerdőn pár évvel ezelőtt elkészültek a klinikák. A protestáns körök, amelyek három akadémiájuk folytatását látták a debreceni egyetemben, dédelgetik a belőlük kialakult főiskolát. Debrecen város, amely az egyetem építésére hatalmas összegeket áldozott, joggal örvendezhet a nagyerdei telepnek, amely európai látványosság. Egyház és város így kényeztetik az egyetemet, de már a közönség lassabban mozdult meg.

A kávéházak márványsztalánál, a kaszinók bőrkarosszékeiben sok kritikai megjegyzés hangzott el a klinikák költséges felszerelése ellen. Ilyen bírálat után valaki hazament és egyszerre csak érezte, hogy oldalában valami nyillalt. Dolgos ember volt, többször kimerült s ilyenkor megszokta, hogy bevett egy aszpirint, azután az éj folyamán jobban lett. Ez alkalommal is bevette aszpirinjét, de a megszokott hatás ezúttal elmaradt, az éjszaka nyugtalan lett, reggel kimerülten ébredt ágyában, a háziorvosért kellett küldeni. Az orvos a ház régi barátja volt, derűs, víg ember, aki széles gesztussal azt szokta mondani: «Hipokonder vagy, barátom, és olyan egészséges, mint a makk, de egy kicsit kifáradtál, pár hétre ki kell fogni.» Megtapintotta a fájós oldalt és ezúttal elgondolkozott. «Csak nincs valami komoly bajom?» - kérdezte a páciens borús arccal. «Nem, - volt a válasz - de talán jó lesz mégis, ha X. Y. professzor is megnézi az oldaladat. Tudod, több szem mégis csak többet lát, a röntgen pedig még többet.» «Szerencsére e napokban érkezett meg az orvosi kar röntgenintézetének új készüléke, az emberi belsőnek tiszta képét adja, a sebész egész biztosra megy, nagy pénzébe került az államnak, támadták is érte a kultuszminisztert a felsőház folyosóján, de különben éppen te is tegnap a kávéházban». A páciensnek lassan kezdett derengeni, hogy a házi orvosa által megnevezett professzor éppen a sebésztanár. «Szent Isten, hát vágni kell?» - volt az aggodalmas kérdés. «A sebész hívása még korántsem jelent operációt, a modern sebészet rendkívül konzervatív, késhez csak komoly szükségben nyúl. Majd meglátjuk... Szerencsére csak az imént szerelték fel sebészeti klinikánkat, amelynek operálóterme modernebb, mint a legdrágább bécsi szanatóriumé, no meg X. Y. professzor bátran felveheti a versenyt a legkiválóbb német sebészekkel is.» A beteg eleinte már csak álszékenyből is ellenkezett, pár órával előbb kelt ki a méregdrága új Röntgen-készülék beszerzése ellen, nem akarta, hogy éppen ő legyen az első, aki alája fekszik. De jött egy második roham, szemei előtt minden elsötétedett, már vitték is. Persze ha életről van szó! Csak parányi darabkát vágtak ki belőle, de ha pár órát késnek, biztos lett volna a halál. Nem is szidta többet a klinikát. Ilyen megtért kritikus sok van az egyetemi városokban, ma ők az egyetemi gondolatnak leglelkesebb képviselői, akiket Saulusból a lancetta vagy az injekció tett Paulussá. Mert ha az életről van szó, akkor egyszerre megszűnik a frázisok hatalma. Ezért mondtam, hogy *a magyar egyetemi gondolat első nagy diadalát a vidéki klinikák vívták ki*.

A világháború megmutatta a modern természettudományok óriási fontosságát, egész Európa férfinépessége kapott akkor szemléltető oktatást arról, mit jelent a mérges gázok kémiája, mit az aerodinamika, meg a ballasztika, ami vérpatakok omlását jelentette, de prózai nyelven semmi más, mint alkalmazott természettudomány. Azután a belgyógyászat is újjászületett a biokémia jegyében, rájöttek, hogy betegségeink egy része semmi más, mint a testben valami

vegyi folyamat. Elvértve a nagybirtok egy-egy képviselője ki-kiszól az egyetemek ellen, pedig Németországban az agrokémiai és agrobiológiai laboratóriumok akarják megvívni a harcot a német mezőgazdaságot sorvasztó kedvezőtlen konjunktúra ellen. Biokémia és agrobiológia, milyen furcsa szavak, amelyek értelmét is minálunk mintha bizonyos homály fődne. Örökléstan! Hát megint valami új csodát akarnak nálunk meghonosítani? Csak nem akarják lombikban kifőzni azt, hogy nagyapámtól milyen tulajdonságokat örökölttem? Ilyen kritikákra el lehetünk készülve, pedig, hogy a mag az egyes növénygenerációk után nemesebb legyen, vagy hogy a tyúk többet tojjon, az effélét is azon a bolond külföldön mintha örökléstannak hívnák. Hát bizony, egy szó annyi, mint száz, a természettudományok az utolsó negyedszázadban előretörték.

E fejlődésből a műegyetem tudós professzorai is kivették részüket és a kultusztárca természet-tudományi kutatási alapjára támaszkodva, mélyreható bűvármunkát végeztek, melynek gyakorlati hasznát csakhamar látni fogja a magyar közgazdaság is.

A szegedi egyetem professzorai is megértették az új idők intő szavát. Megalkották más kitűnő szakemberek bevonásával az Alföldkutató Bizottságot és elmélyedtek azokba a természet-tudományi problémákba, amelyeket az Alföld talaja, klímája, növényi és állatvilága vet fel. Értékes munkásságuk eredményét most kezdjük kiadni. Könyveik és füzeteik eljutnak majd az Alföld könyvtáraiba és a tanítók az eredményeket népszerűsítik a falvakban és a tanyákon. Végre valahára *az Alföldnek meg kell ismernie saját nagy problémáit.*

A kiegyezés korának az volt a baja, hogy a súlyt a központra és a perifériákra, Budapestre és a nemzetiségi övre vetette. Ami e kettő közé esett, - az Alföld és a Dunántúl, - azt meglehetősen elhanyagolták. Most öntudatos ellentétben ezzel a politikával megadjuk az Alföldnek a maga saját kultúráját. Azelőtt divat volt az Alföldet elmaradottságáért lesajnálni, ma a lesajnálók emlékéitől számonkérjük, miért hagyták az Alföldet sajnálatraméltó állapotban. A debreceni Nagyerdő klinikáin és a szegedi Templom-tér laboratóriumaiban megindul a munka, *folyik a nagy küzdelem az Alföld sajátos problémáinak megoldásáért.* A szellem azután sugárzik ki tovább a tanyai iskolák révén az egész Tisza mellékére. A klinikák nyerték a magyar egyetemi gondolat első csatáit, a másodikat a természettudományi laboratóriumok fogják megnyerni.

Ezekben a kérdésekben van a magyarázata annak, hogy miért áldoz Debrecen és Szeged egyetemeiért és miért dereng az alföldi tanyás agyában a tudás jelentőségének felismerése.

És Budapest? 1935-ben lesz háromszáz esztendeje annak, hogy a nagy magyar kardinális, Pázmány Péter a nevére elnevezett egyetemet megalapította. Akkor a török elől Esztergomból Nagyszombatba menekült a magyar katolicizmus központi vezetősége. Ott létesült az egyetem is. Az első modern magyar kultúrpolitikus, Ürményi, Mária Terézia uralkodásának utolsó esztendejében az egyetemet áttelepítette a fővárosba, ahol a nagy Trefort azután klinikákat és intézeteket emelt számára. Pázmány, Ürményi és Trefort, lényegében e három férfiú a megalkotója a budapesti egyetemnek. Az állam összefogva Szeged és Debrecen városával, most az alföldi egyetemeket fejezi be. Hogy az 1935-i háromszázéves centenáriumra új fejlődésben látjuk-e majd Pázmány Péter egyetemét, az nemcsak az állam pénzügyi helyzetétől, hanem Budapest székesfőváros áldozatkészségétől is függ. De ennek az áldozatkészségnek is van egy további feltétele és pedig az, hogy diadalmas tud-e lenni az egész vonalon a magyar egyetemi gondolat, amelyet én egyedül hiába hirdetnék - és azért segítőtársul hívok minden magyar egyetemi professzort, *vívjuk meg a maximumig felfokozott munkateljesítéssel a végzettszerű nagy csatát a magyar egyetemi gondolat végső győzelméért.*

A nemzeti gondolat a művészetben

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. nov. 18-i számában

Annak, hogy egy nép nagy katasztrófa után életképes maradt-e vagy sem, van egy csalhatatlan kritériuma. A halálosan sebzett nép, amely elsenyved és feltámadást alig remélhet, kozmopolitává és pacifistává lesz, multját, tradícióit és korábbi nemzeti ideáljait megtagadja. Az a nép ellenben, amely a rettenetes szerencsétlenséget ki tudja heverni, a katasztrófákra úgy reagál, hogy nacionalizmusa megerősödik és a mult nagyságából bizalmat merít a jövő küzdelmeihez. Gyönyörű és biztató jel, hogy Trianon kiváltotta belőlünk a nem, nem, soha eltökélését, hogy a nagy romlás egyenesen felkorbácsolta bennünk a nemzeti érzést.

Minden téren azt követelnők, hogy a nemzeti gondolat most kettőzött erővel érvényesüljön, irodalomban, művészetben és gazdasági életben. Valahogy úgy érezzük, hogy a magyar irodalomnak, művészetnek, tudománynak és a magyar gazdaságnak oda kell állnia a nemzeti gondolat szolgálatába.

Ennek nálunk csodálatos precedense van a magyar irodalom megújulásában. Sokat forgatom Bessenyeit és Kazinczyt, ezt a két nagy ébresztőt és a reformkor irodalmát, amely e két úttörő nyomában fejlődött. Olvasmányaim közben sohasem tudtam szabadulni attól a gondolattól, hogy e költőket és írókat elsősorban nem a múzsák, hanem a patriotizmus izgatta, indította, ösztönözte irodalmi munkáikban. Költöttek és írtak, hogy a magyar nemzet ne legyen más, hatalmas irodalommal bíró népeknél alábbvaló. Nemzetiségünk fennmaradását várták attól, hogy irodalmi kultúrát tudnak itt kifejleszteni. Akkor még nem a kultúrfölény, hanem a művelődés alsóbbrendűségének megszüntetése, leküzdése volt a vezető gondolat. Nemzeti színházunkat is elsősorban patriotisztikus okkal alapították. A reformkor így a nemzeti és az irodalmi gondolat között erős kapcsolatot teremtett.

Ebben a tekintetben rendkívül tanulságos a magyar történelem három legutóbbi korszakának, a reformkornak, a kiegyezés korának és az újjáépítés mostani idejének összehasonlítása. A XVIII. század utolsó és a XIX. század első két negyedében az volt a sorsdöntő kérdés, meg tudjuk-e menteni nemzeti nyelvünket, amelyet egyfelől a holt latin nyelv, másfelől az élő német szorongatott. Az volt a sorsdöntő kérdés, tudunk-e sajátos magyar művelődést kifejleszteni. A reformkor ezeket a kérdéseket kedvezően oldotta meg. A kiegyezés korában, egészen a világháborúig, közel félszázadon át nem állottunk nemzeti létkérdések előtt, inkább csak a veszedelmek látszata merült fel időnként s ezért patriotizmusunk is a normális mértéken maradt. Még mindig nagyobb volt, mint más népeknél, de ez ne tévesszen meg bennünket, mert hiszen fajunknak éppen egyik legspeciálisabb tulajdonsága ez az erősebb hazafiság. A nagy katasztrófa után megint létében fenyegetik a magyarságot, ezért nacionalizmusunk újra felszökött és minden téren keresi az érvényesülést.

Különösen azért üdvözöltem örömmel Zilahy Lajos Tábornokát, mert a Szibéria után immár második színműben mert hozzányúlni a világháború óriási problémájához. A hangulatot nem is annyira a történelem, mint inkább a belletrisztika örökíti meg. Félő, hogy ha a mi generációnk, amely a világháborút átélte, megritkul, utóbb elhal, akkor a heroikus hangulatot már nem fogja ismerni az utókor. Ezért megbecsülhetetlenek az olyan darabok, amelyek a nagy tusa atmoszférájából csak egy szemernyit is megörökítenek. De nemcsak a jövő jön itt tekintetbe. A mai generáció nacionalizmusának kielégítése végett is szükségünk van olyan irodalomra, amely tárgyával, személyeinek jellemével, színével és atmoszférájával a nemzeti

gondolatot és érzelmi világot tükrözi vissza. Az ilyen irodalom ugyanakkor, amikor kielégíti a hazafiak nagy sóvárgását a nemzeti iránt, tovább erősíti, izmosabbá teszi a patriotizmust.

Ezt követeljük a művésztől is. Ha művészeink sokszor panaszkodnak, hogy nem tudnak képeket eladni, abban nem csekély része van annak is, hogy napjaink nagy magyar alapérzésétől a művészi produkciók egy része távolabb esik. Távol áll tőlem, hogy ezért művészeinket okoljam. Az európai művészet részben a modern francia iskola hatása alatt áll. *Renoir, Cézanne, Gauguin* azok a nagy minták, akik öntudatosan vagy öntudatlanul dominálják a modern irányokat. De ezek az irányok olyan témákat kedvelnek, melyek nem igen engednek teret a nemzeti gondolat erősebb kidomborítására. A modern festészeti műfajok közül aránylag még a tájképben lehet speciálisan nemzetit leginkább kifejezésre hozni, interieur-ben már sokkal kevésbé. A történelmi kép azonban a modern festészetben jóformán egészen hiányzik, már pedig ez az a műfaj, ahol a nemzeti gondolat és a festészet közvetlenül találkozik. A történelmi tárgyaknak a modern festészetben mutatkozó hiánya természetes reakciója annak, amit a naturalisztikus történelmi képfestés teljes ellaposodásának idején produkált. Színpadias jeleneteket, fotográfiáknak való beállításokat festettek meg aprólékos hűséggel, amelyeknek teljes kifejlődése azután az volt, hogy panorámákat csináltak, a végén pedig panoptikumokban viaszfigurákkal mímelték a valóság látszatát. Fiatal koromban láttam a felrobbantott II. Sándor cár viaszfiguráját, amelynek sebeiben emelkedett és süllyedt a vér s ezenfelül valamely belső készülék segítségével még hörgött is. Ezzel szemben meg kellett jönnie a reakciónak. Hogy a modern művészet kiforjja-e majd a maga sajátos történelmi festészetét, amely természetesen nem lehet a Gartenlaube-ben vagy a Buch für Alle-ben reprodukált ilyen ábrázolások folytatása, ez még nagy kérdés.

A bécsi Collegium Hungaricum palotája a magyar testőrség székháza volt. Ott keltették Bessenyei és társai új életre a magyar irodalmat, ott élt, míg Splényi báró testőrkapitánnyal össze nem különbözött, Kisfaludy Sándor is. Hogy ösztöndíjasaink érezzék azt a *genius loci*-t, amely a testőrpalota termeit betölti, Szüle Péterrel egy kompozíció keretében megfestettem a testőrirókat és Kunwald Cézár mesterrel Kisfaludyt a testőrpalota parkjában. Modernnek ezek a képek és jó történelmi képek. E sikerek már megnyugtatnak abban a tekintetben, hogy akkor, amikor jó történelmi kompozíciókat csinálunk, nem tereljük modern művészetünket olyan térre, amely belső természetétől idegen, mesterséges célkitűzésekkel nem zavarjuk meg természetes fejlődésének irányát.

Hogy a konzervatív Dudits mester az Országos Levéltár számára értékes freskóciklust festett, ez természetes. De megkértem még a modernek közül Iványi Grünwald Bélát és Rudnay Gyulát, hogy a debreceni egyetem nagy aulája számára fessenek egy-egy jelenetet a török hódoltság korából, a verbunkosról, Csokonairól és a Hortobágyról. A modern irányokat így népies és történelmi kompozíciók elé állítjuk és remélem, hogy ezek a mestereink a nemzeti gondolat és a modern festészet összekapcsolásában olyan szerencsések lesznek, mint ahogyan a reformkor irodalma össze tudta kapcsolni a nemzeti gondolatot és irodalmat.

Nemcsak azzal tesz a magyar művészet szolgálatot a nemzeti gondolatnak, ha külföldi kiállításokon sikerül becsületet szereznie a magyar névnek, hanem legalább épp olyan mértékben akkor is, ha itthon szebbé és magyarabbá akarja tenni az életet.

A kultúrmilió

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. nov. 25-i számában

Most megint mintha többet muzsikálnának. Vajjon, mi izgatja, mi mozgatja a zenei világot? Kétségtelenül Schubertnek, a nagy osztrák dalköltőnek a centenáriuma, aki a német népdalból megteremtette a liedet. Még rádióközpontunk is gyönyörű Schubert-koncertet rendezett, amelynek értékét lényegesen növelte Papp Viktornak életrajzszerű konferansza és az előadott zeneművek létrejöttének és szépségeinek rövid művészettörténeti és esztétikai jellemzése.

Ezekből az előadásokból megtudta a rádió hallgatóközönsége is, hogy Schubertet az egykori Bécs nem méltányolta eléggé. Az akkori bécsi társadalmat tehát fogyatékos műízléssel is meg lehetne vádolni valahogyan. Mégis a XVIII. század végének és XIX. század elejének bécsi miliójére volt szükség ahhoz, hogy Schubert egyénisége, hogy a schuberti zene kifejlődhessen.

Bécs fejlődésében nagy fordulópont az 1683-i török ostrom. Mikor IV. Mohammed szerencsétlen nagyvezérét, Kara Musztafát Starhemberg és Szobieszky Bécs falai alatt megverték, ezzel a világtörténelmi ténnyel nemcsak a török uralom ingott meg alapjaiban, hanem a Habsburgok monarchiájának is renaissance-a kezdődött, amely voltaképpen csak 1849-ben, 1859-ben és 1866-ban torpant meg.

Romboló várostromok és elementáris szerencsétlenségek után a városok rendesen újra épülnek, mint nálunk Szeged az árvíz után, Zágráb a földrengés után vagy Turin a spanyol örökösödési háború folyamán történt bombázás után. Bécsben is szakasztott így volt. A török elvonulása után lázasan kezdtek építkezni. Szerencsájük volt az osztrákoknak, hogy ehhez a nagy rekonstrukcióhoz már kisebb részben kellett külföldi művészeket hívniok, mert három nagy építőmesterük támadt, Fischer von Erlach, Lukas Hildebrandt és Prandauer. Ki tudná Bécset elképzelni a Burg, a Karlskirche, Belvedere vagy éppen Schönbrunn nélkül? Az uralkodóház és az egyház építkezése mellett az akkori monarchia különféle néptörzseinek arisztokráciája is kötelességének ismerte, hogy Bécsben palotákat emeljen, amelyek között Fischer von Erlach a Trautson hercegi nemzetségnek épített egy gyönyörűséges hajlékot, amely előbb a magyar testőrséget, most pedig Collegium Hungaricumunkat fogadta magába.

Az építészek után jöttek az osztrák festők, akik lassanként háttérbe szorították a XVII. században ott dolgozó olaszokat. Közülük Maulpertsch, Troger, Dorfmeister, Perger és mások magyar mecénások hívására a mi rokokó templomaink mennyezetét is benépesítették szentekkel és angyalokkal. Erős volt a bécsi művészeti akadémia kisugárzása és nekünk ebből a művészettörténeti dicsőségből csak a magyar mecénások maradnak. Ez a XVIII. század két középső negyede.

Az utolsó negyedében megint változik Bécs művészeti képe. Jön Haydn, Mozart, Beethoven és Schubert. Csodálatos, ha korábban a magyar mecénások a bécsi rokokó festőket karolták fel, úgy most az osztrák zeneköltők felé irányul érdeklődésük. Haydn Kismartonban az Esterházy hercegeknél, Beethoven Martonvásárbán a Brunswickoknál, Schubert Cseklészen az Esterházyak grófi ágánál kap barátságos befogadást és megértést. De megint csak a mecénások dicsősége a miénk.

I. Lipót, I. József, III. Károly, Mária Terézia, II. József és II. Lipót Bécse hatalmas kultúrközpont volt, amely erős kultúrfölénnyel rendelkezett a régi monarchia összes népségei

fölött. Jellemző, hogy míg művészeti téren ekkora volt a virágzás, addig a német irodalom megújulásának hullámai alig hatottak el Bécsbe és Mária Terézia alatt az olasz Metastasio írta a divatos librettókat.

A mi irodalomtörténetünk egyik nagy baja, hogy művelői korábban nem kapcsolják be eléggé a nagy európai történet egészébe. Azt halljuk, hogy a magyar irodalom megújítói, - hogy csak az irodalmi vezéreket nevezzem meg: Bessenyei, Kazinczy és Kisfaludy Károly - micsoda óriási nehézségekkel küzdöttek, magyarázatul azonban rendesen csak annyit kapunk, hogy nagy volt irányukban a magyar társadalom, különösen a vezetőkörök közönye. Ennél a magyarázatnál mélyebbre kell menni. Mária Terézia, a szép királynő, bűvkörébe vonzotta a magyar arisztokráciát is, amely belekóstolt a bécsi kultúrmilió örömeibe. Lakott Fischer von Erlach és Lukás Hildebrandt palotáiban, képeket és szobrokat nézett, színházba járt, Mozartot, Beethovent hallgatta és Schubert dalaiban érzelt, amint azt a Biedermeier-kor szentimentális alaphangja magával hozta. Egy velünk szemben kultúrfölényben levő világváros bűvkörével kellett a mi szegény íróinknak küzdeniük, akiknek az alkotásaira a Bécshez szokott magyar uraknak legjobb esetben egy szánakozó, jóakaró mosolya, vagy egy vállveregető gesztusa volt. Csodálatos az, hogy ha valaki pusztán passzív, receptív részesévé lesz egy magasabb kultúrának, bár annak kialakításában aktív részt nem vesz is, mégis annak a magaslatán érzi magát s arról a magaslatról néz le azokra a tehetségekre, akik egy alacsonyabb kultúrájú nemzet kebelében titáni erőfeszítéseket tesznek fajuk emelésére, de persze még nem lehetnek ott, ahonnan a lenéző tekintet le rájuk.

Igy volt ez bécsi relációban is, főleg a magyar arisztokráciával és a gazdagabb dzsentrivel.

A középnemesség és a honorácior pedig az ellatinosodott iskola nyüge alatt állott. A kiegyezés korának nemzedéke, amely állandóan nemzetiségi bajokkal küzdött, erős befolyása alatt volt egy érvnek, amelyet a latin, helyesebben a deákos kultúra mellett hoztak fel, mert az a deákos kulináris nyelv, amelyet itt latinnak neveztek, tényleg összekötő kapocs volt a XVIII. század folyamán és a XIX. század első negyedében a hazánkat lakó különféle népek között. Körülbelül azt a szerepet játszotta belső vonatkozásban, mint amelyet a francia az érintkezésben a népek között. Hát igen. Ez az egy előnye megvolt. De a magyar szellemet a latinos iskola valósággal fojtogatta. Gyönyörűség olvasni Pázmány, Zrínyi és Mikes erőteljes magyar nyelvét. Nem hiszem, hogy a XVII. században a francia nyelven kívül lett volna Európában irodalmi nyelv, amelynek segítségével vallásos, hazafias és politikai gondolatokat olyan kifejezően lehetett volna elmondani, mint Pázmány, Zrínyi és Mikes nyelvén. Azután jöttek az iskolák latinos kicsapongásai. Micsoda visszaesés! Ilyen kifejezések: «Ilyetén körülműállások közepette, aztat mondotta az álladalmi titoknok»... - a hajunk az égnek mered.

A magyar szellem és a magyar nyelv valósággal két tűz közé került. Arisztokráciája révén szorongatta a nagy bécsi társadalmi és művészeti gócpont kultúrfölénye, nemessége és honoráciorjai révén pedig a deákos iskola a maga kulináris latin nyelvével.

Mindezt figyelembe kell vennünk, ha igaz mértékkel akarjuk megmérni Bessenyei, Kazinczy és Kisfaludy Károly egyéniségét és nemzetmentő munkáját, mert ekkora hatalmasságokkal szembeszállva, diadalra vitték a magyar gondolatot.

Az egykori Bécs nem értette meg azt az újszerűt, amely a neoklasszicizmus korának klasszikus zenéjével szemben a schuberti alkotásokban volt, amelyekben már dörömbölt az akkor kialakulásáért küzdő új szellem, a romantizmus. Egy évtizeddel később, mikor már a nagy romantikusok javában hatottak, csak akkor érezték át igazán a schuberti muzsika egész dalos varázsát. De mégis ahhoz, hogy Schubert teljesen kifejlődhessék, a bécsi kultúrmilióre volt szüksége. Csodálatos az, hogy a nagy művészek fejlődésének első kora a német egyházi fejedelmek udvarába esik. A kölni választófejedelmek nem Kölnben, hanem Bonnban székeltek, ott születik és nevelkedik Beethoven. A salzburgi hercegérsek szolgálatában állt

Mozart atyja, aki zenére tanította fiát. De ezek az érseki városok nem tudták a művészeket megtartani, Beethoven Bonnból, Mozart Salzburgból a bécsi miliőbe vágyik, amelynek termékenyítő légkörében naggyá lesz. Ime, a kultúrmiliő hatalma.

Meg vagyok róla győződve, hogy ha nyelvünket Európában sokan értenék, színészet terén ma a budapesti színpad vezetne. Közöttünk él Herczeg Ferenc, zenél Dohnányi és Bartók, és Zala György és szobrásztársai és festenek annyian ragyogó tehetségek, akik ha kiállításra külföldre mennek, mindig újabb és újabb felfedezésekre adnak alkalmat az európai műkritikának és műbarátoknak. Klubjainkban és kávéházainkban több szellemes tréfa hangzik el, mint a világ legtöbb nagyvárosában és mégis, mintha kissé fojtogatva érezné magát a kultúra embere. Talán nem érzi magát olyan rettentően szorongatva, mint a reformkor és a Bach-korszak írói és művészei, de azért nagyon kevés művésznek van az a megnyugtató belső érzése, hogy művészileg teljesen kiélhette magát, hogy a lelke mélyéről napfényre tudta hozni mindazokat a rejtett kincseket, amelyekkel a Gondviselés különös kegyelme megáldotta. Valahogyan szorongatva érzik magukat és e láthatatlan szorongatás ösztönöz engem is arra, hogy mint az egészért felelős valaki, mindig újra és újra tollhoz nyúljak és követeljem a magyar szellemi élet jogát.

Sok ember lelke tudna itt is dalolni, sokan tudnának szárnyalni és fellendülni a nagy magasságok felé, ha nem húzná le őket egy láthatatlan kolonc. Most, mikor egész Európa lelkesedik a nagy osztrák dalköltőért, az akkori bécsi miliőnek ezért a csodálatos produktumáért, most mi, magyarok is vonjuk le a multak következtetéseit, igyekezzünk azok számára, akiket a Gondviselés egy ragyogó jellel a homlokukon közénk küld, olyan szellemi atmoszférát teremteni, hogy egészen kifejlődhessenek.

Könyv vagy kutatás?

Megjelent a Pesti Napló
1928. nov. 25-i számában

Az a hatalmas alapítvány, amelyet gróf *Vigyázó* Ferenc az Akadémia javára tett, valósággal megragadta a nemzet fantáziáját. Persze az lett volna jó, ha ez a példa *utánzásában* nyert volna kifejezést. Itt azonban olyan folytatással állunk szemben, amelynek következtét egyelőre csak *várjuk*. E helyett, sajnos, csak kettőt látunk: vagy állást, alkalmazást kérnek az emberek a Vigyázó-birtokon, vagy pedig tanácsokat adnak a jövedelem felhasználására vonatkozólag. Ilyen leveleket garmadával kapok s mondanom sem kell, hogy ezek a papírkosárba vándorolnak, mert - és ezt vegyék tudomásul a levélírók - a kultuszminiszternek a legcsekélyebb befolyása sincs, sőt nem is szabad, hogy legyen arra, alkalmaz-e és kiket az Akadémia a Vigyázó-vagyonnál és hogy mire fordítja annak jövedelmét?

Egyenesen baj lenne, ha a kultuszminiszter az Akadémia dolgaiba belebeszélhetne. Az Akadémia sikeres működésének egyik legfőbb előfeltétele az, hogy *minden politikai befolyástól mentes maradjon* s a napi áramlatoktól függetlenül, egyedül az állandó, nagy nemzeti célok felé törekedhessék. Ezért, amikor felmerült az a gondolat, hogy mint legfőbb alapítványi hatóság, felügyeleti jogomnál fogva avatkozzam be a Vigyázó-alapítványok dolgába, *ezt a leghatározottabban visszautasítottam*. Meg vagyok róla győződve, hogy az Akadémia nagyérdemű elnöke, *Berzeviczy* Albert, annyira tudatában van annak, hogy az Akadémiának minden kormánybefolyástól vagy beavatkozástól teljesen mentnek kell maradnia, hogy *inkább megtagadta volna az alapítvány elfogadását, mintsem jogcímet adott volna valamely állami tényezőnek az Akadémia ügyeibe való beavatkozásra*. Mindezt, valahányszor átlépek az Akadémia küszöbét, mindig azt mondom tudományos társaságom tagjainak, hogy a kultuszminiszter kívül marad és hogy *csak az akadémikus jött be...* Ezzel az eljárással erkölcsi lehetetlenséggé igyekszem tenni hivatali utódaim számára is, hogy valaha belebeszélhessenek az Akadémia belügyeibe.

Ebben a cikkben is nem mint kultuszminiszter, hanem mint akadémikus és kultúrpolitikus mondom el felfogásomat a Vigyázó-vagyon felhasználása tekintetében. Felvetheti valaki a kérdést, hogy *miért teszem ezt nyilvánosan*, mikor az Akadémia bizottságaiban, osztályaiban, teljes ülésén és igazgatótanácsában is elmondhatnám nézetemet. Erre az a válaszom, hogy mindig jó az, ha ilyen nagyhorderejű kérdést a közvélemény részletesen megvitat. Sok eszme merül fel, a pro és kontra felhozott érvek tisztázzák a helyzetet és ez alapon az Akadémia igazgatótanácsa abban az örömdetes helyzetben lesz, hogy *a végleges nagy elhatározásokat nagyarányú, nyilvános előkészítő munkálat után hozza meg*.

Ebben az ügyben elfoglalt álláspontomat a világ tudománypolitikai fejlődésében beállott változással igyekszem alátámasztani, melyet a következő formulával lehet röviden összefoglalni: *régebben a könyv dominált, ma a kutatás*.

Különösen a német tudományosságban, amelynek mi magyarok meglehetősen egyoldalú befolyása alatt állottunk, másfél évtized előtt még a több kötetből álló hatalmas munka volt az eszmény. «*Teljesség okából*», egy-egy szak *egész rendszerét «kifejtették»* és igyekeztek mindent elmondani, amit megelőzőleg az egyes problémákra vonatkozólag mások az egyiptomiak, az asszírok és a görögök óta megírtak. Valóságos leleplezésszámba ment, ha valamelyik bírálónak sikerült kimutatni, hogy egy-egy akár csak másodrendű fontosságú könyv is legalább a bibliográfiai felsorolásnál figyelmen kívül maradt. «*Óriási apparátust*»

cipeltek ezek a többkötetes művek magukkal, majdnem annyi fáradságot és kínlódást okozva az olvasónak, mint megírásakor a szerzőnek. Nálunk magyaroknál ennek a német rendszernek utánpótlása azért okozott annyi bajt, mert belőlünk többnyire hiányzik a németek hosszúlélekzetű türelme. Nálunk ha írtak is vagy ha összeollóztak, kivonatolva kompiláltak is ilyen többkötetes sorozatokat, azokat nagyon kevesen olvasták.

Régebben a tudományos hajlamú és szép reményekkel kecsegtető fiatalember elé is mint első célt, azt állították oda tanárai, hogy írja meg könyvét, a «könyvet». Egy hitbizomány-tulajdonos fiatal felesége nem ambicionálja annyira az első fiúgyermeket, a leendő majoreszkót, mint amilyen buzgalommal a fiatal tudós meg akarta szülni első könyvét. Hogyan is tellett volna egy ilyen fiatal tudóstól egy egész könyvre való! Szegény feje összehordta azt, ami tárgyára vonatkozólag a magyar könyvtárakban megvolt, abból csinált egy többé-kevésbé sikerült kivonat halmazt. Igen sokan vannak, akik utóbb nagyon örültek volna, *ha ezt az első könyvet nem írták volna meg.*

Általában a háború előtt sokkal többet írtunk, mint amennyit kellett volna. Ha a tudományos irodalom nagyságát annak terjedelme után akarnók megítélni, akkor elmondhatnánk, hogy nagy volt a háborúelőtti tudományunk. Alig volt negyedévenként megjelenő tudományos folyóirat, a legtöbb havonta jelent meg és bizony-bizony, ha ezt az óriási nyomtatványtömeget olvasni kezdjük, tömérdek üres cikkekre találunk, a tartalom több mint felére kár volt a nyomdafesték.

Némely gyöngéshitelű ember váltójára szokták mondani, hogy abban a pillanatban, amikor a váltóürlapot aláírta, már maga a váltóürlap is kevesebbet ért, mint azelőtt. Nagyon sok könyvről is el lehet ugyanezt mondani, mert amint a papírra rányomták a szedést, az egész már annyit sem ért, mint amennyi a tiszta papír értéke volt. Manapság sokat panaszkodnak, hogy *a könyvnek csekély a kelendőse.* Ezzel a kérdéssel e lap hasábjain majd külön cikkben foglalkozom. Most csak annyit, hogy a magyar könyv válságában nagyrésze van annak, hogy a multakban túlsok olyan dolgot érdemesítettek nyomdafestékre, amit nem lett volna szabad kiszedni, kiadni. Nagyon sok ember agya olyan, mint a szivacs, szorongatja és nem tud belőle egy kis nedvességet sem kisajtolni. Sokan írtak, akiknek nem volt mondanivalójuk.

Örvendetes jelenség a tudomány fejlődésében, hogy meglátták, felismerték: *nem a könyv a fődolog, hanem a kutatás, sőt még ezen is túl, az eleven erő: a kutató.* A Forschung szótól visszhangzik a német tudományosság, Angliában és Amerikában kutatási alapokat létesítenek, a Rockefeller-alapítvány kezelői, ezek a legmodernebb tudománypolitikusok sem publikációk létrehozására fektetik a fősúlyt, hanem ha észreveszik, hogy egy fiatal tudós meglátott egy problémát, amely izgatja, gyötri és egyben boldoggá teszi, akkor lehetővé teszik számára, hogy azzal a problémával a világon bárhol, a legjobb tanár oldala mellett, a legtökéletesebb laboratóriumban, klinikán, könyvtárban vagy múzeumban foglalkozhassék. A német tudományos politikának legmagasabb szerve: a Vilmos Császár Társaság is kutató intézeteket létesít, a Notgemeinschaft pedig főleg kutatásokat és kutatókat támogat.

És mi ennek a rengeteg kutató munkának az irodalmi csapadéka? Igen sokszor *páríves beszámoló jelentés*, amely csak a tárgyhoz szorosan hozzátartozót öleli fel, amely azt a néhány milligramm súlyú *újat* hozza, amit a kutatás mint eredetit, napfényre hozott.

Végzetes lenne, ha akadémiánkon többségbe kerülnének a régi irány hívei és a tudománypolitika szeizmográfjai nálunk tudományos Etna-kitörést jeleznének, ha Akadémiánk úgy ontaná a kiadványokat, mint ahogyan most az Etna láváját, ha könyvek és folyóiratok csak úgy dőlnek és az íróasztalok fiókjaiban évek hosszú során át felgyült kéziratok vándorolnának a nyomdába s olyan művek hosszú sora jelenne meg, amelyeket esetleg nagyon kevesen vágnának fel Magyarországon.

A kutatás a fődolog és még ennél is fontosabb a kutató. Ha valakinek van termékeny problémája és fel van szerelve a tudományos kutatás módszereivel, annak lehetővé kell tenni, hogy e stúdium idején gondtalanul élhessen munkájának és ha mutatkozik eredmény, - amit előre megmondani sohasem lehet, - akkor az eredményt világos, rövid beszámoló vagy jelentés alakjában folyóiratban vagy füzetben közzé kell tenni.

Befejezésül még egyet. Nagy hibának tartanám azt is, ha az Akadémiát *intézmények fenn-tartására, állandó terheknek* vállalására akarnák indítani vagy azt kívánnák, hogy működését *szoros* irodalom- és tudománypolitikai *hatáskörén túl* bármi üdvös más célokra is terjessze ki. A tudománypolitika céljai és irányai ma gyorsan változnak, ezért kell, hogy az Akadémia *mobil* maradhasson és *szét nem forgácsolt egész erejét* mindenkor azoknak a feladatoknak szolgálatába állíthassa, melyeket az eleven élet időnként kitermel.

Ez az én tudománypolitikai javaslatom. Erősen hangsúlyozom, hogy nem a miniszteré, hanem az akadémikusé, a tudománypolitikusé. Szavamnak vagy voksomnak csak annyi súlya lehet, mint bármelyik akadémikus társamnak. Jó lenne, ha e részben mentől többen elmondanák nézetüket, érvelnének pro és kontra és e révén értékes előmunkát végeznének az Akadémia számára a nagy döntésekhez.

A magyar könyv sorsa

Megjelent a Pesti Napló
1928. dec. 2-i számában

A napokban két férfiú emelte fel szavát a magyar könyv érdekében, *Herczeg Ferenc* és *Vojnovich Géza*. Mind a kettő tekintély. És ha ilyen súlyú férfiak a magyar könyv válságáról beszélnek, fel kell figyelni erre az egész magyar társadalomnak, de nekem is, aki a magyar művelődés menetéért az alkotmányjogi felelősséget viselem.

Igaza van Vojnovich Gézának abban, hogy könyvesboltjaink kirakatai olyanok, mint a nemzetközi fürdőhelyeken lévő, ahol minden világjáró nép nyelvén van több-kevesebb könyv kitéve. Azt hiszem, igazságtalanság lenne, ha ezért egyedül a könyvkereskedőket tennénk felelőssé. A könyvkereskedő üzletember és ha meg akar élni, természetesen kénytelen olyan árút tartani, amelynek vevőközönsége van, amely elkel, különben tönkremegy. *A főhibás, nézetem szerint, az olvasóközönség, amely indokolatlanul kapkod idegen könyvek után.* E részben a műveltségnek három foka van. A legalsóbb fok az, midőn az olvasó idegen nyelveket nem ismer és így csupán hazai művekre van utalva. Az ilyen ember, példabeszéddel szólva, csakugyan azt képzei, hogy a magyar glóbuszon kívül nincs is igazi élet, neki extra Hungariam non est vita. A második, átmeneti fok az, amikor az olvasó már ért idegen nyelveket, egy kicsit járt külföldön is és ez a külföld neki rettenetesen imponál. Az ilyen *kultúr-snob* mindent, ami magyar, lenéz, lesajnál és gúnyol a nélkül, hogy kellő judiciuma lenne annak megítélésére, hol múlnak felül bennünket az idegenek, hol álljuk meg egészen jól a versenyt, sőt, hol vagyunk mi fölényben. A harmadik fok, - ezt kevesen érték el, - az, amelyen az emberek már jól ismerik a külföldet és éppen azért nem is bámulják feltétlenül, hanem felszerelve a nemzetközi összehasonlítás mértékével, elfogulatlan szemmel nézik az idegent és magyart egyaránt. A budapesti olvasóközönség túlnyomórésze a második, az átmeneti fokon van, *túlságosan imponál neki minden, ami idegen* és vásárlóközönségünk e gyengéjének deferálnak a budapesti könyvkereskedők akkor, mikor telezsúfolják kirakataikat német, francia és angol könyvekkel.

Bizony sokan vannak, akik csak idegen könyvet vásárolnak és még többen, akik könyvet nem, hanem csak újságot olvasnak.

Mert egyet ne feledjünk el, *a napisajtó világszerte veszedelmes versenytársává lett a könyvnek.* Nézzük csak meg a jobb budapesti napilapok vasárnapi számait. Hiszen ezek terjedelmre is testes kötetet tesznek ki. És mindazok, akik a nemzetre hatni akarnak, elsősorban a napisajtóban közlik mondanivalóikat, mert ami a napilapokban megjelenik, az olyan, mint az azonnal ható orvosság, nyomban felszívódik a nemzet gondolkodásába. Ezzel szemben a könyv kinyomása, eladása hetekbe, sőt hónapokba kerül és így lassúbb lejárátú dolog, ami az autó, a repülőgép és a rádió korában csigalassúságot jelent. Ha valaki e fölött siránkozik, ezzel a helyzeten nem tud változtatni. *A diadalmas korszellemmel nem lehet szembeszállni.* Ha mindazok, akik a napilapok különböző rovataiba írunk, publicisták, belletristák, irodalmi, képzőművészeti, színházi és zenekritikusok, közgazdák és sportemberek, cikkeinket egy-egy kötetben időnként kiadjuk, e gyűjteményekből a legkülönbözőbb irányú nagy könyvtár keletkezne. Ez mutatja, hogy *nem az irodalom, hanem csak a könyv válságáról lehet szó.*

De a sajtóra ez a kiváltságos helyzet nagy felelősséget is ró. Ha nem akarjuk, hogy irodalmunk elsekélyesedjék és a szerkesztőségek sietségében felületessé váljék, akkor vezető lapjaink szerkesztőinek nagy szelekciót kell gyakorolniok és arra kell törekedniök, hogy legelső-

rendű embereinket szólaltassák meg hasábjaikon. Régebbi tekintélyeinknek pedig le kell küzdeniök azt az ellenszenvet, amelyet még más időkben, más viszonyok között szívtak magukba a napilapokba való írás ellen.

A napisajtón kívül az átlagos modern ember tudását a *tankönyvekből* meríti. Itt, bizony bajok voltak és részben vannak még ma is. Boldogult anyám a csodálatos, szingazdag dunántúli magyar nyelvet beszélte gyönyörűségeken. Néha olyan szokatlan, kifejező jelzőket használt, hogy gyermekésszel is felfigyeltem rá. Ez a nagy nyelvkészség nála egész öntudatlan volt. A 80-as években azután egy kis stájer fürdőben édesanyám találkozott *Szily* Kálmánnal, a nagy nyelvessel, akinek anyám beszédének tősgyökeres magyarsága valóságos felfedezés volt. Hordta is neki a legkülönbözőbb nyelvészeti folyóiratokat, melyeknek olvasására anyámnak hosszú özvegysége alatt bőségesen volt ideje. E tanulmányok révén lett a kitűnő naturalista magyar beszéde egészen öntudatos. Ezidőtájt jártam én a gimnáziumba és tanultam a nyelvtant. Tatik, tetik, valék, levék, leendek, által és mindazonáltal, ván, vén és dacára csak úgy hemzsegték a grammatikában. Alig tudtam megtanulni és kezdtem kételkedni abban, nem népies, paraszti nyelvre tanított-e meg anyám és bizonytalankodtam, hogy egyáltalán jól beszélek-e magyarul. Szemrehányást is tettem ezért anyámnak, aki az előzmények után kimondhatatlanul furcsának találta szemrehányásomat. A magyar tanár, vesztére, délután látogatást tett házukban, én egy nagy kutyával bent ültem a bokorban és mikor arra mentek, egészen jól hallottam anyám gúnyos szavát: «Fűtsön be, professzor úr, azzal a nyelvtannal és ne rontsák el mesterségesen azt, amire én a fiamat jól megtanítottam.»

Bizony mi, tollforgató emberek, valamennyien jól megtanultunk magyarul édesanyánktól, de azután *jött az iskola, jöttek a tankönyvek és meglehetősen megrontották nyelvérzékünket*. Minduntalan rajtakapjuk magunkat azon, hogy olyan szavakat, kifejezéseket és mondatfűzést használunk, amelyeket egykor nagy fáradtsággal rossz tankönyvünkből vágunk be. Aztán mily undort vált ki a műszavakkal dobálódzó, az adathalmazban vájkáló szakszerűsködés, ami a gyermeknek sokszor a legegyszerűbb dolgok megértését nehezé teszi. Ezért mindig azt prédikálom azoknak a munkatársaimnak, akik a tankönyvek bírálását intézik, vigyázzanak a nyelv magyarságára és arra, hogy még a kiváló tudósokat is tartsák távol a tankönyvírástól, ha stílusuk nem könnyen érthető, ha nincs megadva nekik a gondolat kristálytisza kifejezésének képessége.

Ez igaz főképpen a középiskolai könyvekre. De nehézségek vannak az *egyetemi tankönyvekkel* is.

Ezek meg *rendkívül hosszadalmasak*. Nagy hiba az, ha a kimerítő tudományos munkát azonosítani akarják a tankönyvvel. E nálunk divatozó rendszer mellett a tanuló a fától nem látja az erdőt, elvész a részletben és az egészről nincs áttekintése. Minden iskola tanulóinak zöme középszerűségekből áll és ezek a középszerűségek az óriási anyagból nem tudják a lényegét kivonatolni, nem tudják annak a tudományágnak rendszerét meglátni. Ezek a hosszú tankönyvek az okai annak, hogy annyi a pedagógiai szanatórium, ahol a könyvekből készített rövid kivonatokkal készítik ki az ifjúságot a vizsgákra. Főiskolai tankönyveknek sem lenne szabad 400-450 oldalnál többre terjednie és főleg a tételes tárgyakban óvakodni kellene a törvények és a miniszteri rendeletek részleteibe menő törvényismék kompilálásától, különösen olyan korban, amikor jogunk, a társadalom átalakulásával, úgyszólván hónapról hónapra módosul.

A magyar olvasó tehát már az iskolából kedvezőtlen képet visz magával az életbe a magyar könyvről. Akit pedig magoltattak az iskolában, az egyenesen könyviszonyt kap. Ezzel a kedvezőtlen predispozícióval, ezzel a vélelemmel, amely a magyar könyv ellen szól, kell a magyar könyvnek megküzdenie.

És a szépirodalmi könyv ezt a harcot sikeresen meg is állja. *Nem hiszem, hogy van most Európában belletrisztika, novella-, regény- és drámairodalom, amely minőségre nézve a mi szépirodalmunkat lényegesen felülmúlja.* És ha majd a nyolcéves népiskola a magyar nemzet nagy tömegeit is sillabizáló emberekből olvasóközönséggé neveli, akkor az erőteljesen fejlesztett népkönyvtárhálózat révén *óriási piacot nyer a magyar szépirodalmi könyv.* Mint ahogy külföldre képzőművészeinket és zenészeinket küldjük, hogy ott a művészet nemzetközi nyelvén hirdessék a *magyar igazságot, úgy küldjük ki a Dunántúl és az Alföld falvaiba és tanyáira a magyar szépirodalmat, hogy meghódítsák tömegeinket a magyar gondolatnak és a magyar szépségnek.*

Örömmel látom azt is, hogy lexikonok és kompendiumok, hogy irodalmi és művészeti életrajzok és monográfiák mind sűrűbben jelennek meg és versenyt támasztanak a különféle német sorozatos vállalatoknak, a Göschen- és a Knackfuss-füzeteknek.

Hátra van még *a tudományos könyv*, amelytől szintén azt kívánjuk, hogy tömör és világos legyen, mert rettenetes, ha az író mindent elmond és nem hagy az olvasónak tovább szőhető gondolatsorokat. Rettenetes az, ha a könyveket nem is oldalszámra, hanem kilószámra kell mérni. Az ilyen könyv riasztja el az olvasóközönséget. A tudományos könyvnél különbséget kell tenni a természettudományok és a szellemi tudományok között. Az előbbiek körében ma inkább a kutatás áll előtérben, mint a könyvírás. A szellemi tudományokban könyvre nagy szükség van, de nem olyanra, ahol a tudós nehézkes műnyelven csak a tudóshoz szól, hanem olyanra, amely a művelt közönség közkincsévé válik. Ezért vigyázzanak a szellemi tudományok művelői a művészi kompozícióra és a folyamatos, élvezetes előadásra.

Ezeket a gondolataimat is, módszeremhez híven, nyilvános bírálat alá bocsátom, a szakembereket, kiadókat és könyvkereskedőket pedig a jövő hétre tanácskozássra hívtam, hogy *állapítsuk meg a magyar könyv válságának diagnózisát* és nyúljunk hozzá erélyes kézzel az *olvasóközönség megszervezésének nehéz kérdéséhez.*

A nyolcosztályos népiskola

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. dec. 2-i számában

A szónoki és publicisztikai tevékenységnek két neme van.

Vannak, akik kilesik, hogy abban a pillanatban mi a közhangulat, mi a tömegek vágya és kívánsága s ezt azután, mint saját szent meggyőződésüket, harsány hangon elszavalják vagy lendületesen megírják. Ennek gyors a hatása, mert a tömeg az olyan emberre, aki ügyesen és szépen megformulázza a saját gondolatait, azt mondja: ez a mi emberünk. Az ilyen eljárás, amellyel könnyűszerrel lehet népszerűséget összeharácsolni, az esetek egy részében ártalmatlan is, mert hiszen a célszerű és népszerű sokszor összeesik. De nem mindig - és itt a bökkenő. Ha a célszerűtlen népszerűt kezdi valaki tehetséggel propagálni, akkor ebből nagy bajok keletkezhetnek.

Én azt hiszem, sokkal magasabbrendű felfogása a politikus hivatásának az, hogy a saját nemzetünk és az idegen országok közvéleményének éber figyelemmel kísérésével, lelkiismeretes kutatás után megállapítjuk, mire van adott időben és adott helyzetben szükség s annak megbeszélésére igyekszünk a saját népünket szóval és tollal kapacitálni.

Ilyen feladat elé állított a Gondviselés most, mikor meg kell győzőnöm, nemzetemet arról, hogy tizenkét évi átmeneti idő alatt át kell térnünk a hatosztályos népiskoláról a nyolcosztályosra. A fel nem világosított közvélemény előtt ma még népszerűtlen a terv, de mert a magyar nemzet jövője függ attól, hogy a nagy műhöz az előkészületeket mielőbb megtegyük, meg kell kísérelnünk a munkát.

Most, december 5-én lesz hatvanadik évfordulója annak, hogy Eötvös József, a hatvanhatediki kiegyezés kabinetjének kultuszminisztere, I. Ferenc József elé terjesztette népiskolai törvényünket, melyet Istenben nyugvó nagy királyunk aznap szentesített. Hatvan év alatt nagy áldozatok árán eljutottunk odáig, hogy elmondhatjuk, biztosítottuk ennek a hat évtizedes törvénynek a végrehajtását. A történeti nagy Magyarország rettenetes deficitként hagyta erre a kis maradék Magyarországra azt, hogy még ötezer népiskolai objektumot kellett építenünk, hogy a hatvanéves törvényt végre az életbe teljesen átültethessük. Ezt a feladatot megoldottuk. A jövő év első felében megépülnek azok a népiskolák, amelyek az ötezres programból még hátra vannak s így a hatvanadik nagy évfordulón nyugodt lelkiismerettel jelenthetem, hogy annak a miniszteri kötelességnek, hogy a törvényt végre kell hajtani, sok küzdelem és szenvedés árán eleget tettem. Jelentem a hatvanadik évfordulón: a hatosztályos népiskolai törvény végrehajtását biztosítottuk.

Ez a megállapítás nem ad jogot a pihenésre. Ausztria a tőlünk elszakított moson-, sopron- és vas megyei részeken a maga nyolcéves népiskoláját behozta és tényleg meg is valósította. Románia már áttért a hétéves népiskola rendszerére és kísérleteket tesz a végrehajtásra. Csehország most foglalkozik a nyolcéves népiskolával és meg vagyok győződve arról, hogy a kitűnő osztrák példákön felnőtt kultúrbürokráciája a reformot a Felvidéken keresztül is viszi. És itt mindenütt azonnali megvalósításról van szó. Ezzel szemben, mint a kormányzás és közigazgatás tapasztalt embere, nem akarnám elsietni a dolgot. Nemcsak azért, hogy a többségében konzervatív magyar nemzetben siettetett reformmal ellenérzést ne keltsek, hanem azért is, hogy legyen időnk a reformra felkészülni. Az a tervem, hogy 1930. évi szeptember hó 1-ig a nyolcéves népiskola behozható legyen, de egyelőre még nem kötelezőképpen. 1930-tól 1935-ig a községi képviselőtestületek alulról kezdeményezhetik a nyolcéves tankötelezettség

behozatalát, de a miniszter ezt felülről a községre még nem oktrojálhatja rá. 1935-től 1940-ig már kötelező lesz a nyolcosztályú népoktatás, de a kultuszminiszter a gyengébb községeknek még felmentést adhat. Csak 1940. évi szeptember hó 1-től válnék azután az egész vonalon kötelezővé a nyolcéves népiskola. Az elmondottakból látnivaló, hogy a törvény hatását erősebben 1935-től kezdve érezteti majd és minthogy a népiskola nyolcosztályos lesz, 1943-ban mennek ki majd az életbe az első évfolyamok, amelyek a népművelés terén már erősebben fel lesznek vértézve. Ha meggondoljuk, hogy Nyugat-Magyarországon megvan a nyolcosztályos népiskola s azt már hagyják el a serdülő gyermekek, akkor kitűnik, hogy Nyugat-Magyarországgal szemben tizenöt évvel maradunk el, a többi országokkal szemben pedig körülbelül egy évtizeddel. Vállalhatom-e ezért az egy évtizedes elmaradásért a felelősséget? - ez rám nézve végzetes kérdés. Azzal tudtam lelkiismeretemet megnyugtatni, hogy ha a körülöttünk levő államok egyik napról a másikra valósítják meg a reformot, alig csinálhatják meg egészen jól. Én azt hiszem, hogy ha mi előre megállapítjuk, hogy a következő tizenkét évben mit fogunk csinálni s így van idő törvényes biztos alapon tervszerűen előkészülni a nyolcéves népiskolára, akkor a munkának nagyobb alaposságában és rendszerességében bizonyos kárpótlást kapunk az elvesztett időért. A bennünket környező államokban velünk szemben álló nagyobb anyagi erővel a munka nagyobb tervszerűségében és következetességében kell az ellensúlyt keresnünk. Így is óriási a felelősség, melyet magamra veszek, mikor a körülöttünk mutatkozó gyors cselekvéssel szemben vállalom a lassúbb ütemű munkát.

Ilyen töprengések között vetette fel egy erősen konzervatív barátom a kérdést: nem fogjuk-e a nép fokozottabb kiművelésével megdrágítani a napszámot és e révén nem fogjuk-e a magyar nagybirtok jövedelmezőségét még inkább csökkenteni?

Csodálatos, hogy a tömegműveltség kérdését gazdasági okokra támaszkodva ellenzik egyesek, holott a valóság az, hogy a tömegműveltség szintjének emelése elsőrendű gazdasági érdek.

Mikor Berlinben jártam, Haber, a dahlemi vegyészeti kísérleti intézet igazgatója, Németország egyik legnagyobb kémikusa, azt mondotta nekem, hogy a folyékony fűtőanyag nyerése vagy vegyi felépítése azért sorsdöntő gazdasági kérdés, mert egy emberöltő múlva annyira szocializálódik a felfogás, hogy nem akar majd senki sem leszállni a szénbányába. A beszélgetésbe más tudósok is beleszóltak s a kifejlődött eszmecsere során egész világosan láttam, hogy a közgazdaság főproblémájának látják, amit a német technikusként és kémikusként kell megoldania, hogy az ember nehéz testi munkájának helyébe mindinkább a gép lépjen. Az elgondolás az, hogy a nehéz baromi munkát a gép lássa el, amit az ember csak irányít, vezet és igazgat. A technikának és a kémiának ez a fejlődési folyamata feltartóztathatatlan és teljesen független attól, hogy mi hogyan vélekedünk a dologról.

Még itt sem állnak meg. A neurológusok, vagyis az idegrendszer specialistái, fiziológusok és anatómusok összedolgoznak mechanikusokkal a végből, hogy az ember csont- és izomrendszerét mint emeltyűt és munkagépet tekintsék s olyan testtartást, mozdulatokat és fogásokat igyekeznek kieszelni, hogy az ember a lehető legkevesebb erőfeszítéssel és fáradtsággal a lehető leggyorsabban a lehető legnagyobb erőt tudja kifejteni. Új tudományágak születnek meg a nehéz munka könnyebb elvégzésére, amelyeknek vívmányait mi csak akkor használhatjuk fel, ha a magyar munkások tömegei ehhez elég értelmesek lesznek. Évről-évre kevesebben lesznek azok, akik künn a magyar mezőkön tisztán fizikai munkát végeznek és mindig több lesz ott a gép. A mezőgazdaság rohamosan mechanizálódik s a munkás típusa nem a béres és a kocsis lesz, hanem a gépész lesz. A termelésben óriási átalakulások előtt állunk, minden testileg könnyebbé, de szellemileg annál nehezebbé válik olyan arányban, amint az ész mindinkább fölébe kerekedik a természetnek. A folyamat feltartóztathatatlan és

ha ágaskodunk ellene, az lesz a sorsunk, mint a vasutak behozatalakor azé a szerencsétlené, aki a mozdony elé állva akarta a vonatot feltartóztatni.

Ha mi tehát népművelődésünket úgy vezetjük, hogy munkaerejüket olcsón odaadó értelmetlen tömegekkel állunk majd ott, amikor értelmes munkásokra lenne szükség, akkor a gazdasági versenyben a kerekek alá kerülünk. Olcsóbb marad a munkabér, de még azt a keveset sem lehet érte megadni, mert a kifejlődő technikai és kémiai termelési módok mellett az értelmetlen ember semmire sem lesz használható.

Itt nemcsak művelődési, hanem nagy gazdasági problémákról is szó van. Ha elhibázzuk a dolgokat, a baj jóvátehetetlen lesz, mert ez a generáció elvérzik és új nemzedéket kellene fölnevelnünk, amire akkor már nem lesz idő. A kérdés gazdasági oldalán kívül van az ügynek egy nagyon fontos pedagógiai és világnézeti, mondjuk valláserkölcsi és nemzeti része is. A népművelődési mozgalom eredetileg abból indult ki, hogy el akarták sajátítani a tömegekkel az írás, olvasás és számolás készségét. De jött a modern élet és csakhamar belátták a politikusok és a pedagógusok, hogy az elemi ismereteket közvetítő elemi iskolánál megállni nem lehet s így megszületett a népiskola gondolata, amely túl az elemi készségeken és ügyességeken más, az életre hasznos ismereteket is közvetíteni igyekezett. Ez azonban csak kisebb mértékben sikerült. A kiválóbb eszű gyermekekkel lehetett eredményeket elérni, de az iskola a középszerűségek zömével kénytelen számolni és ennél a többségnél a népiskola az elébe tűzött célt nem érthette el. A tíz éves és tizenegy éves gyermek értelme még nem annyira fejlett, hogy gazdasági, történeti vagy éppen állampolgári ismereteket öntudatosan befogadhasson. Meg kell egyszer őszintén mondani, csak áltattuk magunkat, a népiskola elé tűzött tancélt hat-tizenegy éves gyermekek értelmisége mellett elérni nem lehet. Nagyon megragadott, amit e részben egy modern olasz pedagógus mondott nekem: az olvasás megtanítása révén megnyitottuk a nép gyermekeinek lelkét az ismeretek számára, de az iskola működése véget ért abban az időpontban, mikor a léleknek tágra nyitott ajtaján át már mások vitték be oda a világnézetet közvetítő ismereteket. A népiskolának ezt a hiányát ismerte fel a szociáldemokrácia ifjúságmozgalma is, amely a maga szempontjából dicséretes ügyességgel a munkásgyermekek világnézetét kialakította marxista szellemben.

A magyar népiskolának nem annyira a meghosszabbított tanidőre van szüksége, nem annyira azon a két éven van a hangsúly, amit a hatosztályos iskolának nyolc évre való kiterjesztése útján nyerhetünk. Nekünk a tizenkét és tizenhárom éves gyermek fejlettebb értelmiségére van szükségünk, hogy úgy valláserkölcsi, mint nemzeti irányban világnézetét öntudatosan kialakíthassuk. Ha még hozzávesszük, hogy a továbbképző népiskolába a tizennégy és tizenöt éves gyermek is időnként járni fog, akkor biztosítjuk azt is, hogy ifjúságunkat nem hagyjuk magára éppen a pubertásnak fiziológiailag is olyan fontos kritikus éveiben. Hogy mennyi bajt okozott, hogy a pubertás átmeneti idején nem foglalkoztunk eleget a magyar ifjúsággal, azt csak a magyar pap és a magyar orvos tudja.

Mára beérem ezeknek a valláserkölcsi, nemzeti és gazdasági szempontoknak az érintésével. Későbbi cikkeimben jövök a többi érvekkel is. De már most kérve-kérek minden jó magyar embert, ne hamarkodja el az állásfoglalását, mert a világszellem a rádiósugarak gyorsaságával nyargal. A Gondviselés nem hagy számunkra időt. Rettenetes volna lekésni arról a gyorsvonatról, amelyen Európa nemzetei robognak előre egy ma még beláthatatlan fejlődés hihetetlen távolságai felé.

Választójog és népiskola

Megjelent a Pesti Napló
1928. dec. 8-i számában

A XIX. század gazdag volt nagy magyar államférfiakban. Ezek sorában nem a legnagyobb, de a legtartalmasabb, a legmélyebb *Eötvös József*. 1848-ban mint kultuszminiszter már bent volt Batthyány Lajos kabinetjében és mikor Deák Ferenc I. Ferenc Józseffel megkötötte az 1867-i kiegyezést és a király újra magyar minisztériumot alakított, 48-i kollégái közül egyedül ő került be abba megint közoktatásügyi miniszteri minőségben. Így ő az összekötőhíd a reformkor és a kiegyezés korának kultúrpolitikája között. A szabadságharc s a kiegyezés között a magyar nemzet tizenkilenc keserves évet élt át, ami nemcsak a magyar politikai, hanem a magyar kultúra folytonosságát is megszakította. Közbeesett *Thun Leó* kultuszminisztersége, aki Ausztriának kétségtelenül egyik legnagyobb kultúrpolitikusa volt, de a magyar viszonyokat és különösen a magyar lelket nem ismerte, így jószándékai ellenére is a magyar szellemi életben sok kárt tett. Ekkora megszakítás után tért vissza 1867-ben a magyar kultuszminiszteri székbe Eötvös József.

Már a következő évben, 1868. évi december hó 5-én abban a helyzetben volt, hogy szentesítés végett I. Ferenc József elé terjeszthette *első népiskolai törvényünket*, amely a hatéves tankötelezettséget és népiskolát hozta. *Hatvan év kellett hozzá, míg a törvényt teljesen végre tudtuk hajtani*. Bizony, súlyos erkölcsi deficitet hagyott a kiegyezés kora erre a szegény maradék országra, mikor országszerte, de különösen a legmagyarabb megyékben, Pestmegyében, Szabolcsban, Borsodban, Szolnokban, Békésben és Zalában ötezernél több tanteremre és tanítói lakásra volt szükség. Hála a magyar adófizető erőfeszítésének és a pénzügyminiszterek megértésének, az ötezer objektum létrejött. Csak ez az eredmény tette erkölcsileg és anyagilag lehetővé, hogy az Eötvös Józseftől megszabott kereteken túl *újabb lépést* tehessünk előre.

1868. évi december hó 5-ikének *hatvanadik évfordulóján* mélyen meghatva léptem át a kormányzó úr dolgozószobájának küszöbét, hogy felhatalmazását kérjem ahhoz, hogy a *nyolcéves tankötelezettségről és népiskolákról* szóló törvényjavaslatot alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjeszthessem. Eötvös József törvényének végrehajtásához hatvan esztendő kellett; hiszen egész népművelődésünk alapjait kellett lerakni és a kiegyezés korában csak lassan ébredt az érdeklődés a népiskolai kérdések iránt. Azután a népoktatásban nem láttak tisztán pedagógiai kérdést, hanem pártpolitikát, egyházpolitikát és nemzetiségi politikát is vegyítettek bele. Bűn volna kétségbevonni, hogy mindezt nemes hazafiságtól sugallva, kristálytiszt szándékkal tették s Magyarország akkori összhelyzetéhez mérten el lehet mondani, hogy indokoltan is. Mindennek elismerése azonban nem tarthat vissza bennünket annak megállapításától, hogy az objektív eredmény az lett, hogy a színmagyar vidékek a nagy katasztrófa után ott álltak hiányosan kifejlesztett népiskolai hálózattal. Ezt a hiányt igyekszünk pótolni az ötezer népiskolai objektum megépítésével s így most már bizvást remélhetjük, hogy tizenkét további év alatt teljesen meg tudjuk valósítani a nyolcéves népiskolát.

Bizony nagy felelősséget veszek magamra, hogy e rendkívül lassú megvalósítás munkáját vállalom. Törvényjavaslatom indokolásához vékony kék füzetet mellékeltem, amely vázolja a tankötelezettséget és a népiskolai szervezetet Európában és az Egyesült-Államokban. Földolgoztuk e füzetben Ausztria, a német birodalom, Franciaország, Olaszország, Anglia, Hollandia, Dánia, Svájc, Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia, meg az Egyesült-Államok népiskolai helyzetét, mert nem lehet az emberi dolgokat csak önmagukban tekinteni, hanem a mi dolgainkat össze kell hasonlítani azzal, ami a többi államokban van és fejlődik. Ha majd

olvassák e kiadványból, hogy mi történik Ausztriában, Csehszlovákiában, Romániában és Jugoszláviában, a tőlünk elszakított Nyugat-Magyarországon, a Felvidéken, Erdélyben és Bácskában, akkor bizonyára kissé csendesebbek lesznek azok is, akik eleinte ezt a mi óvatos javaslatunkat is nagyhangon ellenezték. Mert *nagy adag naivitás kell ahhoz, hogy elhiggyük, hogy lefegyverzetten és nyílt határainkkal mi azt tehetjük, amit akarunk* és alacsonyabb színvonalon tarthatjuk saját tömegeinket, megmaradhatunk a mostani népiskolai tankötelezettség mellett akkor, amikor Ausztriában, Csehszlovákiában és Romániában kiterjesztették a tankötelezettség időtartamát. Sokszor elszomorodom, mikor itt még magyarázgatnom és bizonyíthatnom kell olyan dolgokat, amelyek máshol majdnem mindenütt maguktól értetődnek.

A politikai taktikának egyik legprimitívebb fogása az úgynevezett aggodalmaskodás. Van a politikusnak egy fajtája, akinek állandóan aggodalmi vannak. Most is hangzottak el a javaslat ellen politikai aggodalmak.

Nem forradalmasítjuk-e a tömegeket azzal, hogy jobban kiműveljük?

A cári Oroszország kultuszminiszterei szakasztottan úgy gondolkoztak, mint a mi túlzó konzervatívjeink. Azt gondolták, tartsuk meg azt az áldott jó muzsikot naiv tudatlanságában, akkor nem férközhetnek hozzá a nyugati forradalmi eszmék. A bökkenő csak az, hogy *a tudatlanság nem tesz immunissá a forradalmi eszmékkal szemben*, éppen úgy, amint a nagyobb műveltség nem tesz hajlamossá a forradalomra. Oroszország is megkapta a maga forradalmát, olyan silány forradalmat, amelyre rászolgált, a legprimitívebb forradalmat: a kommunista zendülést. Dózsa György, meg Hóra és Kloska lázadó tömegei sem látogattak népiskolát és 1918. év őszén az a körülmény, hogy még a hatosztályos népiskola is gyengén volt kiépítve, hogy tömérdek volt az analfabéta és még több az írni-olvasni hiányosan tudó, nem volt akadályja annak, hogy a háború végén felizgatott nép a nagybirtokokat ne szocializálja. Revolúció és kultúra között logikai összefüggés nincs, e két dolog a politikai életnek két egészen különböző lapjára tartozik.

De kultúra és politika között van összefüggés, mert nem válik a népeknek javára az olyan *politikai* demokrácia, amelyet nem készít elő *kulturális* demokrácia. Nagy veszedelem az, ha az általános titkos választójogot műveletlen, értelmetlen tömegeknek kell gyakorolniuk. Televényföldje az ilyen nép a legrosszabb fajta demagógiának. Mint belügyminiszter, meggyőződéssel működtem közre abban, hogy a Friedrich-kormány választási rendeletét, amely a legszélsőségesebb általános titkos választáson alapult, módosítsuk és választójogunkat a magyar tömegek értelmi szintjével összhangba hozzuk. *Vállalom e tényért a történelmi felelősséget.* De talán éppen annak az embernek az ajkáról, aki nemzeti kötelességének tudatában, szembeszállva a tetszetős modern jelszavakkal, a választójog bizonyos korlátozásában résztvevő, fokozottabb súlya van annak a kijelentésnek: ne áltassuk magunkat, *a mai állapot csak átmeneti* és a szükséges ideig csupán akkor tartható fenn, ha időközben becsületes, határozott erőfeszítéseket teszünk a végből, hogy tömegeinket tervszerű népművelés révén a politikai jogokra igazán éretté tegyük. A világpolitika fejlődése egyik oldalon a *diktatúrák*, a másik oldalon a *teljes demokráciák* felé tendál és ebben a világkörnyezetben él a magyar nemzet is. Tervszerű népművelési akcióval azon kell tehát dolgoznunk, hogy politikai életünknek bárminő alakulása ne találja a magyar népet lelkileg készületlenül.

Mélységes problémák ezek, melyek már *a nemzeti lét és nemlét* kérdését érintik. Mert ha a szélsőséges radikalizmus úgy szakadna a nyakunkba, hogy a magyar nemzet legszélesebb rétegei tervszerű kulturális akcióval nincsenek egészen átművelve, akkor jaj nekünk!

Az új népiskola

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. dec. 8-i számában

A magyar művelődés történetében nagy nap volt 1868. december 5-ike. Ekkor szentesítette Eötvös József előterjesztésére I. Ferenc József a magyar népiskolai törvényt. E napnak hatvanadik évfordulóján, 1928. december 5-én meghatva járultam Magyarország kormányzója elé, hogy előzetes hozzájárulását kérjem ahhoz, hogy a nyolcéves tankötelezettségről és népiskoláról szóló javaslatot alkotmányos tárgyalás végett az országgyűlés elé terjeszthessem. Aznap még a javaslatot nem nyújthattam be, mert a kormány már előzőleg az összes törvényjavaslatait visszavonta s így újabb törvényjavaslat benyújtása céltalan lett volna. De még aznap átadtam a törvényjavaslatot a sajtónak, mert a kultúrpolitikának legtöbb kérdése nem igényel titoktartást, sőt ellenkezőleg, kedvező, ha a kulturális javaslatokat minél több oldalról világítják és vitatják meg.

Az indokolásban s annak mellékletében tudatosan kerültem a politikai argumentumokat, mert azt szeretném, ha a meginduló vita mentes lenne minden pártpolitikától. Remélem is, hogy a kérdéshez pártállásra való tekintet nélkül minden képviselő tisztán tárgyilagosan szól majd hozzá.

Mégis tagadhatatlan, hogy ha nem is a napi vagy a pártpolitika szempontjából, de sokkal magasabb szempontokból a javaslatnak politikai vonatkozása is van. Többek között az egyik legfontosabb hivatása, hogy politikailag teljesen éretté tegye a magyar nemzetet.

Csodálatos, hogy éppen ebben a vonatkozásban az egész világon mekkora elvakultság mutatkozott és mutatkozik. A cári Oroszország kultuszminiszterei abban a végzetes hitben éltek, hogy ha az orosz muzsikot tudatlanságban tartják, akkor az immunis marad a nyugati forradalmi eszmékkel szemben. Hát ami a tudatlanságot illeti, abban meglehetősen célt is értek, de a forradalmi eszmék ellen való immunitás körül bizony nagy bajok voltak. Végzetes tévedés azt hinni, hogy a kultúra hajlamossá tesz a revolúcióra, a tudatlanság pedig immunissá a forradalom ellen. Egészen más okok vannak, amelyek egy nemzetet a forradalomba kergetnek. Láttunk revolúciókat művelt és műveletlen népeknél s a különbség csak az, hogy a műveltebb népek forradalmait az eszmék jobban átítatják s így nyugodtabb a lefolyásuk, míg a műveletlen népeknél a forradalom brutálisan jelentkezik, az embereket halomra gyilkolja, vagyonukat elszedik, milliók válnak hontalanná, amint azt Szovjetországban láttuk.

Hasonlót 1918-ban nálunk is tapasztaltunk. Akkor láttam dunántúli nagybirtokosokat, akik kétségbeesetten rohantak Budapestre, mert otthon birtokukat a nép még a kommunizmus kitörése előtt szocializálta.

Pedig még akkor a hatosztályos népiskolai törvény sem volt teljesen végrehajtva, nem lehet tehát mondani, hogy az elbolondított, felizgatott tömegek a népműveltségnek valami magas fokán állottak volna.

Egészen fordítva áll a dolog. Éppen politikai fejlődésünk zavartalan biztosítása kedvéért van szükségünk népművelésünk kimélyítésére és kiterjesztésére. A kommunizmus összeomlása után 1919-ben a Friedrich-kormány rendeleti úton szabályozta a választói jogot. Egy csapásra behozta a nőkre is kiterjedő legáltalánosabb titkos választójogot, amely meggyőződésem szerint nem állott összhangban a magyar nemzet akkori népművelési helyzetével. A politikai demokrácia csak akkor válik a népek javára, ha igazi kulturális demokrácia készíti elő. Ez az

előkészítés pedig éppen a színmagyar vidékeken akkor még hiányzott. Az első nemzetgyűlés végén a Bethlen-kabinet belügyminisztere voltam és mint belügyminiszter egészen öntudatosan működtem közre abban az irányban is, hogy a választójog kiterjedését és a magyar tömegek művelődési szintjét összhangba hozzuk. Talán éppen annak a férfiúnak az ajkáról, aki a választójog 1921. és 1922. évi megszorításáért a felelősségnek egy számottevő részét viseli, fokozottabb súllyal bír a figyelmeztetés, hogy csak időnyerésről és átmeneti állapot létesítéséről volt szó.

A világ politikai fejlődése két irányzatot mutat. Fogyott a korábban mérsékelt alkotmányos monarchiák száma és egyfelől a diktatúrák, másfelől radikális demokráciák keletkeztek. Jól ki kell használnunk tehát azt a haladékot, amit a választási reformunkkal nyertünk, arra, hogy népünket a művelés és tanítás révén a kultúra hatalmával előkészítsük arra, hogy politikai jogaival hasznosan élni tudjon.

Ehhez napjainkban magas szellemi színvonal kell. Az utolsó századokban egész politikai életünk egyetlen főtengely körül forgott. Egy kérdésben kellett állást foglalnunk: akarunk-e együtt maradni a Habsburgok többi országaival, röviden Ausztriával, igen-e vagy nem? Ezt a kérdést agyonvitatták, az érvekkel pro és kontra jóformán mindenki tisztában van. Ma a helyzet változott. Más, főleg szociális és gazdasági kérdések léptek előtérbe, amelyeket nem lehet pusztá formulákká leegyszerűsíteni, amelyekre nem lehet egyszerű igennel vagy nemmel válaszolni. Ezeknek a kérdéseknek pusztá megértése is fejlettebb értelmet és sok ismeretet kíván. Ha ez tömegeinkben nincs meg, megint csak a demagógia lesz az úr, amely nem bíbelődik a nemzet komplikált létkérdéseivel, hanem beledob egy-két tetszetős jelszót a tömegekbe és véres szájjal hangulatot csinál. A művelt nemzeteknél az ilyen politikai paprikajancsit szépen letessékelik a hordó tetejéről, abszurdumait nem hallgatják, hanem inkább kikacagják. Ahol azonban a kellő műveltség hiányzik, ott ezek a veszedelmes politikai metódusok televény talajra találnak.

A magyar nemzet legjobb fiait gyakran gyötörte az az érzés, az az intuitív sejtélem, hogy nincsen időnk. Ha ez igaz volt a reformkorban és a kiegyezés korában, mikor «lassabban járt a világtörténelem óramutatója», mennyivel igazabb most, amikor az események úgy rohannak, mint a viharfelhők az égen. Nincs időnk, mert végzetes volna, ha a politikai jogok szélsőséges kiterjesztésének szükségessége kellőképpen át nem művelt magyar tömegeket találna és 1918 és 19 mintájára lelketlen demagógok megint szétzilálnának mindent, amit becsületes konzervatív magyar férfiak vezetése alatt a magyar nemzet munkás milliói arcuk verejtékével felépítettek.

Azért készítsük elő, míg nem késő, a kulturális demokráciával a politikai demokráciát.

Jelszavak és valóságok tusája

Megjelent a Pesti Napló
1928. dec. 16-i számában

A politikával való hosszas foglalkozás igen sok embert előbb pesszimistává, majd cinikussá tesz. Ezért igen sok politikus pályája végén *az élet nagy kiábrándultjává lesz*. Egyik ilyen politikus a napokban azt mondta nekem: «Igazán nem értelek! Csodálatos naívság részedről, hogy politikai téren hiszel a meggyőzés lehetőségében. Hiú remény, hogy kulturális terveid érdekében sikerül ellenfeleidet kapacitálni».

Válaszomban kifejtettem, hogy egy pillanatig sem bizakodtam abban, hogy politikai *ellenfeleket*, akik nálunk többnyire személyes *ellenségek* is, érvekkel meg lehet győzni. A politikai ellenségnek teljesen közömbös, hogy üdvös-e a terv, koncepció vagy reform, nála mindez csak ürügy arra, hogy kárt tehessenek a személyben. Nem is ezek számára írok. A nagyközönségnek, a magyar olvasóközönségnek azonban teljesen közömbösek a politikusok ellenségeskedései, tusakodásai az intrika és a taktika terén. A magyar olvasóközönség érdeklődik, figyel és többnyire pártatlanul annak ad igazat, aki érveivel meg tudja győzni. Újabban megint azon siránkoznak, hogy *ebben az országban nincsen demokrácia*. A kérdés lényegéről ebben a cikkben nem akarok szólni, egy nagyon fontos szempontra azonban rá akarok mutatni. A demokratikus politika egyik fő követelménye, hogy kormánypárt és ellenzék egyaránt *állandóan a nemzet elé vigyék a nagy kérdéseket, hogy azokkal az egyszerű polgárnak is módjában álljon lelkileg foglalkozni*. Sokszor tapasztaltam, hogy egyes részletkérdések körül a parlamentben és a sajtóban bőséges és keserű viták folynak, de magát a kérdés lényegét minden összefüggésében senki sem magyarázza meg a nemzetnek. Ha valaki a demokráciát komolyan veszi, akkor első kötelessége, hogy eszméit, terveit nyíltan feltárja és azok igazságáról nemzetét igyekezzék meggyőzni. Különben egész belpolitikánk a személyeskedések sorozatává züllik, amit a jóízű közönség fokozódó undorral szemlél és így elveszti érdeklődését a politika iránt.

Az egyetemi gondolat érdekében gyakran nyúltam tollhoz. Ezt ellenfeleim természetesen arra használták fel, hogy ügyes taktikával úgy állítsanak be engem a közvélemény előtt, mintha kultúrpolitikámban egyoldalúság mutatkoznék, mert az egyetemek javára elhanyagolom a népoktatást. Mindenki fülébe nem kiálthatom bele szüntelenül, hogy három év alatt ötezer tanterem és tanítói lakás építését biztosítottam és erre többet költünk, mint amennyit 1867-től 1918-ig ugyanerre a célra kiadtak, mert akkor meg azzal álltak volna elő a taktikusok, hogy dicsekszem és költöm az állam pénzét. De én nem is a taktikusoknak, hanem a magyar közönségnek írok, ezt a pártatlan bírót igyekszem eszméimnek megnyerni.

Hogy nem dolgozom hiába, annak ezer apró jelét látom.

A pécsi Erzsébet-egyetemre nem annyira az Alma Mater, az anya neve illik rá, mint inkább az árva leányé. Ezzel az egyetemmel igazán senki sem törődött. Pozsonyból először ide menekült Budapestre, azután miniszterségem első hónapjában szerényen bevezettem Pécsre. Új székhelyén nagyon sokan sanda szemmel néztek rá, - egyesek talán úgy, mint mikor leány társaságba egy új, de nagyon szép hajadont mutatnak be. Ez más országokban is így van; ha például egy városba orvosi fakultás költözik be, annak a már régebben ott működő helyi orvosok nem szoktak örülni. Sok iskolát is foglaltunk le, amelyek azután rosszabb helyiségben zsellérkednek. A tanárok és az ifjúság odaözönlése megnövelte a lakáshiányt; szóval az

Erzsébet egyetem nem talált Pécssett tárt karokra. Ha erőltettem volna a dolgot, rontottam volna a helyzeten. Tehát vártam.

Debrecen és Szeged óriási összegeket, a telkeken felül az építési költségek felét ajánlották meg a Tisza István meg a Ferenc József egyetemekre. Pécssett a polgárság áldozatokról eleinte hallani sem akart. Kétségtelen, hogy Pécs vidékének bányái gazdasági téren nem ellensúlyozhatják Debrecen és Szeged tanyavilágát. Pécs kevésbé módos, de Debrecen és Szeged monumentális áldozatkészsége és a semmi között az áldozatkészségnek számos fokozata van még. Ezért rendkívül örvendetes jelnek tekintettem, hogy legutóbbi pécsi látogatásomkor már mondták: a polgárság kezdi megszeretni az egyetemet és így már a város is belátta, hogy a költségekhez majd hozzá kell járulnia.

Nagy érdeklődéssel figyeltem, mit csinál majd ebben az ügyben az én szűkebb hazám, a dombos Dunántúl. Az Alföld hatalmas életösztönével odaállt a debreceni és szegedi egyetem mögé. A Dunántúlról eleinte inkább ellenséges hangok hallatszottak. Kezdetben azt hittem, hogy ennek Pécs kedvezőtlen, földrajzilag periferikus helyzete az oka, meg a közlekedési viszonyok, mert a Dunántúlról sokkal könnyebb Budapestre eljutni, mint Pécsre. Utóbb rájöttem, hogy a dolognak mélyebbre ható oka van. Régebben az országrészek közül a legnagyobb erő a Dunántúlon lüktetett, a lakosság magasabb műveltsége, intelligenciája ezen az áldott darab földön magasabbrendű, szinte nyugatias életet fejlesztett ki, ezzel szemben az Alföld csak lassan heverte ki a török hódoltsággal ütött rettenetes sebet. Most mintha megfordult volna a helyzet. *Az Alföldön mutatkozik nagy expanzív erő, viszont a dunántúli energiák mintha elernyedtek volna.* Ebben a fáradt, gondterhes atmoszférában a Dunántúlt az egyetemi gondolat mintha nem érdekelte volna.

A debreceni egyetem három fakultása, - ha nem is jogilag, de történetileg, - folytatása a debreceni ősrégi ref. főiskola hittudományi, jogi és bölcsészeti akadémiajának. Az állam ott voltaképpen csak egy fakultást kreált, az orvosit. *A magyar kálvinizmus, különösen a tiszántúli egyházkerület teljesen magáévá tette a debreceni egyetem ügyét.* És éppen ezért, aki hozzá akarna nyúlni a debreceni egyetemhez, annak nemcsak Debrecennel, a százezres népességű várossal gyülnék meg a baja, hanem a tiszántúli református egyházkerülettel és a magyar kálvinizmussal is. A történelmi előzményekből és a környezet hatásából folyik, hogy noha a debreceni egyetem kizárólag állami intézmény, *mégis erősen protestáns színezte van.* Ez a katolikusok részéről természetesen azt a kívánságot váltotta ki, hogy egy másik egyetemünk viszont ugyanolyan mértékben *katholikus színezetet* nyerjen és mindjárt Pécsre gondoltak, amelynek jogi kara felszívta magába a pécsi katolikus jogi liceumot. De amint Pécsnek nem volt szerencséje saját országrészének, a Dunántúlnak támogatásában, azonképpen a magyar katolicizmus sem tudott egészen odaállni az Erzsébet-egyetem mellé, amelyhez egy evangélikus hittudományi kart is hozzá csatoltak.

A pécsi egyetemnek ilyen súlyos helyzetében feltűnt nekem, hogy *legújabbán Pécs mozdul meg nagy erővel.* A városnak két képviselője van; az egyik egységespárti, a másik pedig szociáldemokrata. *Oberhammer Antal* a kormánypárti padokból nem akart megtámadni a pécsi egyetem elhanyagolásáért, jól tudta különben, hogy éppen az olyan miniszter, akit az egyetemek pártolásáért kipécéztek, tehet legkevesebbet. *Esztergályos Jánost*, a szociáldemokratát azonban ilyen guvernementális tekintetek nem fészélyeztek és multkori interpellációjában jól megmondta nekem a maga véleményét. Pécs kedvezőtlenebb helyzetét nem a tárgyi nehézségeknek tudta be, hanem annak, hogy Debrecennek a miniszterelnök, Szegednek pedig a kultuszminiszter a képviselője.

A támadásnak az ember sohasem örül, *Esztergályos János* támadását mégis kedvező szimptomának tartom, mert ez is mutatja az egyetemi gondolat diadalmas terjedését.

A legutóbbi napokban Pécsen már összegyűltek a dunántúli vármegyék alispánjai és a városok polgármesterei, hogy tanuságot tegyenek a pécsi egyetem mellett. Megint egy győzelmes etap az egyetemi gondolat útján.

A katolikusoknak az a vágyuk, hogy az Erzsébet-egyetem evangélikus hittudományi fakultása végleg Sopronban maradjon, ahol számára most szép palotát építünk. A soproniaknak rendkívül fájt, hogy *a népszavazás óta gyönyörű városuk stagnál*. Szórol-szóra igaz az, amit gróf Bethlen István miniszterelnök díszpolgári oklevelének átvételekor mondott: «Sopron a szegénységet választotta inkább, hogy ne kelljen hazát cserélnie». Soproni barátaim mondják is, hogy az osztrákok gúnyolják és ugratják őket s azt mondják, más lett volna a sorsuk, ha az Ausztriához való csatlakozás mellett döntöttek volna. Sopron igazán rászolgált arra, hogy címerébe felvettük a «*civitas fidelissima*» jelmondatot és hogy a népszavazás emlékére ott hűségkaput emeltünk. Büszke vagyok arra, hogy ezeket, mint belügyminiszter, én kezdeményeztem annak idején. De úgy érzem, hogy mindez csak dísz és Sopron ennél többet akar: élni! Mily egyszerű lenne - és költségtöbbletet valóban nem okozna, - ha a három felekezeti jogakadémiát egyetemi jogi karba összevonnók s a soproni bányászati és erdészeti akadémia és a magyaróvári mezőgazdasági akadémia között kapcsolatot létesítve, egy *őstermelési kart* szervezhetnénk, amihez a már meglévő evangélikus teológiai kar járulhatna és így szinte automatikusan egy három fakultásos egyetem jönne létre. De csak próbálnám ezt indítványozni. Senki sem gondolna arra, hogy egyébről nem lenne szó, csak a meglévő erőknél okszerű újjászervezéséről, illetőleg Sopron megmentéséről és mégis, mint a kopók vetnék magukat rám az emberek és azt üvölnék felém, hogy a kultuszminiszternek nyilván megbomlott az elméje, mert a négy egyetemhez egy ötödik újat akar még csinálni.

A közeli perspektíva szomorú. A frázisok hatalma Magyarországon még mindig olyan nagy, hogy Sopron egyetem nélkül marad és a pécsi egyetemért nem fognak felmelegedni a katolikusok. De a jelek arra mutatnak, hogy a közönség gondolkodik, az érdeklődés ébred és a debreceni, valamint a szegedi egyetemek befejezése után az élet nagy valóságai erősebbeknek fognak bizonyulni a Morbus Hungaricusnál, a frázisok eddig mindent elsöprő hatalmánál.

A magyar karácsony

Megjelent a Pesti Napló
1928. dec. 25-i számában

Valahányszor visszatér a bethlehemi kozmikus nagy esemény évfordulója, mindig újabb és újabb kommentárokat fűznek hozzá és mindig más és más eszmefuttatás alapjául veszik. Irodalomtörténész és történelemfilozófus számára gyönyörű feladat volna magasabb szempontok szerint áttekinteni ezt a karácsonyi irodalmat és vizsgálni, hogy különféle időszakokban és országokban minő magyarázatokkal kísérték a nagy bibliai eseményt.

A magyar nemzet mai helyzetében hatalmas vigasztalás a bethlehemi példa, mert a szellem diadalát jelenti a fizikai túlerővel szemben. A világháborúban legyőztek bennünket, Trianon elszedte fegyvereinket és körülöttünk állig felfegyverkezve állanak azok az országok, amelyeket az igazságtalan és tájékozatlan nagy entente a mi rovásunkra naggyá tett. A fegyveres tusa tehát sikerrel alig kecsegtet és így főreménységünk és vigasztalásunk az, hogy igaz ügyünket a szellem erejével vihetjük diadalra. Ebben a nemzeti és egyben nemzetközi perspektívában látható csak igazán, mily dőreség ellenezni a tömegműveltség szintjét megemelő nyolcéves népiskolát akkor, amikor ezt *Ausztria*, *Csehszág* és *Románia* megcsinálta és így részünkről minden vonakodás annyit jelent, mint lemondást a helyzetünk javítására kínálkozó egyedüli eszköztől, a szellemi tusártól.

De térjünk vissza a bethlehemi klasszikus példára. Abból a kis jászolból hatalmas szellemi mozgalom indult ki. Az apostolok, követve a mester parancsát, elmentek és tanítottak minden nemzetet s a népek felfigyeltek ezekre a tanításokra. A római antik gondolkodók és államférfiak lassanként arra a meggyőződésre jutottak, hogy az így kialakult új vallás ellentétben van nemcsak az ő mythológiájukkal, hanem azokkal a politikai alapelvekkel is, amelyeken császárságuk nyugodott. Megindultak és megisméltődtek a keresztényüldözések, melyeknek vége *a szellem tökéletes diadala* lett. A bethlehemi szellem legyőzte az állig fölfegyverzett antik Rómát.

Bízunk hát a szellem erejében, melynek most csodálatos megnyilatkozását láthatjuk a magyar életben is egy nagy fejlődési folyamatban: *az Alföld ébredésében*.

Ez a nagy darab magyar föld a török hódítás előtt tele volt falvakkal. A barbár hódítók a mohácsi hadjáratától egészen a felszabadító háborúig 160 éven át ismételten végigsöpörtek rajta és még az úgynevezett békés időkben is adóval, haráccsal, emberelhurcolással rendszeresen pusztították. A nép maradványai nagyobb helyekre csődültek össze és ott virrasztották, kínlódták át a hosszú török éjszakákat. Hajmeresztő, hogy mi pusztult el akkor vagyonban és még inkább emberéletben. Nemrégiben *Félegyháza* körül tártak fel egy hullamezőt. Közös gödörben összehányva, csupa mell- és karcson, csigolya és lábszár, azután távolabb csupa koponya. Egész falu férfinépét fejezték itt le, az asszonyokat elvitték háremekbe, a gyermekeknek még a csontja sem maradt meg.

A felszabadítás után a magyar faji erő azért küszködött, hogy ezt az üressé vált rengeteg földet ismét benépesítse. Mindenfelől jöttek a telepések. Szinte klasszikus példa erre Félegyházának újjászületése. 1743-ban Jászfényszaruból 219 család költözött oda le, ahol ma 72000 holdon közel 40000 színmagyar lakik. Pedig Félegyháza közben újabb rajokat is bocsátott ki és népéből további telepék és falvak keletkeztek. A magyar faj életerejének, a magyar anya termékenységének micsoda nemzeti munkát kellett végeznie, hogy egy maroknyi emberből kerekén 180 év alatt 40000 főnyi közösség keletkezhesse. A falvak,

mezővárosok lassanként erőre kaptak és mindig szélesebb lett körülöttük a tanyák öve, amely már sok helyen összeér és majdnem összefüggő tanyahálózattal borítja a nagy magyar rónát. A tanyavilág kialakulásának kezdő szakában énekelte meg és írta le *Petőfi* az Alföldet, de a tőle megfestett kép szépségei mögül minduntalan kikandikál a nagy magyar szomorúság, az Alföld üressége, elhagyatottsága.

Közben jött *a magyar mérnök* és betanította a maga erőskarú munkatársát, *a magyar kubikost*, megindultak az ármentesítő munkák. A magyar anya termékenysége benépesítette, a magyar mérnök tudása megművelhetővé tette az Alföldet. Fajunknak két óriási erőfeszítése ez. A mocsarak és pocsolyák lecsapolásával elmúlik a váltóláz, a természet romboló erői fölött diadalmaskodik a magyar tudás és a magyar izom.

Mikor egy faj erejét akkora feladatok lekötve tartják, mikor egy nemzet fiziológiai és fizikai téren van lefoglalva, ritkán marad fölös ereje kulturális erőfeszítésekre. Az alföldi nép szaporodott, vadvizeket vezetett le, nádasokat legelővé, szántóföldekké varázsolt, de művelődési tekintetben még szunnyadt. De hogy e téren is micsoda őserők lappangtak, mutatja *Arany János* és *Petőfi Sándor* zsenijének elemi erővel való feltörése. Ezek azonban egyedülálló lángelmék voltak, a népesség zöme kulturális téren csak lassanként mozdult meg.

A magyar mérnök után értelmiségünknek egy újabb csoportja ment ki az Alföld tanyavilágába: *a magyar tanító*. Legújabbán pedig az Alföld egyetemi városaiba *a magyar professzor*. Ez a kulturális mozgalom meghozta az Alföld fejlődésének harmadik szakát, a nép szaporodása és a föld művelhetővé tétele után: *a szellem ébredését*.

Ennek a török kiűzésétől számítva harmadfélszázados folyamatnak eredménye *az Alföld ébredése*.

Ahol a szellem megmozdul, ott egyszerre nagyon sokat dolgoznak. Nincs veszedelmesebb és egyúttal igazságtalanabb dolog, mint mikor egyes genuin budapesti politikusok és társadalombölcselek fajunk ellen azt az általános vádat emelik, hogy nem elég dolgoz. Azt tudom, hogy Budapesten sok ember lebzsel és inkább tétlenségben nyomorog, semhogy vidékre menne. Ma, mikor annyit beszélnek arról, hogy egy állásra több ezren jelentkeznek, tanárok és tanítók tömegesen adják vissza a kinevezést, ha az mezővárosokba, falvakba, vagy éppen tanyákra szól. De az Alföldön, ott dolgoznak. A szentesi vagy a Mindszenti kubikust oda lehetne állítani a magyar munkakészség és munkaerő szimbólumának. De a kubikostípus ma már nem áll egyedül az országban. A makói hagymás, a szegedi paprikatermelő, a nagykörsői zöldséges, a kecskeméti gyümölcskertész és általában a tanyás ugyanilyen erővel, mondhatni elszántsággal dolgozik. A természetes munkaerőhöz most a tudás hatalma járul és e kettőnek szinte vegyi egyesülése okozza azt a nagy pezsgést, ami az Alföldön látható. Míg Budapest és környéke panaszkodik, addig az Alföld csendesen dolgozik.

Az utóbbi évtizedben életem legaggodalmasabb órái azok, amikor a háború és forradalmak nyomoraiból csak lassan kiemelkedő Európában az ébredő élet tüneteit figyelem, amidőn azt lesem, hogy nem ritkábbak-e az újra nyíló, az újból feslő élet örvendetes jelei nálunk, mint más országokban, különösen a bennünket környező államokban. Emberek vagyunk és ezért hangulatunk sokszor hullámszik, de a ránk nehezedő sűrű ködben mindig megvigasztal, ha *az Alföld ébredésére* gondolok. A szellem ezen a nagy darab magyar földön megmozgatott korábban lomhán maradt tömegeket.

Nem meddő izgalmakhoz vezető politikai agitáció ez, hanem következetes termékeny magyar munka. És ha az Alföld szellemi tartalommal mindinkább telítve lesz, akkor az onnét kipattanó szikra felgyújtja az életerőt a többi, ma még inkább pangó, tengő, szenvedő országrészekben is és eljő az a nagy lendület, egy szikrányi a bethlehemi lendületből, amely reményeink útján előre sodorja a magyar nemzetet.

Karácsonyi zene

Megjelent a Nemzeti Ujság
1928. dec. 25-i számában

Kedves dolog kutatni emlékezetünkben az után, mi volt az első játékszer, amelyet édesanyánktól kaptunk. Nekem korai gyermekségem álmovilágából egy kis bethlehemi istálló elmosódott körvonalai bontakoznak ki. Lent a jászol az isteni gyermekkel, mellette Mária és József, a háttérben háziállatok, fent pedig a tetőn zenélő angyalok, akik éneklnek: *«Dicsőség a magasságban Istennek és békesség a földön a jóakarató embereknek.»*

Később a művészetek minden ágát az Isten dicsőítésének szolgálatába állították, az építészetet, a szobrászatot, a festészetet, a díszítő művészetet, de a zene, az angyalok zenéje már Bethlehemben is üdvözölte és ünnepelte a Megváltó eljövetelét.

Ősművészet a zene és én ösztönösen úgy sejtem, hogy a prehisztórikus időkben az emberben szunnyadó művészi hajlamok első megnyilatkozása a muzsika volt. Azt hiszem, hogy a néplelek és a népzene között is a legszorosabb az összefüggés.

Éppen ezért nagy aggodalommal töltött el egy tapasztalás, amelyet nemrégén a Dunántúl tettem. Ellátogattam Szabó István képviselőtársam beszámolójára a Sokoróhegy alján. Amikor befejeztük a politikát, betértünk a fogadóba, amelynek egész udvarát lombsátorra varázsolta át a dunántúli vendégszeretet. Az udvar egyik részén mi idősebbek cigányzenét hallgattunk, örvendtünk a régi és új magyar nótáknak. Az udvar másik oldalán jazz nótákra szerezsen táncokat járt a falusi ifjúság. Nem tagadom, megdöbbsentem. Hát már nemcsak a budapesti hotelekben és bárókban járja a jazz, hanem kiszivárgott a dombos Dunántúl földjeire is? Nemcsak erkölcsi okokból háborodtam fel, hanem nemzeti aggodalmaim is támadtak.

Mivel emelték Petőfi és Arany költészetünket a tökéletesség igen magas fokára? Azzal, hogy összekötötték a népköltészettel. Erkel és Liszt a magyar műzene megteremtésénél a népzene friss forrásaiból merítettek. Díszítő művészeink visszatérnek a varrottas, a hímzett suba és a népművészet motívumaihoz. Nekünk magyaroknak, akiknek kulturális téren annyit kell átvennünk a Nyugattól, nekünk kétszeresen fontos, hogy a befogadott idegennek mintegy ellensúlyaként a magyar népiesből mentül több eredetit, mentül tősgyökeresebbet meríthessünk. És most a nemzetinek ezt a tiszta forrását, a népiest is, a népzene is megfertőzi a jazz? Nyilvánvaló, hogy itt nemcsak esztétikáról, nemcsak morálról van szó, hanem eredeti magyar tulajdonságaink szeplőtelen megóvásáról is.

Elhatároztam tehát, hogy megszervezem a magyar dal védelmét, amelyre nevelési szempontból is szükség van.

Éppen e lap hasábjain már elmondottam, hogy mily mesterileg használta fel Mussolini az olasz nép muzikalitását arra, hogy megzenésítve a *Munka Himnuszát*, az ének szárnyán vitesse szét az olasz dolgozók milliói között a munka kultuszát. Mily bölcs dolog az is, hogy Nápolyban évente pályázatot írnak ki a legszebb olasz dalokra és hogy a győztes dalokat évente külön füzetben adják ki, amelyeket azután egész Olaszország énekel s közben ugyanazokban az érzésekben egyesül. Általában mily fegyelmező erővel bír az, mennyire ébreszti a testületi szellemet, a nálunk annyira hiányzó összetartást, ha sokan egy hatalmas karban együtt működnek.

A művészeteket általában nemzetünk újjáébredésének szolgálatába kell állítanunk. Egyik művészetpolitikai cikkemben kifejtettem, hogy új életre kell keltenünk történeti festészetünket, mert a tárgy nélkülséget szinte szenvedő, mesterségesen kereső és erőltetve fitogtató ultramodern művészet e részben semmit sem tud nyújtani. Csehországban a művészeti politikát a nemzeti gondolat szolgálatába állítva, tizenkét nagy képből álló ciklust festetnek a szláv história kimagasló eseményeinek kidomborítására. Miként a történeti festészetben rejlő nemzeti erőről, azonképpen a magyar zenében rejlő nacionalisztikus energiákról sem mondhatunk le.

A technika legújabb vívmányait is e törekvés szolgálatába igyekszem hajtani. Száz szép magyar dalt grammofonlemezre tettem le, hogy így eljussanak a falusi és tanyai iskolákba is. De mindez csak tanszer lesz. A magyar muzsika elemi erővel csak akkor fog hatni, ha élő, eleven zenét tudunk csinálni.

Ezért hívtam össze a kultuszminisztériumba a magyar könyv értekezlete után *a magyar dal értekezletét*. Tanácskoztam a leghivatottabbakkal a magyar zene védelméről, erőteljes ébresztéséről, propagálásáról.

Kevés a szakszerűen képzett karnagy. Kevés a kardal és ezért gyérek a hangjegytárak is. Megint egy terület, ahol sokat kellene teremteni. Találkoztam külföldön is több miniszterrel, akik azt mondták, hogy reszortjuk rendben van, a nagy munkát a nagy elődök elvégezték s nekik az öröklött kincset nyugodtan tovább kell adminisztrálniuk. Hogy irigylem az ilyen emberek lelki nyugalma! Én valahogy másképp látom a dolgokat, bármerre nézek, csupa probléma, csupa feladat, amelynek megoldatlansága mint szemrehányás mered felém. És a problémák és a szempontok sokaságával szemben ott állok az elégtelen erők kínzó érzésével.

Szabadságharcunk leverése után a magyar zene volt a megmeredt, némaságra kárhoztatott nemzet halk vigasztalója, utóbb harsányhangú ébresztője. Vajjon nélkülözheti-e a trianoni szenvedésbe merült mai nemzedék is azt a nagy vigasztalást, amelyet a magyar muzsika nyújt?

Hangjegyek nem őrizték meg azt a dallamot, amelyet a bethlehemi jászol fölött zenélő angyalok énekeltek a szent éjszakán. De az emberi művészet pótolni igyekezett az égi zenét és ma mily nagy vigasztalás az, hogy az esztergomi és a lipótvárosi bazilikától és a szegedi fogadalmi templomtól le a kis szőlőhegyi kápolnáig vasárnaponként megszólalnak a hatalmas orgonák és a szerény harmóniumok, és a művészetet elviszik olyan néprétegekhez amelyeknek abban egyébként részük alig lehet.

Úgy szeretném, ha korai gyermekségem első kedves visszaemlékezését: a bethlehemi jászol fölött zenélő angyalok muzsikáját folytatni tudnák a magyar templomokban, a magyar néplélekben és a magyar mezőkön is.

Közgazdasági és politikai kultúra

Megjelent a Pesti Napló
1928. dec. 30-i számában

Az egész világon *gazdasági depresszió* vonul végig, amely minket, kiket Trianon különösen megnyomorított, a legerősebben szorongat. A magángazdaságnak, a vállalatoknak és magánháztartásoknak nincsenek számottevő tartalékaik és így a kereseti lehetőségek megcsappanása az emberek nagy tömegénél *közvetlen megélhetési válságot okoz*. Az ilyen állapot politikai téren is azt a kedvezőtlen közérzést váltja ki, amit a francia oly találóan *malaise*-nak nevez. Ha mélyebb közgazdasági kultúránk lenne, akkor egyfelől az elméleti emberek, - statisztikusok, közgazdászok és pénzügyi tudósok - másfelől a gyakorlat emberei, - a nagyvállalatok és az érdekképviselők vezetői - részleteiben boncolgatnák bajaink okait és azután egy hatalmas szintézis révén feltárnák közgazdasági összhelyzetünket. De, sajnos, amennyire előre vagyunk az orvosi tudomány terén, *oly megdöbbenően fejletlen közgazdasági kultúránk*. Így például azt, hogy az inflációt nem tudtuk kihasználni a háború után annyira szükségessé vált beruházásokra, - amit pedig Németország és Ausztria megtett, - és hogy e mulasztás következtében külföldről drágán kölcsönzött vagy az adófizetők részéről nehezen előteremtett pengőkkel utólag kellett rendbehozni úthálózatunkat és vasútainkat, árvédőtöltéseinket és vakolatotvesztett állami épületeinket; ezt a nehéz helyzetet tisztán annak köszönhetjük, hogy pénzügyi teoretikusaink és praktikusaink nem látták, hogy a nagy háború után némileg átalakultak még a gazdasági törvények is és a régi könyvekből merített vagy a korábbi tapasztalatokból leszűrt axiómák az új viszonyok között nem állottak meg többé. Hogy a közgazdasági krízist nem tudjuk oly gyorsan enyhíteni, amint azt kívánnók, azért nem lehet egyoldalúan az állami apparátust felelősségre vonni, annak oka jórészt közgazdasági kultúránk fogyatékosága.

Ahol a részletekbe menő szaktudás nincs meg, ott az emberek rendesen általános panaceák után kapkodnak. Hogy minden üdvöt valamely politikai gyógyszerrel, rendesen egyetlen nagy reformtól, mondjuk a választójog radikálisabbá tételétől várjunk és ígérjünk, ehhez nem kell sem nagyobb koncepció, sem nagyobb tudás. Az elégedetlen ember azt várja, hogy akadjon politikai bűvész, aki *egyetlen gyógyszerrel* mintegy varázsütésre az összes sebeket begyógyítja, pedig az általános titkos választójog, mint közgazdasági gyógyszer, elég groteszk beállítás.

Én sokkal komorabban veszem a magyar nép részvételét és tényleges befolyását az ország ügyeinek intézésébe, semhogy ezt a nagy kérdést a napi politika taktikai eszközévé akarnám lealacsonyítani. A Friedrich-kormány a forradalmi idők hevületében - és azt hiszem, részben a győztes politikai hatalmak nyomására is - behozta a legáltalánosabb, nőkre és ifjabb korúakra kiterjedő titkos választójogot. Nézetem szerint abban az időben nem is cselekedhetett másképpen Friedrich István. De az első nemzetgyűlés összetétele olyan volt, hogy annak alapján a konszolidációt és különösen a szanálást keresztülvenni nem lehetett, ami a második nemzetgyűlésnek örök dicsőségévé válik.

Az első nemzetgyűlés végén, mint belügyminiszter, magam javasoltam választójogunk radikáliságának enyhítését. Főleg az volt a célom, hogy választójogunk terjedelmét a magyar tömegek értelmi szintjével összhangba hozzuk. De egy pillanatig sem áltattam magam azzal, hogy végleges állapotot teremtünk, ellenkezőleg, jól tudtam, hogy csak időnyerésről, időhaladékról van szó, amelyet közben jól ki kell használni, hogy tömegeinket a választójog bármilyen kiterjesztésére éretté tegyünk. A választójog bizonyos korlátozásával és a felsőház beiktatásával olyan erősen konzervatív elemek is szóhoz jutottak, akik a Friedrich-féle választójog

alapján az aktív politikába bele nem folyhattak volna, sem az egykamarás rendszer megtartása esetén valamely első kamarában szavukat fel nem emelhették volna. *És a túlkonzervatív elemek sorában most aggodalommal látom egyes jeleit oly felfogásnak, amely a természetes evolúciót is lassítani szeretné, ami előbb-utóbb nagy bajokhoz, esetleg végzetes kitörésekhez vezethet.*

Éppen nekem, aki mint belügyminiszter választási jogunk radikalizmusának enyhítését *kulturális* okokból javasoltam, kétszeres kötelességem, hogy mindent elkövessek, hogy *erőtéljes népművelés és állampolgári nevelés révén nemzetünk legszélesebb rétegeit is képessé tegyem politikai jogainknak öntudatos és ésszerű gyakorlására.* Ebből a személyes, speciális felelősségből született meg a nyolcéves népiskolai reform tervezete is, továbbképző népiskolaügyünk és iskolán kívüli népművelődésünk kifejlesztése.

Különösen öntudatos állampolgári nevelésre van szükség. Hiszen a háború utáni három választási kampányban nagyon sokan megdöbbenve látták, hogy milyen siralmas eszközökkel lehetett nálunk benyomást kelteni. Mennyi volt az ügyes kortesfogás, a választási trükk, ahol mindenről volt szó, csak éppen közügyről nem! Volt jelölt, aki minden öregasszony előtt elérzékenyedett, mert állítólag szakasztott olyan volt, mint elhalt édesanyja. Egy másik pedig legrongyosabb ruháját öltötte magára, hogy e «szegénység» a népheztartozás látszatát keltse. Volt olyan is, aki végigette az összes disznótorokat és ivás közben igyekezett derék vendéglátó gazdái naiv lelkéhez közelebb férközni. Sokan bőkezűen osztották a földet és engedték el az adókat ugyanakkor, amikor valorizálták a hadikölcsönkötvényeket és emelték a közalkalmazottak fizetését és e nagy bőkezűség fedezésére elégségesnek tartották a miniszeri autók beszüntetését. Bizony groteszk dolgok ezek és nem az a szomorú, hogy akadtak, akik ilyen beszédekre vállalkoztak, hanem az a szomorú, hogy *ezt a siker reményével tenni lehetett,* hogy akadtak nagyon-nagyon sokan, akik ezeket a badarságokat szívesen hallgatták, el is hitték. Németországban, Angliában és Franciaországban ilyen kortesmódszerek hajótörést szenvednének a nép judiciumán és a jelölt csúfos felsüléséhez vezetnének. *De ezekben az országokban a pártok valóságos állampolgári nevelőmunkát végeznek.* A pártok munkája ma például Németországban valóságos politikai iskolán kívüli népművelés. Minálunk a nagy választási lármát halotti csönd követi, a választó magára marad, becsapottnak érzi magát és a politikát «úri huncutságnak» tekinti. Külföldön a pártok munkája az ülésszakok egész időtartama alatt folyik, minden párt részletesen magyarázza a maga programját és a tömegek előtt indokolja az egyes törvényjavaslatok felől elfoglalt álláspontját. A választóközönség azzal a párttal, amelyhez tartozik, lelkileg valósággal átéli a politikai mozgalmakat. Nálunk a választó csak *néző,* aki a lapok töredékes közléséből igyekszik valamelyes képet alkotni magának, ami a tömegeknél alig sikerülhet.

Ezen a ponton érintettünk egy problémát, amire nem igen szoktak gondolni. Akik a választójog radikalizmusa *ellen* érvelnek, rendesen csak a tömegek éretlenségét emlegetik s megfélelkeznek egy másik hiányosságról, amelyet nem a tömegeknél, hanem az intelligencia körében kell keresni és ez: *a vezetőkéesség hiánya.* Nagyon sokszor azért nem lehet a választójogot radikálissá tenni, mert *nincsenek olyan szuggesztív emberek, akik a tömegek előtt a célszerűt népszerűvé tudnák tenni.* Ha a középosztály körében ilyen vezető tehetségek nagyobb számmal nincsenek, akkor természetesen azok kerítik kezükbe a tömegek vezetését, akik odaadják magukat arra, hogy a célszerűtlent, sőt a lehetetlent is szent meggyőződésüként hirdessék, ha azt remélik, hogy azt szívesen hallgatják, hogy annak révén százezreket magukkal ragadnak s ily módon érvényesülhetnek.

Érdekes e téren az európai fejlődés. A régi osztrák Sectionschefek vagy a háborúelőtti Poroszország miniszterei nagyrészt kitűnő szakemberek, nagy adminisztratív tehetségek voltak, akik a rájuk bízott kormányzati ágat szinte eszményileg látták el. Nagy reformokat léptettek életbe,

az adminisztráció technikailag kitűnő volt, *de valami halott volt a dologban, mert a kapcsolat a nagy tömegekkel hiányzott.* Ezzel szemben Európában másutt láttunk politikusokat, akik időnként óriási népszerűsége tettek szert, *de hatalomra jutva megvalósítani vajmi keveset tudtak,* ők maguk tovább szónokoltak, a minisztériumok bürokráciája pedig egykedvűen dolgozott a régi nyomon tovább, mintha semmi sem történt volna. Hogyha már most a háború utáni idők modern vezető embereinek eszményét akarjuk megkoncipiálni, akkor azt kell mondanunk, hogy *a fenti két politikai típust egy újfajta egyéniségbe kellene összeolvasztani,* mert hiába való a kormányzási képesség a nép megértése nélkül és hiába való a népnek még oly lángoló lelkesedése, ha azt a dinamikus erőt az államférfiak nem terelik hasznos irányokba.

Gyakran olvastam kimagasló budapesti egyéniségek fejtegetéseit a választójog radikális kifejtéséről és ugyanakkor fájdalommal állapítottam meg, hogy közülök többen nagy tudásukkal és súlyos érveikkel meggyőznének a zöld asztal körül helyet foglaló elite-közönséget, de teljesen hatástalanok maradnának kinn az országban, ahol a tömegek egész másfajta emberekre hallgatnak. Ha tehát fel akarunk készülni arra, hogy választójogunkat egyszer majd ki lehessen terjeszteni, akkor nemcsak a tömegek kulturális szintjét kell emelnünk és nem elég az, hogy a magyar népet állampolgári nevelésben részesítjük, hanem *a vezetésre hivatott magyar intelligenciának fáradságot kell vennie arra, hogy a néppel politikai téren állandóan foglalkozzék,* lelkivilágát, gondolkodását, érzelmeit, kívánságait és bajait megismerje, ennek alapján magának a valódi helyzetről megfelelő országméretet alkosson és erről mélyen elgondolkodva, végül legyen *mondanivalója* a tömegeknek, amelyek ilyen esetben ösztönösen felfigyelnek, - különben csak hazafias és filantróp frázisokkal kénytelen tartani hallgatóságát, aminek napjainkban már nincs meggyőző ereje.

Ugyanolyan fejlődési folyamatra gondolok itt, mint aminőt a magyar nyelvben és irodalomban láttunk. *Kazinczy* megújította a nyelvet. *Vörösmarty* a régi nyelvemlékeket is figyelembe vette és megteremtette a költői nyelvet, amely azonban jóformán csak az intelligenciához szólt. Azután jött *Petőfi* és *Arany*, hozzányúltak a népnyelvhez, bevonták a népies elemet költészetükbe és egyszerre olyan nyelven énekeltek, amelyet nemcsak az intelligencia, hanem a nép is, az egész magyar nemzet megértett. *Ugyanennek a folyamatnak kellene megismétlődnie a politikában is.* *Petőfi* és *Arany* példáját követve, a politikailag népies megteremtve, politikailag is úgy kellene beszélnünk, érvelnünk, hogy *gondolatvilágunkat minden kunyhóban megértsék.* Ez lenne a demagógia alkonya és egyben az előfeltétele is annak, hogy a választójognak kiterjesztése ne a kormány ellen kihasznált taktikai eszköz, hanem nemzet-erősítő gyógyszer lehessen. De fájdalom, hol vagyunk mi még mindettől.

Özönlés a városba

Megjelent a Pesti Napló
1929. jan. 1-i számában

Pár hónappal ezelőtt olvastuk, hogy a háború utáni idők szellemét annyira átértő *Mussolini* rendeletet adott ki, mellyel a falusi és kisvárosi népességet vissza akarja tartani a beözönléstől a nagyvárosba. Mussolini először a városokat erősítette és óriási közmunkákat végeztetett Nápolyban és Génúában, Rómában és Milánóban és még egy pár nagyobb helyen. Arról, hogy egyoldalúsággal csak egyetlen helyet, mondjuk Rómát, a fővárost erősítette volna, beszélni sem lehet. Okos tervszerűséggel *osztotta fel az erőket* s az Adriai-tengerben a velencei kikötőt, a Tyrrheni-tengerben a génuait építette. A Pó völgyének dominiálására Milánót fejlesztette, a közép-olaszországi energiákat Róma, a délieket pedig Nápoly körül csoportosította, - *de azután meg is állt*. A vidék vérszegénnyététele révén nem akart mammutvárosokat fejleszteni; és most *a falu felkarolása* az egyik jelszó a fasisztikus Olaszországban. Már korábban engedélyhez kötötte a gyáralapításokat a nagyobb városokban, most pedig a *hatóságok egyszerűen visszaküldik a faluba azokat, akik engedély nélkül akarnak a nagyvárosokba becsődülni*.

A német politika a maga elveihez híven nem korlátozza a belső vándorlásokat és ezért Berlin szinte korlátlanul fejlődik és míg korábban a kisebb kulturális gócpontok elég jól tartották magukat és a német műveltség valósággal decentralizálva volt, addig ma a berlini gócpont mindinkább kiemelkedik.

Nyilvánvaló tehát, hogy a vidék özönlése a nagyvárosokba *korántsem magyar specialitás, hanem általános európai jelenség*. Gyakran elszomorodom, ha látom, hogy még nagyon eszes emberek is a magyar élet egyes jelenségeit, különösen a bajokat, csak elszigetelten, önmagukban látják és nem veszik észre, *hogy a magyar jelenségek az európai összhelyzetnek legtöbbször csak függvényét alkotják*. A modern élet egész Európában a nagyvárosok felé préseli a vidék lakosságát és így van ez nálunk is. Arról beszélni, hogy itt valami speciális magyar bajról van szó, - nem lehet s ez nem volna más, mint komikus tájékozatlanság.

A Trianon utáni Magyarország gyenge helyzete alig engedné meg, hogy mi is olyan erőteljes rendszabályokhoz nyúljunk, mint Olaszország, hogy a Budapestre özönlésnek *rendőri tilalakkal* vessünk gátat. De egészen összetett kézzel aligha nézhetjük, hogy az ország népe összecsoportosuljon Budapesten és az azt környező elővárosokba. Elég hibája volt a kiegyezés korának, hogy Budapest növekedését főleg a *lélekszám szaporodása* szerint ítélte meg és bizonyos naivsággal örvendezett azon, hogy *Budapest rohamosan közeledett a milliós városhoz*. Megfeleltek róla, hogy *nem organikus fejlődésről, hanem a gyökereiket vesztett existenciák összeseregéléséről volt szó*, aminek az lett az eredménye, hogy a magyar főváros társadalmi rétegződése, szociális struktúrája, az egyes osztályok számaránya már kezdettől fogva *egészségtelen* volt. A háború óta az általános leszegényedés közepette a folyamat csak romlott, mert még több vagyontalan ember tartott Budapest felé.

Mint kultuszminiszter, kötelességszerűleg igen beható tanulmányokat folytattam abban a tekintetben, hogy közoktatásügyi politikánk milyen viszonyban áll ezzel a sajnálatos mozgással és e közben azt láttam, hogy azok, akik vidékről budapesti fő- és szakiskolákra feljöttek, *a világért sem akarnak vidékre visszamenni*. Sajnos, a tanároknak, tanítóknak, óvónőknek hosszú névsorát tehetném közzé, akik nem akartak a magyar vidékre, különösen a falvakra és tanyákra kimenni, akik kinevezésüket visszaadták éppen napjainkban, mikor

annyian azon panaszkodnak, hogy nem tudnak álláshoz jutni. *Az emberek valóságos csapásnak, életük katasztrófájának tekintik, ha Budapestet el kell hagyniok*, mert úgy érzik, hogy a vidéken szibériaszerű számkivetésben vannak. A vidéken pedig még egy-egy nagyobb közösségben is, hihetetlenül vékony az intelligens réteg. Itt fenn vérbőség van, ott lenn vérszegénység.

Meg kell tehát fontolni; *nem kell-e a vidékre áttelepíteni mindazokat az iskoláinkat, amelyeknek az a hivatásuk, hogy főleg a vidék számára neveljenek intelligenciát?* Persze mindig lesznek iskolák, amelyek csak a fővárosban működhetnek sikeresen. De hogy például az államnak két óvónőképzője közül az egyiknek miért kell éppen Budapesten lennie, azt bajos lenne megmagyarázni és belátni.

Mindez azonban a dolognak csak kisebbik része. A súlypont a másik oldalon, a vidéken van. A vidéki városoknak saját kebelükben olyan állapotokat kell teremteniök, hogy *az ott tartózkodás kellemes legyen*. Bécs mellett a legnagyobb centralizáció idején is, mikor az osztrák politika a császárvárost kétmilliók közösségévé duzzasztotta, tartotta magát Grác, amely kies fekvésével és kellemes társadalmi viszonyaival nagy vonzóerőt jelentett. Így az egész monarchia tisztikara, ha nyugdíjba ment, Grác felé gravitált és ezért el is keresztelték pensio-polisnak. *Nálunk a legtöbb vidéki városban a civilizált élet minimális előfeltételei sincsenek meg*. Még a vízvezeték, csatornázás, villanyvilágítás körül is bajok vannak. Nemrég hallottam, hogy még több mint 30000 lakossal bíró városban is alig van tíznél több olyan lakás, amelynek rendes fürdőszobája lenne. Persze az ilyen állapotok elijesztenek és nemcsak a budapesti ember szökik meg onnan és vágyódik vissza a fővárosba, hanem még az ott születettek is elkíváncsoznak.

Ma már a vidéki városok vezető egyéniségei tisztán látják, hogy ez így tovább nem mehet. De amit a kilencvenes és kilencszázas évek kedvező hitelviszonyai, a 4 százalékos pénz idején elmulasztottak, azt ma 9-10 százalékos pénz idején nagyon nehéz pótolni.

A vidéki magyar városi politika óriási feladatok előtt áll. Szegeden, Debrecenben, amely városokkal az egyetemi építkezések révén szorosabb érintkezésbe kerültem, közvetlenül is tapasztaltam e feladatok nagyságát. Csak ha vidéki városaink fejlesztésére beállított város-politikánk sikeres lesz és ha ez újfajta magyar városi politika eredményeként Budapesten kívül is lesznek európai mértékű megütő magyar városaink, csak akkor remélhetjük, hogy gátat tudunk vetni annak a végzetes népesedési folyamatnak, amely végső kifejlődésében odavezetne, hogy *egész Magyarország összecsoválódna a fővárosban*. Valójában ha valami, úgy elsősorban az forradalmasít egy országot, hogy az elszegényedett tömegek nagy számmal verődnek össze a fővárosban, ahol aztán lelkiismeretlen egzisztenciák által nehéz időkben kétségbeesett mozgalmakra könnyűszerrel kihasználhatók.

A műveltség megújhodása

Megjelent a Nemzeti Ujság
1929. jan. 13-i számában

Az Országos Nemzeti Klub felhívott arra, hogy a szokásos téli előadások egyikét tartsam meg. A műveltség és a szegénység viszonyát választottam értekezésem tárgyául. Nem volt időm készülni, egy órával előbb, a minisztertanácson jegyeztem össze a gondolatmenetet és tizennégy órai munka után, fáradt aggyal mondtam el beszédemet. Mégis úgy látom, hogy barátaim szívesen fogadták, nem a szónoklásért, amely nem kenyerem, hanem, - mint mondták, - egy-két gondolatért, amelyet érintettem s amely megragadta őket.

Azt mondtam, hogy a kultúra értékelésében újabban pesszimizmus mutatkozik. Hol van az a lelkesedés, amellyel a XIX. század folyamán a kulturális kérdéseket felkapták és előre vitték? Jellemző volt e tekintetben, hogy Oswald Spengler hatalmas kötet címébe vette fel a kérdést, hogy nem omlik-e össze a nyugati műveltség. Nálunk lényegében ugyanez a kiábrándulás abban a primitív formulában nyer kifejezést, hogy elszegényedtünk s így a kultúra luxussá vált számunkra. Bizony, primitív gondolkodás és az alapja még csak nem is eredeti.

Abból a tényből, hogy a kultúrának ezt a pesszimiztikus értékelését Amerikában nem látjuk, hanem ellenkezőleg, most éppen az Egyesült-Államok vetették rá magukat a kultúra nagyarányú fejlesztésére, inkább arra lehet következtetni, hogy a világháborúba belebetegedett Európa egyoldalú illúzió-vesztéséről van szó. Csak a napokban láttuk, hogy a szerb alkotmány teljesen felmondta a szolgálatot, mint elhasznált vasat kellett lomtárba vetni, ami egy állam életében mindig óriási krízis. Az úgynevezett győzők sem érzik magukat jól, mindig világosabb lesz, hogy az európai győzők és legyőzöttek egyaránt vesztek és hogy a nyertes csak Amerika. Az elvérzett, elszegényedett Európa beteges kedélyhullámzásának egyik jelensége a Spengler által megformulázott kétely.

Mi adott alapot e veszedelmes kultúrpeesszimizmus fellépéséhez, többek között erre igyekeztem beszédemben az Országos Nemzeti Klubban választ adni s ezt akarom e cikkemben részletesen kifejteni.

Az európai műveltség, persze nem a maga egészében, de főleg divatos irányzataiban, meglehetősen elszakadt a nagy és örök eszményektől. Költészetben, regényirodalomban, festészetben és szobrászatban a háború előtt Franciaország adott irányt Európában. Jött Baudelaire, Verlaine és irányzatukat nálunk nagy szuggesztív és propagatív erővel képviselte a zseniális Ady, akiről legújabban Sik Sándor írt érdekes essayt. - Gondolatmenetemet most megszakítom és örömmel állapítom meg, hogy végre egy tudományos könyv, amely nem irtózik a legújabb magyar irodalom esztétikai és irodalomtörténeti méltatásától. Korábban mindig megálltunk 1848-nál s ezért politikai és irodalomtörténetünknek nem volt aktualitása, nem érdekelte az újság és aktualitás után sóvárgó közönséget. Sik Sándor Adyban öntudat-hasadást lát, két egyéniséget. És bizony, jó is minden rosszat az egyikre ruházni, hogy a másik azután a sok salaktól megtisztultan mutassa be azokat a valódi értékeket, amelyek Adyban tényleg megvoltak. Költészete azonban lényegében elszakadás a nagy eszményektől, ha nem is annyira, mint Baudelairenél, de mégis nagyon, nagyon.

Nézzük a modern atonális zenét. Hívei azt mondják, hogy az, aki nem szereti, ne is hallgassa, mert ahhoz egész különös lelki predispozíció, egészen sajátos fül kell, hogy értékeit felismerjék. Bizonyos, hogy ha valakinek nagy a jártassága a zeneelméletben, akkor a zene tudományának valóságos remekeit fogja felismerni a kompozícióban, a részletekben,

fordulatokban és instrumentációban; de az örök muzsika hivatása nem az, hogy elemzési alapul szolgáljon a zenetudósoknak vagy a dekadens ember laza idegszárait mesterségesen felhúzza, hanem hogy az egészséges emberek százezreit gyönyörködtesse, akik szomorúságukban, fáradtságukban a zene örök forrásainál keresnek üdülést. Ha a zene ennek a hivatásának eleget tenni nem tud, akkor a koncerttermek megtelnek kultúrsnobokkal, de a nagy tömegek érdeklődése elfordul tőle és mást nem kapván, a jazz primitív melódiájáért lelkesedik.

A festészetben is látjuk a futurizmust s a kubizmust. Eszembe se jut annak a vitatása, hogy a múlt század naturalisztikus festészetét folytatni lehetett volna. Ez az irányzat kiélte magát, utána valami újnak kellett jönnie, de az, amit mint modernizmust tálaltak fel, nemcsak hogy nem tetszett, de nem is érdekelte az embereket. Jellemző, hogy a modern festészet rendkívül gyakran nyúl tollhoz, hogy irányzatának helyességét érvekkel bizonyítgassa. Az igazi művésznek nincsen szüksége ilyen esztétika irodalmi tolmácsolásra, az közvetlen fordul a szemhez és a szépség erejével kell, hogy kapacitáljon. De éppen ott van a bökkenő, hogy valami újabb fajta társadalmi morált akartak csinálni a jóság eszménye nélkül és új műveltséget akartak alapítani a szépség ideálja nélkül.

Konzervatív barátaim közül többen kérdezték, hogy ha ez az én művészettörténeti és esztétikai meggyőződés, akkor miért nem léptem fel hatalmi eszközökkel az irodalmi és művészeti modernizmus ellen? Azért nem, mert hiábavaló lett volna és mert ehhez nincs is jogom. Hiábavaló lett volna, mert a szellem története egész világosan mutatja, hogy valahányszor az állam hatalmi eszközökkel akar beavatkozni irodalmi vagy művészeti vitákba, e kísérleteknek sorsa kudarc lett és nevetségbe fűlt. A szellemi világban az állam szükségképpen brutális kezétől érintetlenül az erősebb gondolatnak kell szabadon győznie. De saját egyéni ízlésem egyoldalú érvényesítéséhez nem is volna jogom. Ez az, amiről meg szoktak feledkezni. Más a magánmecénás és más a kultúrpolitikus. A magánmecénás, aki saját pénzén vásárol, olyan képekkel akasztja tele termének falait, amelyeken örömmel legelteti szemét. Saját pénzén teszi, a saját gyönyörűségére és e közben senki sem korlátozhatja. A kultúrpolitikus ellenben közpénzekkel sáfárkodik, az ízlések megoszlanak, nem lehet tudni, milyen lesz a jövő idő esztétikai értékelése s ezért nincs joga a saját egyoldalú ízlését az államhatalom eszközeivel másokra ráoktrojálni.

Ez természetesen nem zárja ki azt, hogy saját nézetemet minden kényszer vagy állami eszköz igénybevétele nélkül a meggyőződés eszközeivel igyekszem érvényre juttatni.

A modern kultúra bajai nemcsak irodalomban és művészetben mutatkoznak, hanem a szellemi tudományokban is. A filozófiában és a törtélemben a túlzott kritika mindent szétmárt. Szinte gyönyörűségük tellett abban, amikor kimutatni igyekeztek, hogy egyik vagy másik nemzeti mondánk, szép hagyományunk, kegyes legendánk pusztán fantázia szüleménye és nincs mögötte történeti igazság. Amit kétségesnek láttak, arra rögtön rásütötték, hogy valótlan is és tudatosan hintették a kételyt. Mikor azután sikerült sokat, nagyon sokat bizonytalanná tenniök, akkor az olvasó azt mondta: miért foglalkozzam én a magyar történelemmel, ami voltaképpen kétes hitelű adatok halmaza, amelyek fölött hasábokon át veszekednek a tudósok. Eszem ágában sincs a történelmi kritika ellen fordulni, de a könyvek hosszú sorával lehetne kimutatni az apriorisztikus szándékot a kétely hintésére, ami a kritika mezében fellépő tudományos nihilizmus.

Mikor a költészet és a művészet alig gyönyörködtetett, mikor a szellemi tudományokban minden vitássá lett és kétségessé vált, akkor az emberi lélek vágya a biztos után a természettudományok felé fordult annyival is inkább, mert a természettudományok végén két praktikus irányú elágazás van: az orvosi tudomány és a technika. Ott voltak a sikeres sebészeti operációk, a preventív- és gyógyoltások, ott van a rádió és a repülőgép, a vízierőnek a villany

közvetítésével az ember szolgálatába való állítása és annyi más. A költők, a művészek és a szellemi tudományok képviselői maguk alatt vágják el a fát és terelték az emberiség érdeklődését a természettudományok felé.

Még a látszatát is kerülni akarom annak, hogy kultuszminiszter létemre egy rövid hírlapi cikkben sommás ítéletet mondjak költészetről, művészetről és szellemi tudományokról. Amit az előbb elmondottam, az a zajos, a felszínen mozgó irányzatokra vonatkozik, amelyek mellett költészetben, művészetben és szellemi tudományokban az abszolút értékű művek hosszú sora jött létre. A közönséget azonban legtöbbször ezek a lármával fellépő divatos irányok kapják meg, ezekben látja a kor karakterisztikonját és mert nem lát bennük szeretni valót, a művelődésnek mostani formáját valahogyan fölöslegesnek, könnyen nélkülözhetőnek, vagy erkölcsileg éppen károsnak látja.

Ha mármost azt kérdik tőlem, hogy ez után a kedvezőtlen diagnózis után mi a prognózis, arra a válasz a következő:

Amint Európa kigyógyul a világháborúban és a forradalmakban kapott betegségéből, visszatér ereibe a vér és az egészséggel az önbizalom, olyan arányban szilárdul meg újra a hit a művelődés erejében is és akkor a kultúra megtalálja újra az utat az örök nagy eszményekhez, az igazsághoz, a jósághoz, a szépséghez. Persze nem úgy, hogy visszatérünk idejüket mult irányzatokhoz, amelyeket új életre galvanizálni nem lehet, hanem új ösvényeken, amelyek nem hátra, hanem előre vezetnek; mert az eszmények ereje éppen abban van, hogy nincsenek odafűzve elmúlt korokhoz, hanem élnek a maguk halhatatlan életét korokon és időkön át mindig újabb és újabb formákban egyesülve a változó korszellemekkel.

A jövő nem az európai műveltség hanyatlása, hanem megújítása.

Bürokrácia, túlkormányzás, takarékoság

Megjelent a Pesti Napló
1929. jan. 13-i számában

El kell ismernem, hogy mindmáig a legjobb tapasztalatokat tettem a kultúrpolitika nyilvános vitélében. Vannak kormányzati ágak, amelyeknek természete nem bírja a nagyobb nyilvánosságot, *de a kultúrpolitikának alig lehet titkolni valója*. Igyekeztem a közönséggel valósággal megbeszélni terveimet, reformjaimat, megkapom rá a visszhangot, a válaszokat, az ellenérveket, mindezt fontolóra veszem, s azután cselekszem. Lehet, hogy *rajtaütésszerűen* könnyebb terveket keresztülvinni, mint az én módszerem mellett, amely időt enged az ellenállás megszervezésére s a felkészüléshez a küzdelemre, de viszont a nemzet nem áll tájékoztatlanul kultúrpolitikámmal szemben, amelynek végső céljait is mindig elmondom.

Ezzel a teljes őszinteséggel akarom a közvéleménynek leplezetlenül elmondani véleményemet a kormányzati takarékoságról is. Világosan fogok beszélni s így nem lesz mód szavaim jóhiszemű félremagyarázására.

Alapeszmém az, hogy ilyen szegény országban *minimális áldozattal maximális eredményeket kell elérni*. E szemszögből nézve a dolgot, teljesen jogosult nagy összegek kiadása is akkor, ha ez még nagyobb eredményekhez vezet.

Mi az, ami a költségeket felszökteti és mégsem ad eredményt? *A kormányzati és közigazgatási viszketeg*. Bürokráciánkban az osztrák abszolutizmus idejéből származó egészségtelen tradíció él, amely szerint az élet arra való, hogy szabályozzák, amely azt hiszi, hogy az élet főbb mozzanatait bizonyos hatósági ténykedésekkel kell kísérni, hogy a dolgokat engedélyezéshez, bejelentéshez, tudomásvételhez és hasonlókhöz kell kötni. Öntudatlanul, de abból indulnak ki, hogy az élet folyása, ha magára hagyják, szükségképpen téves medret váj és hogy a közigazgatásnak kell ezzel szemben védgátakat emelni.

Hány hivatalfőnök van, aki csak akkor képzei magát minisztériumában vagy más hatóságnál igazi hatalmasságnak, ha számos tagból álló sok ügyosztály van alatta, amelynek óriási az ügyforgalma, ha előszobája tele van reá várakozó emberekkel és ha az év végén kimutatja, hogy a bürokrata hadsereg egy év alatt hányszor tízezer aktát intézett el! És ebben az a tragikus, hogy az ilyen főnök igen sok esetben a leghazafiasabb ember, hivatásának valóságos fanatikusa, aki alig van családjá körében, fogad, rendelkezik, ír és kiad reggeltől estig, de rendesen merev elveken nyargal, amelyeket az életre, - ha törik, ha szakad - rá akar kényszeríteni. Ezért az a rengeteg jóakarát künn az életben csak galibát okoz s a külső végrehajtás során az életnek zavaró, zaklató, nem egyszer sebző megakasztását jelenti. Ebben az atmoszférában születnek meg a rendeletek tízezrei, amelyek azután a határozatok, végzések és véghatározatok, engedélyokiratok, tilalmak és bírságolások millióihoz vezetnek.

Ha magyarázatát keressük, hogy miképpen fejlődhetett ki ilyen tradíció bürokráciánkban, akkor azt csak a *történeti fejlődésben* találhatjuk. A bürokráciát mi a régi Ausztriától vettük át, amely nem volt sem haza, sem nemzet, hanem csak *állami apparátus*. Nem hiába mondta az osztrákok legnagyobb költője, Grillparzer, Radetzky osztrák tábornagynak: *«In deinem Lager ist Österreich.»* Valóban: a hadsereg és ennek katonai bürokráciája, a tisztikar, meg a polgári bürokrácia alkotta Ausztriát. *Igy az állam fogalma összeforrt a hadsereg és a hivatal fogalmával*, mert ez volt az az abroncs, amely a régi Ausztria széthúzó népeit összetartotta. Így lett a hivatal földolgozó és *öncél*, melyre a polgár úgy nézett fel, mint valamely felsőbbrendű

szervezetre. Ezekbe az időkbe felnyúló tradíciók hatnak még tovább azzal az öröndetes eltéréssel, hogy a hazafias szellem nálunk kitűnő.

A bürónak ezzel a tradicionális beállításával szemben én azt tartom, hogy *mentől kevesebbet kell igazgatni és mentől több olyan intézményt létesíteni, amely közvetlenül az életet szolgálja*. Így például teljesen elhibázott dolog lenne, ha a kultuszminisztériumban népes ügyosztályokat tartanék fenn egy-egy iskolafajta igazgatására, amellyel kapcsolatban rengeteg számvevő könyvel, írnok és díjnok másol, a helyett, hogy az iskolák számát és azokban a tanítók és tanárok számát emelném. Lehetne bekövetelni sorozatos kimutatásokat, statisztikákat és különféle pénztári naplókat, ami a tanszemélyzetet azután elvonná az iskolától. Én ezzel szemben az iskolák és a tanítók számát szaporítani akarom és az adminisztrációt csökkenteni.

A kultuszminisztérium központjában már jóval *alatta* vagyok annak a létszámnak, amelyet a takarékosági és létszámbizottságok megállapítottak. Ezt azonban nem emberek tömeges nyugdíjazásával értem el, ami exisztenciapusztítás, hanem azzal az egyszerű módszerrel, hogy természetes üresedés esetén a kezdő állásokat nem töltöttem be többé, hanem átengedem a produktív intézeteknek, hogy kenyeret adhassak azoknak, akik, mondjuk örökléstani, biokémiai, csillagászati vagy más természettudományi és orvosi stúdiumok után külföldről hazajönnek. *Fokozatosan átcsoportosítom az egész kultuszbüdzsét*, miközben az az alapgondolatom: mentől kevesebb közigazgatást, de jóval több pedagógiai ellenőrzést és még sokkal több iskolát, tanárt és tanítót.

Gyakori vidéki útjaimról azzal a megnyugtató érzéssel térek mindig haza, hogy *ezt a kormányzati koncepciómat az ország feltétlenül helyesli*, amely nem zsugori, hanem *racionális* takarékoságot akar. Minden szülő örül annak, ha annyi tanterem van, ahány osztály, ha nincs váltakozó oktatás, ami abban áll, hogy ugyanabba a tanterembe reggel az egyik csoport jön, délután a másik, miközben a helyiség levegője egészségtelenné válik. Minden szülő örül annak, ha a tanterem világos és levegős és hogy ott egy tanító keze alá ne nyolcvan, hanem legfeljebb negyven-ötven gyermek jusson s így egyénileg lehessen minden növendékkel foglalkozni. Ezt a vidéki sohasem fogja fölösleges költekezésnek felfogni. De ha ugyanaz a vidéki ember feljön Budapestre, bemegy egy minisztériumba és eltéved a folyosók kilométerein, egyik ügyosztályból illetékességi okokból a másikba küldik, ezt nem viseli el, különösen nem akkor, ha azért bajoskodik, mert valamely előtte ismeretlen rendelet öntudatlan áthágásáért megbírságolták.

Sohasem fogom a takarékoságot úgy felfogni, hogy sötét és zsúfolt tantermekben, nyomasztó levegőben tartsam a magyar ifjúságot, hogy klinikáinkon elavult röntgengépek legyenek, hogy egyetlen technikáinkon elavult konstrukciókon tanítsák az új gépészmérnök-nemzedéket, hogy hiányozván a tanszékek mellett a folyóiratok, ne vegyünk tudomást a legújabb kutatásokról és vívmányokról. Ezzel szemben csökkentem a bürokratikus apparátust és mindenképpen igyekszem csökkenteni a fölösleges irkafirkát. Lehet, hogy politikai ellenfeleim költekezőnek fognak nevezni, de az országban iskoláimat és klinikáimat látják s kultuszbürokráciát vajmi keveset. Mindezt csak úgy lehetett elérni, hogy *a kultuszminisztérium felére lepassztott tisztviselői kara magasan a normális mérték fölött dolgozik*.

Cikkem elején mondtam, hogy az az alapgondolatom: minimális költséggel maximális eredményt elérni. Ezt a célt nemcsak a meddő közigazgatás csökkentésével, hanem *a meglevő erők célszerűbb újjácsoportosításával is szolgálni lehet*.

Nálunk a mult fejlődéséből kifolyólag *rengeteg a parallel intézmény*. Az új egyetemeken új jogi karok létesültek, de ugyanakkor meghagyták a jogakadémiákat, amelyekből több összevonás után még ma is három áll fenn. Főiskolai nívójára emelték a korábban középfokú gazdasági akadémiákat és mikor Budapesten mezőgazdasági csoporttal megszervezték a közigazdasági kart, meghagyták Magyaróváron, Keszthelyen, és Parlagon a mezőgazdasági

főiskolákat. Minden katolikus püspökségünknek külön papképző főiskolája, szemináriuma van és ilyen párhuzamosságok felsorolását folytatni lehetne tovább az unalomig. Sok a *törpe főiskolánk*, ahol két-három főszerkezt is összevonva egyetlen tanár tanít, amely esetben kutatásról beszélni alig lehet. Rengeteg erőf forrásunk így szét és nem tudunk specializálódni. Mit lehetne a meglevő tanszékek célszerű felosztásával elérni? *Becker* porosz kultusz-miniszter minden egyetemének valamely speciális jelleget adott, történeti multjához vagy földrajzi fekvéséhez képest. Ebben a szellemben *Budapesten a történelmet, Szegeden a természettudományokat, Debrecenben a keleti tudományokat, Pécsen a szellemi tudományokat szeretném jobban kiépíteni*. Ezzel szemben még ma az a helyzet áll fenn, hogy - mondjuk - fizikát vagy kémiát előadnak a főiskolák hosszú során, de a nagy kereteken belül a természettudományokban oly szükséges messzebbmenő specializáláshoz sohasem jutunk (a budapesti egyetemen például nincs a szerves kémiának tanszéke). Mily erő- és egyúttal pénz-pazarlás ez!

Mi más tehát az, amire szükségünk van, mint *kultúrpolitikánk racionalizálása*? Olyan egyszerűnek látszik a dolog és a végrehajtásban mégis olyan nehéz! Most vagyok éppen egy ilyen munka után. A budai férőpedagógiumot és a budapesti Erzsébet nőiskola polgári iskolai tanárképzőjét egyesítettem és hozzákapcsoltam a szegedi egyetem bölcsészeti karához. Három évig tartott, míg ezt keresztül lehetett vinni. A jogakadémiák ilyen átszervezésével még nem tudtam célhoz jutni. *Hét helyen tanítanak ebben a pillanatban római jogot és egyetlen tanszék betöltése is gondot okoz*. A nehézségek nagyok és aki hozzányúl, darázsfészekbe nyúl. De sokkal nagyobb nemzeti érdekekről van itt szó, semhogy egyéni kényelemből ne igyekezném ezt a kulturális racionalizálást előmozdítani. Ebből kiindulva, törekszem a közgazdasági egyetemnek beolvasztására is a műegyetembe, melynek szintén van közgazdasági fakultása.

Ha mindez sikerülne, akkor teret lehetne adni *Éber* Antal érdekes tervének is, aki egyik cikkemre reflektálva, a *Pesti Napló*-ban igen figyelemreméltó témát vetett fel s azt javasolta, hogy a magyar élet kiválóságai, akik nem működnek tanári pályán, katedráról szólhassanak az ifjúsághoz. Nagyon könnyű lenne *a kulturális racionalizálás esetén tíz-tizenkét tanszéket felszabadítani és ezekből minden újabb költség nélkül megalakítani a magyar Collège de France-t*. A tizenkét fizetések tanszék mellé hozzá lehetne adni hat tiszteletbeli tanszéket, amely a rendeseiktől csak annyiban különböznék, hogy nem lenne javadalmazással összekötve. A heti órák száma nem lenne több egy-kettőnél, de hogyha a magyar tudás tizennyolc legkiválóbb képviselője adna ott elő, mondjuk *Popovics* Sándor a Jegybank-ügyről, *Korányi* Sándor a biokémiai vizsgálatokról, akkor az ilyen intézmény valóban csúcspontja és befejezése lenne a magyar iskolaügy piramisának.

Nemcsak a gazdasági életben van szükség *racionalizálásra*, hanem kultúrpolitikánk terén is meg kell azt valósítani. Mennyit fognak ezért bántani!

Politikai embertípusok

Megjelent a Pesti Napló
1929. jan. 20-i számában

Aki a politikában felelős állást tölt be, bármennyire is igyekszik, sohasem lehet teljesen tárgyilagos. Ha a nekem oly ritkán kijutó csendes órán mélyebben akarok belenézni közéletünkbe, lépten-nyomon rajtakapom magam azon, hogy *a napi események elfödik szemem elől a nagyobb perspektivákat*. Ha hatalmon kívül és az eseményektől távolabb állnék, bizonyára tisztábban is látnék. De őszintén igyekszem e gyarlóságot leküzdeni, különösen akkor, ha tollhoz nyúlok és behatóbban szeretném elemezni a magyar közönség előtt a mindenkori közhangulatot és közgondolkodást.

Most megint nagyon kritikusok vagyunk. Felülkerekedett közöttünk a *negatív* emberek csoportja. Rendesen a helyzet szignatúráját a *passzív* emberek adják meg, a Pató Pálok, akik mindenről úgy vélekednek, hogy «ráérünk erre még». Most Pató Pálék elé ugrottak a negatív természetek és elég hangosak. Voltak és lesznek mindig kormányférfiak, akik nem tűnnek ellentmondást, akiknek minden kritika gyűlöletes. Én mindig szerettem és szeretem az ellentmondást és kritikát, amire különösen a hatalmon lévő férfiakkal van szükségük, hogy ne vegyen rajtuk erőt a nagyzás hóbortja vagy a hatalom tébolya. Sohasem igyekeztem a kritikát azzal diszkreditálni, hogy a negációt azonosítottam volna a destrukcióval, *nem kiáltottam ki soha, hogy a negatív ember destruktív ember is*. A negatív emberek mostani kritikájában azonban nagy fogyatékoságot látok: a pusztá ellentmondáson és tagadáson túl képtelenek világosan megformulázni, hogy a kormány és a pártja részéről javasolt és megvalósított pozitívumokkal szemben *voltaképpen mit akarnak*. Nekem a kritikáról nagy véleményem van, amelyet két részre kell osztanom. Meg kell cáfolni az ellenkező véleményen lévők állításait, érveit, meg kell dönteni koncepciójukat, de a munkának ez a bontás csak egyik fele, különben üresen marad a lebontott épület házhelye. A lebontott épület helyébe az ellenzéki kritikus új palotát nem emelhet, mert hiányzik neki hozzá a hatalom, de megrajzolhatja az új palota terveit és bebizonyíthatja, hogy a tőle megtervezett épületben kényelmesebb lesz a nemzet számára a lakás.

Több ellenzéki barátom panaszkodott, hogy nem tudnak levegőhöz jutni, ennek okát pedig abban látják, hogy nincs meg a mozgási szabadság. Pedig csak végig kell nézni a szélsőségesebb sajtón s akkor meglátja az ember, hogy mi mindent lehet ebben az országban megírni, ami ma fontosabb minden népgyűlésnél. A súlypont azonban nem itt van. A nemzet a forradalmak destrukciójától megundorodva és a pusztá negációktól ki nem elégítve, *pozitívumok után sóvárog* és e részben nem elégítik ki az időnként önkényesen, kiragadva odadobott ideák, amelyek a részletekben nincsenek kidolgozva és amelyek nincsenek egységes politikai program nagy egészébe beleillesztve. Amit elmondtak, az egyszer-másszor közgazdasági és pénzügytani könyvek közhelye lazán alkalmazva közviszonyainkra. Kevés a statisztikai adatok alapján fölépített szerves konstrukció és minimális a Budapesten politizálók sorában az ország ismerete. Vidéki utaim alkalmával sokszor megdöbbenek azon, hogy mennyivel mások a vidék közszükségletei, kívánságai, reményei, mint azok, amiket budapesti nagy táltosaink, kisebb-nagyobb emelvényekről hirdetnek. Alapvető tévedés, hogy parlamenti folyosóbeli vagy sajtóbeli sakkhúzásoktól átütő sikereket várnak akkor, mikor a nemzet, túl ezeken a kisdud játékokon, *mentő tettek után sóvárog*. Ezért mindannak ellenére, hogy e hónapokban a negatív emberek jegyében áll a politikai élet és így az ellenzéki kritika számára hálás az atmoszféra, *csekélyebb a remény az ellenzéki törekvések felülkerekedésére mind-*

addig, amíg egy a kormányétól eltérő összefüggő koncepcióval nem tudnak előállani és a nemzettel elhitetni, hogy ez az új koncepció üdvösebb, mint a Bethlen-kabinet politikai elgondolása. A negatív kritika és a közhelyek többé nem fognak, konstruktív kritikára lenne szükség.

Mikor a neonacionalizmus politikai elméletét felállítottam, annak idején azt mondtam, hogy a közélet szempontjából hatféle embertípus van. Az egyik oldalon ott áll a *passzív*, a *negatív* és e sor végén a *destruktív* ember, a másik oldalon a *pozitív*, az *aktív* és a *konstruktív* természetek. Hogy e hat politikai embertípus minő arányban, hány százalékkal van egy nemzet kebelében képviselve, az attól függ, hogy milyen az illető nemzet alapjelleme. Ezek a típusok azonban nem egészen zártak és nagyon gyakoriak az eltolódások. Így a negatív természet a körülmények behatása alatt destruktívvá éleződhet ki vagy passzívvá tompulhat le. Az aktív ember a csalódásoktól csüggesztve passzívvá válhat, az aktív ember pedig, ha siker vagy elismerés buzdítja, produktívvá izmosodik. Mivel a hangulatoknak az ember annyira ki van téve, a hat típus korántsem mozdulatlan, hanem, amint magyarázgatni igyekeztem, a közhangulat behatása alatt a szomszédos legközelebbi típushoz közeledik, sőt abba át is megy.

És itt van a közhangulatnak önálló ereje, mikor az már nemcsak tükre százezrek gondolkodásának, nem eredmény többé, hanem ható erő és döntően befolyásolja a nemzet életét. Csüggedő közhangulat mellett az aktív emberek passzívvá, a produktív emberek pusztán aktívvá fokozódnak le és a passzívak nagy rezervoárjából rengeteg negatív ember ugrik elő. Visszhangra talál mindenki, aki ellenez és rosszal. Az ilyen közhangulat a kuvik emberek, a baljósok és vészjósok negyedőrája.

A kultúrpolitikában, amely most állásomból kifolyólag egyedül hivatásom, mindent megkíséreltem, hogy a pozitív gondolkodásnak propagandát csináljak. Lelkiismeretem tiszta s azért úgy érzem, hogy van is jogom nemzetemnek most, hogy oly televény talajra talál a negáció, e cikkem társadalom-lélektani elemzése után azt mondani, az általános politika terén se dobjuk oda magunkat a csüggedő közhangulatnak.

Túlhajtott a munka?

Megjelent a Nemzeti Ujság
1929. jan. 20-i számában

Bethlen István gróf attól a régi barátságtól vezetve, amely bennünket összeköt s amelynek melegét mindig éreztem, az egységes-párt minapi vacsoráján mondott beszédében, mikor szembeszállt azzal a váddal, hogy az országban stagnáció van, megemlékezett rólam is és rámutatott arra, hogy a kultuszminisztert meg túlhajtott tevékenységgel vádolják. Valóban a parlamentben és a sajtóban gyakran találom magamat szemben azzal a szemrehányással, hogy túlsokat dolgozom.

Én Istenem, lehet-e túlságosan dolgozni a magyar ugaron?

Éppen a kulturális erőfeszítések ellenzése rendkívül veszedelmes a legmagasabb szempontokból. A múlt nyáron volt egy kis időm, hogy az ötvenes évek politikájával foglalkozzam. A régi Ausztria szabadságharcunkat saját erejével leverni nem tudta és csupán Oroszország katonai támogatása tette ismét úrrá Magyarországon. Ezt az önmagában is nehéz helyzetet Ausztria szempontjából még komplikáltabbá tették az atrocitások, a hazafiak kivégzése és börtönbe hurcolása. Ebben a sivárságban a szellemi jogcím valamely látszatát kellett keresni ahhoz, hogy az osztrák uralmat Magyarországon Európa előtt meg lehessen okolni. A régi Ausztria államférfiai úgy állítottak hát be bennünket a külföld előtt, mintha csak negáló, ellentmondó, rebellis néptörzs volnánk, amelyre a kultúrát abszolutisztikus eszközökkel kell ráoktrojálni. Ez lényegében az alapgondolata a Rückblick című osztrák hivatalos brosürának is, amellyel Széchenyi Blickjében olyan kétségbeesett erővel szállott szembe. A régi Ausztriának ez a konok következetességgel keresztülvitt publicisztikai akciója Európában nem maradt nyomtalanul, ellenkezőleg, különösen tankönyvekben és lexikonokban még ma is lépten-nyomon látjuk nemzetünk koholt barbárságának hánytorgatását. Veszedelmes volna oktan kizsoltásokkal és ügyetlen érveléssel e külföldi hiedelemnek tápot adni, mikor ennek éppen az ellenkezője az igaz, hiszen a magyar mozgalmaknak a XVIII. század végén és a XIX. század egész folyamán nagy szépséget éppen az ad, hogy az írók és a költők készítették elő a politikusok munkáját.

Ha időnként megfordulok Bécsben a Collegium Hungaricumban, mindig elemi erővel kap meg a genius loci, az a tudat, hogy Fischer von Ehrlachnak, minden idők egyik legnagyobb építőmesterének e remek alkotásában éltek Mária Teréziának azok a gárdistái, szerény tiszték, akik abban a nemzetietlen korban nemcsak a magyar irodalmat ébresztették új életre, hanem pionirjai lettek az egész magyar szellem megújulásának is. Mikor Bessenyeit letöri a nyomor, Kazinczy lép a helyébe. Nemrégén jártam a Sátorhegy alján, melynek szomszédságában ott van Széphalom. Egy mauzoleum s mellette egy kis ház, ahonnét 1801-től 1831-ig három évtizeden át ontotta Kazinczy leveleit mindenkire, akiben a hazáért küzdő lelket és a tehetségnek még olyan csekély szikráját sejtette. Kazinczy oeuvreje mulandó. Az ő műveit ma már csak az irodalomtudósok olvassák és mégis történelmünknek egyik leghalhatatlanabb alakja, mert a nagy irodalmi ébresztés adott újabb szárnyalást az ellankadt magyar géniusznak. Csak teljesen ahisztorikusan gondolkodó ember vitathatja azt, hogy Széchenyinek nincsenek előzményei, hogy úgy lépett fel váratlanul, mint a görög mythos szerint Pallas Athene kiszökellt Zeus agyából. Széchenyi, Kölcsey és a reformkor többi politikusai átvezették irodalmi térről a politikai térre azt a lendületet, amelyet az irodalmi mozgalom idézett fel. Az abszolutizmus, amely Világos után ránk borult, főleg azért volt terhes, mert azt a hatalmas irodalmi életet dúlta fel, amely Pesten a negyvenes években már csodálatos erővel fejlődött.

Petőfi elesett a harcmezőn, Bajza megőrült, Vörösmarty megtörtén vonult vissza Nyékre és elnémult, Arany málán nyesegette fáit, iskoláinkban a német rendszer megölte a magyar szellemet. Sokan nem látják, hogy 1849 nem is annyira politikai és gazdasági, mint sokkal inkább művelődési katasztrófa volt.

Nemzeti politikánkban a kulturális gondolat erőteljes hangsúlyozása tehát korántsem újság, hanem ellenkezőleg, hagyományos magyar út, amely a nemzeti feltámadás felé vezet.

A régi Ausztriának aradi és újpéületbeli vérengzése, Kufstein és Spielberg kazamatáiba bezárt magyar hazafiak szenvedése az ötvenes években is rokonszenvet keltettek irányunkban Európában, de ennek egész más volt az alapja. 1848-ban és 49-ben csodálatos bátorsággal küzdöttek a magyar ezredek s a honvéd hadsereg a harcot mindig lovagias szellemben vívta, amit különösen az orosz tisztek hangoztattak ismételtén. Forgalmába jött a szép szó a lovagias magyar nemzetről, amely a romanticizmusnak abban a korában hazafias emigrációnk kezében nagy propaganda-eszköz is volt. Ma egész más érveknek és szavaknak van meggyőző erejük.

Ha idegen jön hozzánk, elbámul Budapesten, kulturális intézményeinken, a magyar társadalmi érintkezés formáinak finomságán, életünknek mesterkéletlen európai színvonalán. Egy finom külföldi hölgy mondotta nekem a napokban, hogy a magyar kalauz jobb, mint a szomszédos, a magyar pincér figyelmesebb, a magyar cseléd intelligensebb, a magyar színész magasabb nívón áll, szóval, ha összehasonlítást teszünk azokban a kategóriákban, amelyekkel az utasember találkozik, mindenütt megállapíthatjuk a magyar átlag felsőbbbségét. Ez a mi erőnk és éppen ezért még sokkal többet várok attól, ha idegenek jönnek el hozzánk, mintha mi meggyünk felvilágosító propagandával külföldre, mert a hozzánk szerencsére mind nagyobb számban ellátogató idegenek nem a szó, hanem a tények kapacitáló erejének hatása alatt állanak.

Mi más ez, mint művelődési felsőbbbség, vagy röviden kultúrfölény?

De ne felejtjük el, hogy a kultúra nem olyan jószág, amit pusztá őrzéssel meg lehetne tartani. A kultúra folyvást megújul, mint évenként az erdő lombozata. Szomszédaink öntudatos és óriási erőfeszítéseket tesznek, hogy felsőbbbségünket behozzák, mert mint a régi Ausztria 1849 után, úgy ők is Trianon után még erősebben érzik, mint mi, hogy uralmuk belső jogosultsága gyenge lábon áll mindaddig, amíg magasabb kulturális fokon álló nemzetet csak hatalmi eszközökkel tartanak alsóbb szellemi szinten levő nép alatt.

Ebből a legmagasabb nemzeti szemszögből nézve döbbenetes az, ha a fülekbe hol belebőmbölik, hol belesuttogják a hordó tetejéről vagy a szalonokban, hogy nem bírjuk el a nagyobb arányú kulturális tevékenység költségeit. Én e végzetes tanítás ellen küzdök erőm teljes megfeszítésével, de tegyük fel azt, hogy a mi táborunk alul marad, a nemzet érveinkre nem hallgat és eljön a lemondás antikultúr politikája. Tegyük fel, hogy a nemzeti közvélemény hangulata az lesz, hogy hát hiába, gyönyörű lenne, de nem bírjuk, bele kell nyugodnunk, bele kell törődnünk abba, hogy nem tarthatjuk a körülöttünk feltörő országokkal szemben a versenyt. Ez jelenti a lemondást és ennek során a kétségbeesést. Mert kétségbeesett dolog volna az, ha a mai technikai felkészültség mellett, a tankok, repülőgépek és mérges gázok világában a fegyverekre való appellálással akarnánk a zsákutcából kijutni.

Én a magyar gondolkozásnak egyik legnagyobb hibáját abban látom, hogy a gondolatsorokat nem szoktuk egészen végiggondolni, hanem megállunk ott, ahol ez érvelésünk szempontjából kellemes és nem meggyünk logikusan a gondolat útján tovább akkor, amikor az már a vadonba, vagy a mocsárba vezet. Azért, mert a kétségbeeséstől félttem nemzetemet, kérek és könyörögök, építsük csak tovább a templomokat és az egyetemeket, a klinikákat és a laboratóriumokat, a népiskolákat és a kisdédóvókat és óvjuk a kultúrának a szent tüzét úgy, mint ahogy az utas óvja vak éjszakán, vad viharban kis világító lángját.

A vidék

Megjelent a Nemzeti Ujság
1929. jan. 27-i számában

Sokat járok a vidéken s e közben mind erősebb lesz bennem annak a felismerése, hogy a főváros és a vidék között óriási szellemi szakadék támadt. Vannak vidéki városok, ahol több napilap jelenik meg. Beható viták fejlődnek ki nemcsak helyi, hanem országos kérdésekről és mindebből egy szemernyi sem szívódik fel a budapesti köztudatba. Az összes képviselők számához viszonyítva, meglehetősen kicsiny azoknak a száma, akiket a közel egymillió Budapest és a 256.000 lélekszámmal bíró Pestkörnyék választ s mégis az ország irányításában az a 6,700.000 ember, aki a nyolcmillió csonkamagyarságból a vidéken van, irányítóan csak kis mértékben jut szóhoz. A legtöbb vidéki képviselő nem a vidék gondolkodásának, vágyának és követelésének a kifejezője, hanem a fővárosi gondolatok hirdetője odahaza. A vezető emberek túlnyomó többsége nem bennszülött budapesti és mégis a legtöbb meglehetősen elszakadt korábbi otthonától, budapestivé lett.

A problémákat csak akkor érthetjük meg igazán, ha kissé megnézzük a multat.

A török alatt dűledezett, az 1686-i ostrom alatt rommá vált a régi főváros. A XVIII. század alatt egypár szerzetesrend megtelepedett a Várhegyen és annak tövében, meg ideát Pesten, de kormányzati és szellemi központ a dunaparti kettős város nem volt.

A török időkben Pozsony volt az országgyűlés és a kormányzat székhelye, Nagyszombat pedig katolikus alapítású egyetemével az egyházi, és a tudományos gócpont. A keleti Magyarország az erdélyi fejedelemség körül tömörült, oda húzott a Tisza mellék is, a gyulafehérvári, debreceni és nagyenyedi kollégiumokban lüktetett a protestáns színezetű magyar élet.

Magyarország első öntudatos kultúrpolitikusának, Ürményi Józsefnek az előterjesztésére Mária Terézia Nagyszombatból uralkodása végén a budai Várba telepítette át az egyetemet, a legfőbb kormányshékek és a bíróságok is a XVIII. század vége felé Pozsonyból Budapestre kerültek, de az írók még vidéken éltek. Így Berzsenyi, Kisfaludy Sándor, Kölcsey, Kazinczy, aki Széphalomról egyenesen vezette az ország irodalmi és részben művelődési politikáját. Kisfaludy Károly felléptével alakult ki a pesti irodalmi élet. De végleges székhely Budapest csak akkor lett, amikor 1848-ban Pozsonyból az országgyűlés Pestre költözött. Kevesen tudják már, hogy az eltörölt pálosoknak gyönyörű templomát, amelyet ma egyetemi templom néven ismer a főváros népe, alakították át hevenyészetten országgyűlési teremmé, miközben valószínűleg a frankfurti példa lebegett a szemük előtt, mikor a német nemzetgyűlés a Paulus Kircheben ült össze. Az 1849-i katasztrófa nagy fennakadás volt Budapest fejlődésében is. A régi írók elszéledtek, de helyükbe egy mozgékony, fiatalabb gárda jött s mihelyt Solferino után 1860-ban alkotmányunk is új életre ébredt, megint megindult Budapest hatalmas fejlődése.

Az 1867-i kiegyezéssel végre a magyar nemzet részben ura lett saját sorsának és azok közül a koncepciók közül, amelyek a visszaszerzett magyar szabadság mámorában megszülettek, egyik legnagyobb szerűbb volt olyan magyar főváros kifejlesztése, amely megüti a világváros mértékét. Kiépítették a dunai rakpartokat, megcsinálták a sugaras Andrássy-utat, a két körút gyűrűjét, megépítették az óriási parlamentet s a hatalmas királyi Várat, kitelepítették a kaszárnákat, megépítették öt új hidat, miközben közel 1,300.000 ember csődült össze a közigazgatási Budapesten és környékén.

Óriási alkotások ezek, melyek a magyar génusznak örökké dicsőségére fognak válni, de kétségtelen, hogy túllőttünk a célon. Ez a túlhajtott fejlődés a vidék vérszegénységéhez vezetett. Különösen ártalmasnak bizonyult az, hogy eltekintve Horvátországtól és Erdélytől, a szorosabb értelemben vett magyarságnak majdnem a világháború kitöréséig csak egyetlen egyeteme volt. Nagyszombat mint kultúrgócpon, már akkor megsemmisült, amikor egyetemét Budapestre hozták. A nagyenyedi, debreceni és sárospataki kollégiumok mind vérszegényebbé lettek és nagy iskolavárosnak képzelte magát az olyan közösség, ahol egy pár középiskola volt. Mikor olyan görcsösen ragaszkodtam a három vidéki egyetem fenntartásához, akkor többek között az a meggyőződés is vezetett, hogy a gyilkos kulturális centralizációból mindenáron kiragadjuk az országot, mert hiszen a Károlyi-forradalom radikalizmusa és a szocializmus sem tudott volna éppen a lelkekben annyira tért hódítani, ha önálló vidéki kulturális gócpontokban a fővárosban szükségképpen kiterjedt radikális gondolkodásnak egyensúlya lett volna. Nem véletlen, hogy az ellenforradalom éppen az ország második városából, Szegedről indult ki, amely most hatalmas erőfeszítéseket tesz, hogy nemcsak népességre legyen az ország második legnagyobb városa, hanem kulturális téren is olyan szerepet játszassék, mint Németországban Frankfurt, Köln vagy Hamburg Berlin mellett, vagy Milánó Róma mellett, amelyek a legutóbbi két évtizedben szerveztek egyetemeiket.

Csodálatos az európai élet ritmusa. A kisebb vidéki német és olasz egyetemek nehezebb helyzetbe jutottak, akárcsak nálunk elsorvadt Nagyszombat és sokat szenvedett Nagyenyed és Patak. Künn is az inkább történelmi jelleggel bíró kisebb egyetemi városokkal szemben előrenyomultak a nagy lélekszámmal rendelkező városok, mint nálunk most Budapest mellett Szeged és Debrecen.

Egyetemszervezéssel és építkezéssel a szellemi gócpont kérdése még megoldva nincs. Én a szellemi ébredést máshol keresem, örömmel veszem a kezembe a szegedi Széphalmot, a debreceni Szemlét, a pécsi Minervát, amelyekben a három vidéki egyetem tanári kara és a nagy agilitással csoportosított helyi és környéki intelligencia speciális hangon kezd beszélni, amely már nem pusztán visszhangja a budapesti lármának. A szegedi, debreceni és pécsi középiskolai tanári karból többen egyetemi magántanárságra törekcszenek s bekapcsolódnak a mozgalomba az ottani bírák, ügyvédek és a gazdasági élet vezető emberei is, a fejlődés megindult. Pedig e téren csak a nagyvonalú fejlődés megindulása nehéz, mint azt Budapest kezdetének történeti vázlata is mutatja. Ám, ha egyszer az ilyen fejlődés megindul, az erőben folyvást nyer.

A szellemileg ekként megerősödő vidék azután már a kultúra megafonján át beszél, amely el fog hallatszani a főváros politikai és szellemi életébe is és elérkezik az az állapot, amikor a magyar szellem egy magasabb fokú kiegyenlítődésében nemcsak a főváros hat majd a vidékre, hanem a vidék is a fővárosra s így a szakadék is megszűnik Budapest és a vidék között.

Nyugati tudás és magyar gondolat

Megjelent a Pesti Napló
1929. jan. 27-i számában

Most csütörtökön protestáns nap volt a kultuszminisztériumban; protestáns nap olyan értelemben, hogy két nagyobb református intézmény tervszerű és szerves megsegítésével foglalkoztunk.

Az alapgondolat, amelyen a két akció nyugszik, elsősorban *nemzeti*. Egyházpolitikánk alapelve, hogy *az állam és a történeti egyházak Magyarországon nem lehetnek az iskolaügy terén sem versenytársak*. Szerencsétlen viszonyunk a régi Ausztriával hosszú időn át akadály volt annak, hogy a bécsi befolyások alatt álló helytartótanács a nemzeti művelődés nagy gondolatát erőteljesen felkarolhassa. Történelmi egyházaink voltak azok, amelyek iskoláikban a nemzeti nyelvet és a nemzeti műveltséget nehéz időkben ápolták. Ez a nemzeti szempont megnyerte és megtartotta a magyar tömegek rokonszenvét történeti egyházaink tanító munkája iránt. Rút hálátlanság lenne, ha ma az ízig-vérig nemzetivé vált államhatalom azt mondaná történeti egyházainak: elismerem ugyan, hogy a multban értékes szolgálatot tettek a nemzeti közművelődésnek, de most már nincs többé rátok szükségem, államosítom, laikussá teszem az egész magyar iskolaügyet. Ez a pedagógiai radikalizmus beleütköznék a mult értékeit megbecsülő, a tradíciókhoz ragaszkodó magyar közfelfogásba. A mi iskolapolitikai tézisünk nem az, hogy állami vagy felekezeti oktatás, hanem állami és felekezeti oktatás a szerint, amint azt az ország egyes részeiben a történeti fejlődés és a helyi viszonyok kívánják.

Ha többen közös célra együtt dolgoznak, a munkának tervszerű megosztására van szükség, aminek szintén magasabb elvi szempontok szerint kell megtörténni. A katolicizmus könnyebben megtalálja az utat a latin nemzetekhez, a protestantizmus meg a germán és az angol-szász világhoz. A katolikus és a protestáns magyaroknak pedig nem a hazai felekezeti fronton kell vetélkedniök, hanem abban, hogy *minden egyház a maga módja szerint és a maga eszközeivel mentől sikeresebben szolgálja a nemzeti feltámadás ügyét*.

E nagy nemzeti munkamegosztás szemszögéből nézve művelődési alapproblémáinkat, önként adódik, hogy a magyar protestantizmusnak leginkább az angol-szász világgal való kapcsolatok ápolására kell vetnie a fősúlyt. Két oka is van ennek. Történetünk alakulása sok tekintetben az osztrák-német kultúra befolyása alá hajtott bennünket. Nehéz volt az áttörés a nagy német művelődés eredeti forrásaihoz, ki a német birodalomba, a legtöbb magyar ember megakadt Bécsben. A XVIII. század folyamán a hatalom nagyon rossz szemmel nézte, ha az ifjak nem osztrák, hanem német birodalmi főiskolákra mentek. Az osztrák-német kultúrának ez a túltengő befolyása nálunk annyival kedvezőtlenebb volt, mert *kis nép nemzeti és szellemi önállóságára mi sem veszedelmesebb, mintha egyetlen külföldi kultúra egyoldalú uralma alá kerül*. Eszemágában sincs, hogy az eddigi kulturális orientáció helyébe egy más nemzet monopóliumát akarnók állítani.

Elmentünk Rómába és szívesen láttak bennünket és most keressük a kapcsolatot az angol-szász népekhez, mert ezek a világháborúnak egyedüli igaz nyertesei, elsősorban az Egyesült-Államok és némileg Anglia is.

Ezek a megfontolások régen élnek elmémben. Alighogy kultuszminiszter lettem, ösztöndíjasokat küldtem az aberdeeni, a londoni, az oxfordi és a cambridgei egyetemekre. Az erősen protestáns aberdeeni miliőbe főleg reformátusokat, akik ott az angol nyelvből és irodalomból

szereztek és szereznek középiskolai tanári oklevelet. Ezek az ösztöndíjasok most már nagyobb számmal jönnek haza és így elérkezett a cselekvés ideje.

Bessenyei Zénó és Farkas Géza protestáns képviselők a tavasszal elhívtak Sárospatakra, nézzem meg a kis bodrogmenti iskolavárost és közvetlen szemlélet alapján adjak szakvéleményt. A ragyogó multtal szemben stagnálást találtam. Addig, míg a Perényiek, a Rákócziak, a nagy Lórántffy Zsuzsanna bírták a várat és az uradalmat, megvolt a kollégiumnak természetes hátvédeje. De utóbb minden megváltozott. Az anyagi eszközök megtorpantak és a tiszáninneni egyházkerület még abba is kénytelen volt beletörődni, hogy mikor az államosítás volt a divat, az állam vette át még a sárospataki református tanítóképzőt is. Minden zsugorodóban volt.

Ennek láttára azt mondtam, csináljunk a kollégium mellett egy angol rendszerű college-t, hogy a tiszaparti intelligencia gyermekeit továbbra is Sárospatakra küldhesse, nemzeti szellemű puritán nevelésre és angol nyelvre.

Mondtam, hogy ösztöndíjasaink sorra jönnek meg Aberdeenből, protestáns fiatalemberek, akikből egy csoportot szívesen küldök Sárospatakra tanárnak a gimnáziumba és nevelőül a college-ba. Eszmém akkor udvarias, de hideg fogadtatásra talált. Az igazság azonban mindig vájja a maga útját és most csütörtökön nagy örömmel láttam, hogy hatalmas küldöttség nyomtatékosan követelte tőlem azt, amit Sárospatakon a tavasszal inkább odavetve mondtam.

És én szívesen látom ezt a folyamatot, mert *végzetes hibának tartom nevelésügyünknek koncentrálását Budapesten*. Aki belekóstolt a budapesti életbe, nem akar a sok tekintetben primitív vidékre visszamenni, a fővárosban rengeteg ember lebzsel és nyomorog, de ki-nevezést a vidékre nehéz szívvel fogad el. Új életre kell tehát kelteni vidéki iskolavárosainkat, különösen az olyanokat, amilyen Sárospatak is, ahol van genius loci. Elhatároztuk, hogy közös erővel mindent megteszünk, hogy a kollégium 400 éves fennállásának közelgő ünnepe a pangás vége és újabb fejlődés kezdete legyen.

A másik akció, amely fölött csütörtökön tanácskoztunk, ugyanebben az eszmekörben fogant. Mi a régi Ausztriától átvett elgondolásokat bürokratikus irányban rendesen még inkább kiéleztük, aminek oka főleg a társadalom nagy gyengesége volt, amelynek fellobbanó szalma-lángja után a létrejött intézmények súlya rendesen az állam vállára nehezedett. Régebben a német filantróp elgondolás az egyszerűség és egyöntetűség kedvéért szeretett nagy tömegeket koncentrálni; az internátusok is sok gyereket egyesítettek közös tető alatt. Az angol-szász nevelési rendszer kis egységekkel dolgozik, szereti, ha egy családapa- vagy anyaszerű vezető alatt a gyermekeknek könnyen áttekinthető és befolyásolható kis száma áll.

Megkértem hát Muraközy nagytiszteletű urat, a kecskeméti eklézsia nagyműveltségű lelkészét, menjen ki az Egyesült-Államokba, tanulmányozza az ottani szeretetház - collegek ügyét, hogy itthon tanácsadónk és munkatársunk legyen a Kerkápoly-Bodor-alapítványból most létesülő kecskeméti internátus megszervezésénél. Műszakilag is felkészültünk. Minich Kálmán műépítést a nyáron Angliába küldtem a college-építkezések tanulmányozására. Útjáról szép jelentésben számolt be, erőit pedig majd a sárospataki és kecskeméti református építkezéseknél kell kipróbálnia.

Igyekeztem megmutatni, hogy magasabb elgondolások alapján és nagy előkészületek után cselekszünk. Öntudatosan érintkezést keresünk az angol-szász kultúrával, évek során át tanárokat neveltettünk angol egyetemeken. Műépítést és szociálpedagógust küldtünk Angliába és Amerikába. Minden előre át volt gondolva.

Úgy érzem, hogy csak egy aggodalmat kell eloszlatnunk. *Nem vagyunk-e külföldieskedők, nem viszünk-e be idegen, angol szellemet a tősgyökeres magyarság sárospataki kollégiumba?* Erre a kérdésre történelemmel kell válaszolnunk. Az erdélyi fejedelemség és a tiszai

magyarság mindig büszke volt hazafiságának tősgyökerességére és a gyulafehérvári és a sárospataki kollégiumokban viruló műveltségére. De ezt a műveltséget a XVI. és XVII. században is olyan ifjak tették magyarrá, akik azt német és hollandi egyetemeken szívták magukba. A magyar nyelven űzött tudományosság megalapítójának Apácai Csere Jánost tartják, aki az 1600-as évek közepén írt magyar enciklopédiájában számos tudományágat szólaltatott meg magyarul. Ám előbb majdnem öt évig tanult Hollandiában és doktorátust tett az utrechti egyetemen. Ilyen előkészület után jött haza írni és tanítani. Itt van a nagyszerű történeti példa és Sárospataknak is vissza kell térnie a Perényiek és a Rákócziak korának nagy tradícióihoz, egyesíteni kell a nyugati tudást magyar nemzeti érzéssel és tősgyökeres gondolkozással.

Ezek voltak a vezérgondolatok most csütörtökön a protestáns napon a magyar kultuszminisztériumban.

Nemzeti megújulás

Megjelent a Pesti Napló
1929. febr. 2-i számában

Ez a hét nagy kulturális megnyilatkozások hete volt.

A Nemzeti Klub vacsoráján gróf *Apponyi* Albert hatalmas beszédében kiemelte, hogy a magyar név jó hangzását a külföldön az erkölcsi integritás után *közművelődési felsőbbbségünknek* mindinkább terjedő tudata erősítheti, ami igen jófajta propaganda. Ezzel rokon szellemben szólt egy másik tekintély, *Serédi* Jusztinián bíboros-hercegprímás *Volkenberg* Alajos rektor ebédjén, aki beszédében kiemelte, hogyha a harctereken és a diplomáciában fölibénk is kerekedtek, a kultúrában elsőbbnek és felsőbbnek kell bizonyulnunk. A nemzet *Serédi* Jusztinián bíboros-hercegprímás és gróf *Apponyi* Albert okfejtéseit majd összekapcsolja úgy, hogy Európának ezen a részén műveltségi elsőbbségünket nemcsak fenn kell tartanunk, hanem kötelességünk azt erősíteni többek között azért, mert *ez a felsőbbbség meghozza nekünk a külföld elismerését és a végső kifejlődésben érleli Trianon revíziójának gondolatát*. Az utóbbi időkben annyian kísérelték meg annak a szerencsétlen tézisnek bizonyítását, amely szerint «a kultúra luxus», hogy valóban szükség volt a nemzet első tekintélyeinek tanúságtételére *az örök művelődési gondolat* mellett.

De egy másik jelentős kulturális megnyilatkozásra is alkalmat adott *Volkenberg* rektor barátságos ebédje. Kitűnő ötlete volt a budapesti egyetem rektorának, hogy mindazokat, akik főiskolán tanítottak, vagy tanítanak, *szeretetlakomára* hívta össze. Mindnyájunkat hálával töltött el, hogy a tudós professzoroknak ebből a szolidaritásából a bíbornokhercegprímás is kivette a maga részét és bekapcsolódott ebbe a közösségbe, mint olyan férfiú, aki Rómában főiskolai tanár volt és ezenkívül kodifikátor. Ezen a szerencsés lakomán úgy a házigazda, a rektor, mint a kultuszminiszter aposztrofálták Budapest érdemes polgármesterét, *Sipőcz* Jenőt és kérték, hogy a székesfőváros vegye pártfogásába és támogassa Pázmány Péter univerzitását csakúgy, mint Szeged a Ferenc József-, Debrecen pedig a Tisza István-egyetemet. És a budapesti polgármester meg is felelt azoknak a várakozásoknak, amelyet a kultúra emberei behelyeztek. *Sipőcz* Jenő válaszában kiemelte, hogy Budapest tudja kötelességét egyetemével szemben, aminek az 1935-ben bekövetkező centenáriumi tettekben tanújelét is fogja adni.

A művelődés berkeiben a főváros első tisztviselőjének és képviselőjének ezt a nyilatkozatát már régen várják. 1912-ben megalkották a XXXVI. t.-c.-et a debreceni és a pozsonyi egyetemek felállításáról. A törvényjavaslat előkészítése során az állam valóságos árverést tartott az egyetemek után sóvárgó vidéki városok között. *Ki ad többet?* - volt a kérdés. Először, másodszor és - senki többet - harmadszor... És leütötték Debrecen és Pozsony javára. Közben a kolozsvári egyetem Szegedre menekült és Debrecen mellett Szeged is többmillió áldozatot hozott egyeteme érdekében. Így azután politikai igazságtalansággá, sőt erkölcsi lehetetlenséggé vált volna az, hogy mikor az anyagilag gyengébb Debrecen és Szeged hatalmas összegeket áldoznak főiskolájukért, akkor a gazdagabb Budapest az államtól a felsőoktatás terén száz százalékos ajándékot kapjon. Ilyen előzmények után rendkívül megnyugtató volt *Sipőcz* Jenő polgármester megértő válasza, melyet a Pázmány-egyetem professzorai ujjongva fogadtak.

Gróf *Apponyi* Albertnek s a magyar egyház és a főváros vezetőinek beszédein kívül, jelentős kulturális eseménynek voltunk tanúi az *Akadémián* is, ahol megkezdte működését a *kutatási*

*bizottság. Berzeviczy Albert, Vargha Gyula és Balogh Jenő az Akadémia élén óriási munkásságot fejtettek ki, hogy gróf Vigyázó Ferenc hatalmas örökségének bonyolult ügyeit rendbe-
szedjék és a jövedelem tervszerű tudománypolitikai felhasználását előkészítsék. Ezek közé az
előkészületek közé tartozik a kutatóbizottságnak megalapítása is. Egyik cikkemben, amely
éppen a Pesti Naplóban jelent meg, kiemeltem, hogy a világ tudománypolitikájában most nem
annyira a könyvkiadás, mint inkább a kutatás áll előtérben. Berzeviczy Albert nagyrabecsült
barátom ugyancsak e lap hasábjain megjelent válaszcikkében ezt nagyjában honorálta, de
rámutatott arra is, hogy nemcsak meddő könyvek vannak, hanem sok kutatás is marad ered-
mény nélkül. Aki ismeri, különösen a laboratóriumi kutatás nehézségeit a természettudomá-
nyok terén, az teljesen igazat ad Berzeviczy Albertnek. De én még hozzáteszem, hogy kisebb
baj, ha olyan kutatás folyt, amelyet nem követ könyv, mintha olyan könyv jelenik meg,
amelyet nem előz meg kutatás. Ezért fogadtuk nagy hálával az Akadémia nagyérdemű
vezetőjének azt a kezdeményezését, amellyel kutatóbizottságot küldtek ki azzal a céllal, hogy
évek hosszú sorára szerves programot dolgozzék ki arravonatkozólag, hogy a Vigyázó-
vagyon jövedelmeiből az Akadémia milyen szellemi- és természettudományi kutatásokat
támogasson.*

Gyönyörűség nézni, hogy a nemzet legjavának és a nép tömegeinek fokozódó helyeslése
mellett hogyan fejlődnek és bontakoznak ki a magyarságban lappangó művelődési erők. Igaz,
hogy vannak ellenáramlatok is, amelyeket a zseniális Ady nyelvén szólva, az Ős-Kaján
hangjának lehetne nevezni. De szerencsére megvan ennek az ellensúlya is!

*Serédi Jusztinián bíbornok-hercegprímás és gróf Apponyi Albert e héten rámutattak kultúránk
jelentőségére a külföldi vonatkozásokban. Az érem másik oldalára pedig belső vonatkozásban
egy másik magyar bíbornok képét lehet ráverni. Jókai egyik legszebb történeti regénye,
«Fráter György» szerint, a nagy kardinális ott ül a váradi Hévíz partján, kezében Plutarchos és
elmerengve nézi a víz színén pompázó nimfák fehér-zöld rózsáit. Végiggondolt a mohácsi
katasztrófa felidőzésében felelős kortársainak hosszú során. «Mind, mind elmúltak mellőle, ő
maga maradt itt egyedül, mint ahogy megmaradt örökké az az eszme, mely lelkében napot
gyújtott: a régi magyar nemzetnek egy új magyar nemzettel kicserélése.»*

Mi nem vétkeztünk annyit, mint a Mohácsért felelős nemzedék és ezért a nemzet kicserélésére
gondolnunk nem kell. *De igenis, sok mindennek meg kell újhodnia ebben az országban, az
örökeszmék jegyében és a művelődés erejével. Ez a megújulás a nagy probléma a nemzet
belső életében.*

A művészet Nem Nem Sohája

Megjelent a Nemzeti Ujság
1929. febr. 24-i számában

Mesterségem valahogyan olyan, hogy ha számottevőbb idegen jön Magyarországra, azt egy vagy más jogcímen elhozzák vagy magától eljön hozzám. Ezek közül az idegenek közül soknak feltűnt, hogy nagy történelmi multunkkal, annak gazdagságával szemben történelmi emlékeink szegénysége áll. Ilyenkor aztán elmondom, hogy nem hiszem, hogy lenne állam széles e világon, amely az idők folyamán területét egészen megváltoztatta volna úgy, mint mi. Mert a mai trianoni Magyarország 250 évvel ezelőtt még egészen török uralom alatt állott, Dunántúl széleit, a Felvidéket és Erdélyt pedig, ahol a török időkben a magyar élet meghúzódott, Trianonban elszakították tőlünk. Műemlékeink ezen az utóbbi, a török dűlástől csak kevésbé ért területeken maradtak meg, ellenben itt, ahol a török pusztított, minden tönkrement.

Hiába, ez csak magyarázat. Hasztalan mondom el, hogy a pozsonyi, kassai és gyulafehérvári dómokat, meg a vajdahunyadi lovagvárat nagy költséggel rendbehoztuk, de elvesztettük! mert az idegen, aki hozzánk jön, ebben a mi old Hungarynkban szeretne látni műemlékeket. Akkor azután előhozakodom Visegráddal és Diósgyőrrel, Anjou-kori dicsőségünk e színhelyeivel. De bizony, be kell vallanom, hogy mind a kettő elhanyagolt. Ezelőtt hatvan évvel, a kiegyezés korában, mindkét helyen még jóval több állott és könnyebb lett volna restaurálni vagy legalább is konzerválni, mint ma. A Salamon-toronyba is belefogtak, azután abbahagyták, pedig ha ezt az érdekes épülettömböt restaurálták volna és kis művelődéstörténelmi múzeumot rendeztek volna ott be, a Baedeker bizonyára csillagot adott volna ennek a látványosságnak annyival is inkább, mert az Esztergomtól Budapestig elterülő Dunaszakaszt tájképileg méltán nevezhetjük a mi Rheinfahrtunknak, hiszen szépségeiben alig áll mögötte a híres rajnai vonalnak Mainz és Koblenz között.

A pilisi hegyvidéket járó turisták jól tudják, hogy a Salamon-tornyán kívül van Visegrádon egy másik, talán még megmenthető kaputorony, fent a fellegrárnál, bent az erdőben. Most a budget-tárgyalásoknál ki tudtam eszközölni a műemléki javadalmak kiegészítését százezer pengőre. Majd itt is megpróbálkozom a mentés művével. Be szép volna, ha foglalkozhatnánk annak az érdekes falnak megmentésével és kis tornyainak helyreállításával, ami Salamon-tornyától felvezet a fellegrárba. Hiába, a politikában annyit taktikáztak a kultusztárca túlságos táplálásának humbugjával, hogy nagyon nehezen tudom a szükséges összeget előteremteni.

Ezen a mi történelmi emlékektől átitatott földünkön, különösen Budapesten keres műemlékeket az idegen. Különösen a műveltebbek Bonfini nyomán tudják, milyen gyönyörű volt Mátyás budai palotája, milyen európai szenzáció volt abban a Mátyás király híres könyvtára, a Korvina. Különben Budapest a nemzetközi statisztika szerint is milliós város, ahol a jelen fejlődés mellett a globetrotter a művészi mult emlékeit is keresi. Ilyenkor megint csak magyarázatok, elmondom, hogy a török elől a politikai főváros Budáról Pozsonyba, az egyházi székhely pedig Esztergomból Nagyszombatba menekült, amely helyeket Trianonban elvesztettük. Elmondom, hogy az újabb fejlődés itt csak Budavárának 1686-i visszafoglalásával kezdődhetett és a Habsburgok Bécsben székelvén, itt az 1867-i kiegyezésig, mikor a nemzet budget-jének ura lett és önálló művészeti politikát folytathatott, nagyobb arányú, államilag támogatott művészi élet nem fejlődhetett. Jóformán csak az egyház dolgozott, aminek legszebb emléke egyetemi templomunk, az eltörölt egyedüli nagy magyar szerzetesrendnek, a pálosoknak nagyszerű hagyatéka. Ezt a központi papnevelő nagyérdemű rektorával, Ernszt

Sándor barátommal az egyetemi alapból restauráltuk, de még nem tudtuk emléktáblákkal és más művészi alkotásokkal megörökíteni mindazokat a személyeket és eseményeket, amelyeknek emléke egyetemi templomunkhoz fűződik. A franciák csodálatos művészek abban, hogy komoly tudományos munkákban, folyóiratokban és napilapokban állandóan azt variálják, hogy a történelmi idők folyamán mennyi hatalmas szellemi egyéniség élt, munkálkodott, hatott Párizsban, amely leírásokból, hogy csak két nagy ellentétet ragadjak ki, a szeretet apostola, paulai Szent Vince mellett ott van Voltaire, a szarkazmus embere és az enciklopédisták, akik mind hátrahagyták nyomukat a párizsi psziché kifejlesztésében. A budapesti szellemi élet is száz évnél jóval idősebb s így a bennünket környező Balkán-államokhoz mérten helyi kultúrtörténelemben is gazdagok vagyunk, de különösen az eseményekből aránylag keveset örökítettünk meg úgy, hogy azok, ha nem is történelmi könyveink lapjain, de a köztudatban feledékenységbe mennek s így az újabb generáció már nem is tudja, hogy nemrég, a ki-egyezés korában hogyan és kik építették meg ezt a mi új Budapestünket.

Ennek a hiánynak a pótlására igyekeztem a várbeli Országos Levéltár csarnokaiból kulturális Pantheont csinálni olyanképpen, hogy Dudits mesterrel a freskók tárgyait úgy választottuk meg, hogy szellemi életünk fejlődésének jellemző mozzanatait mutassuk be. Egyik képen ott van Zrínyi a költő, a másikon Pázmány Péter és alkotása, a nagyszombati egyetem. Egy másik freskó Rákóczi emigrációját Rodostóban mutatja be, amelyen a fejedelem önéletrajzát írja, Mikes leveleket ír, a kurucok pedig tárogatóznak. Grassalkovich Gödöllőn Hillebrandttal, aki a budai királyi Várnak is építőmestere volt, a maga kastélyát építteti és fasorait franciásan nyeseti. Bessenyei György, a testőr és Ányos Pál, Orczy Lőrinc generális vezetésével a pálosok gyönyörű pesti könyvtárában kísérletet tesz magyar irodalmi és tudományos akadémia alapítására. Látjuk József nádort és Pollák építőművészt a múzeum elkészültekor, Széchenyi Istvánt és nejét, Seilern Crescenciát, Clarkot a zseniális hídépítőt és a kor más markáns egyéniségeit a Lánchídnál. Szemlélhetjük, amint Ybl mester elkészül az Operaházzal. Liszt és Erkel a zenekar élén már próbálnak, de Lotz mester még a mennyezet képeit festi. Ott látjuk a lánglelkű Trefortot, amint a nyomorúságos ambulanciákra hordozott betegeknek megmutatja a befejezés előtt álló Üllői-úti klinikai telepet, mind-mind a magyar alkotóerőnek csodálatos, jellegzetes megnyilatkozásai.

Amint a levéltári ciklus a festészet eszközeivel hat, úgy a szegedi templomtér árkádjában mellszobrokon és reliefeken szeretném megörökíteni a magyar tudományosság úttörőit és kiválóságait. Csodálatos, hogy azt a munkát, amit boldogabb és a lélekszámra nagyobb nemzeteknél a kiváló férfiaknak egész csoportja végzett, nálunk rendszeren egy-egy embernek köszönhetjük. Irodalomtörténelmünk kezdeténél ott látjuk Toldit, a jogtörténet elején Venczellt, művészettörténelmünk úttörésénél Henszlmant, - hogy csak pár nevet említsek - a maguk óriási életműködésével. Semmelweis és Eötvös Loránd nagy neve körül is mennyi kiváló természettudóst csoportosíthatunk. Ez nemcsak az egyetemi ifjúságra hat buzdítóan, amint azt a bolognai, páduai és páviai egyetemek történelmi emlékeitől gazdag csarnokaiban láttam, hanem monumentuma lesz a mi magyar Alföldünkön is a művelődési gondolatnak.

A debreceni egyetemnek is most épül központi palotája monumentális udvarral és nagy aulával, mely utóbbi számára Rudnay és Iványi-Grünwald mesterek festettek érdekes képciklust Debrecen történelmi és szellemi multjából, a török világból, Csokonairól, a Hortobágyról. A főépület előtti squarebe és a százharminc holdas klinikai telep főútvonalaiknak keresztezésébe is szobrokat szántunk.

Kicsiny eszközökkel dolgozom, de a költségvetés mégis csak kétszázezer pengőnél többel, félmillióra emeli fel a művészeti javadalmat, amiből megint csak lehet majd valamit csinálni. Mint az Országos Levéltárnál történt, magános mecénás is akad időnként és bár lassan, de évek folytán mégis csak felgyűlnek az alkotások.

Bizony, egy tervszerű művészeti politika szempontjából is nagy szükség van ezekre a monumentális megrendelésekre, mert a magánérdeklődés főképpen az arcképekre és ezek mellett a tájképekre s az aktokra irányul, a szobrászatot meg a magán síremlékek és a hősi emlékek foglalkoztatják, de nagyobb kompozíciókra alkalom alig nyílik. Nem szabad megengedni, hogy hatalmasan nekilendült művészeti életünk szárnyalása a mostani nehéz viszonyok között megtörjön. Csodálatos ez a mi művészeti életünk. Irodalmunknak nagy multja van, de művészeti téren a negyvenes évekig jóformán csak művészetről lehet beszélni magyar földön, de magyar művészetről nem és mégis a nyolc utolsó évtized elég volt ahhoz, hogy Munkácsy, Paál László, Székely Bertalan, Lotz Károly, Benczur, Liszt és Erkel, Strobl Alajos és Zala, Ybl, Steindl és Schulek kifejlődhessenek. Hogy mindezek a művészi erők ma is hatnak, azt majd Nürnbergben a bajor testvérnemzetnek is megmutatjuk.

Vajha felismerné a nemzet, hogy az a Nem, Nem, Soha! amit a magyar művészet a formák, színek és hangok nemzetközi nyelvén kiált oda a nagyvilágnak, az nagyon hangos és messzire hallatszik.

Gazdaság és kultúra

(Négy cikk)

I.

Megjelent a Pesti Napló
1929. febr. 10-i számában

E héten tárgyalta a képviselőház a statisztikai törvényjavaslatot. A vita során értékes beszédek hangzottak el. A statisztika nemcsak kormányzati segédeszköz, hanem tudományág is és így a kultuszminiszternek is volt hozzászólási joga a kérdéshez, természetesen nem a parlamentben, hanem az előkészítő és a végrehajtási tárgyalások során. A statisztikai hivatal keretében tudományos osztály létesítését sürgettem, amelynek főhivatása lenne az összehasonlító statisztika művelése. Mert önmagukban véve a számok korántsem mondanak annyit, mintha összehasonlítják azokat és különösen mintha a mi magyar adataink mellé mintegy háttérül odaállítjuk a *külföldi adatokat*.

Pedig milyen hangosan beszélnek a száraznak látszó számok!

A successiós államok közül az 1920. évi népszámlálások szerint Romániának 16 millió 300.000, Csehszágnak 13 millió 600.000, Szerbiának 12 millió, Magyarországnak 8 millió és Ausztriának 6 millió 500.000 lakosa volt. Az összeomlás előtt a magyar birodalom lakosainak száma 21 millióra rúgott és most az öt utódállam sorában az utolsóelőtti helyre szorultunk. Ha pusztán a száraz számadatokat tekintenők az állami erő fokmérőjének, akkor bizony elég rosszul állanánk.

De e számok háttérében ott lüktet a nemzetiségi érzés, amely az összeomlásig ellenünk hatott és a *mi* állami egységünket bontogatta. Ugyanaz az erő most *mi mellettünk* dolgozik. Milyen furcsa, hogy *Wilson* professzori államművészete a csehszlovák államot a *nemzetiségi elv* nevében alkotta meg és e politikai alkimia eredménye az lett, hogy Csehszlovákország kicsinyben ugyanazokat a nemzetiségi bajokat mutatja, amelyek nagyban az osztrák-magyar monarchiát gyötörték. Van ott német-, magyar-, tót- és rutén-kérdés. És a legutóbbi hetek eseményei megmutatták, hogy Új-Szerbia sem nemzeti állam, hanem az erősen hangsúlyozott szerb állameszmével keservesen küzdenek a horvát, a szlovén, a boszniai és hercegovinai mohamedán, meg a bolgár nemzetiségi törekvések. Romániának is megvan a maga magyar-, német- és bolgár-kérdése és ezenfelül magát a románságot is kettéosztja a regatizmus és a transsilvanizmus. Csodálatos módon ma mi vagyunk fájilag a legkompaktabbak, a legegységesebbek, akik korábban «Szent István koronájának országaiban» csak gyenge abszolút többséget alkottunk.

Az állami erők le mérésénél mindezt nagyon is tekintetbe kell venni. Hiszen a világháború során is az osztrák-magyar vezérkarnak egyik legvégezetesebb tévedése az volt, hogy elméletileg egy-egy magyar vagy tiroli német divíziót egyenlő értékű katonai egységnek vett egy-egy cseh vagy rutén divízióval. Csatamezőkön sokszor megadtuk az árát a katonák ilyen teoretikus értékbecslésének.

Ez mind igaz, de mégis hatalmas tény az, hogy 16 millió 300.000 román állampolgárral szemben csak 8 millió magyar honos áll, hogy népesedésileg még fele sem vagyunk Romániának. Lehetnénk-e többen? Élhetnénk-e, lakhatnánk-e a Duna és Tisza partjain többen? Gyakran járok vidéken, többnyire autón, mert ez közvetlenebb érintkezést enged meg és nincs szükség vasúti miniszteri fogadtatásokra. Ha a Dunántúl és az Alföld egyes részeit járom, sokszor

megdöbbenek a nagy ürességeken. Tovább megyek, egyes országrészeknek jellemző alaphangulatát éppen ez a néptelen nagy üresség adja meg. A budapesti túlnépesedési viszonyokat szemlélve, *Friedrich* István egyik érdekes cikkében azt írta itt a *Pesti Napló*-ban, hogy iszonyatos dolog a *fölösleges emberélet*. Hogyan? Egyfelől azt mondják politikusaink, hogy sok a fölösleges emberünk, másfelől az ország nagy üressége és néptelensége!

Talán nem tudnánk több embernek enni adni? Hiszen 3-4 millió métermázsza búzát és másfél-millió métermázsza rozsot exportálunk évenként, ami azt jelenti, hogy mezőgazdasági behozatal nélkül is 3-4 millió emberrel többet tudnánk táplálni. Ám erre az adatra nyomban rámondják, hogy egy mezőgazdasági ország mindig kevesebb embert képes foglalkoztatni, mint az ipari államok. De a múlt évben 750 millió pengő értékű iparcikket hoztunk be, amiből 250 millió pengő értékűt már meglevő gyáraink mai kapacitásukkal is elő tudnánk állítani s ebben az esetben 20.000-rel több munkást alkalmaznának, ami a családokat hozzászámítva, már magában 40-50.000 lelket jelent. A még fennmaradó félmilliárd pengő import egy részét is honi termékekkel lehetne pótolni, ha új gyárak keletkeznének. Nagy a behozatalunk, ami védvamos rendszer mellett az iparnak nagy konjunktúrát jelent. Meglevő ipartelepeinket tehát jobban kihasználhatnók és új iparágakat teremthetnénk s lenne is búzáunk, rozsunk, húsunk elég, hogy ezeket az embereket el is tarthassuk.

Mindennek ellenére az egyke tért hódít, szaporodásunk arányszáma stagnál, sőt hanyatlik és mindig többen beszélnek ebben az országban fölösleges emberi életről.

Magyarázatul azt szokták mondani közgazdászaink, hogy csekély a honi tőkeképződés, a külföldi tőke ipari vállalkozásaink iránt kevésbé érdeklődik és nincsen vállalkozási kedv. De ugyanilyen gazdasági nehézségeket más országok is leküzdöttek és meggyőződésem szerint mi is fölébe kerekedhetünk a nehézségeknek, ha lelkileg *máskép állítjuk be a magyar társadalom gondolkodását*. Itt, ennél a pontnál kell a kérdés megoldásába a *kultúrpolitikának* bekapcsolódnia.

Kétségtelen, hogy sok nálunk a szegény ember, akinek csak a létminimuma van meg, aki pusztá életét is csak nagynehezen tudja tengetni s így természetesen nem tehet félre semmit sem. De «egyszer élünk» jelszavával igen sok ember költekezik a létminimumnál jóval nagyobb jövedelmének határáig, sőt azon túl is. Ha valaki félretesz és szerez valamit, sok esetben már gyanússá válik és lassanként odajutunk, hogy önzetlen, tiszta embernek főleg azt tekintik, aki tönkrement vagy elszegényedik. Franciaországban a tőkések az orosz címletekben, meg maguknak a francia papíroknak elértéktelenedése következtében elvesztették sok millió emberélet lemondásának gyümölcseit, ott is megvolt tehát az elrettentő, az iszonyatos példa. És mégis, mihelyt Poincarének sikerült a frank stabilizálása, újra nélkülözött és újra takarékoskodott a francia polgár és ismét megindult a francia nemzeti tőkeképződés.

Nálunk e részben műveltségünk korábbi beállítottsága is hibás. A pedagógia terén túl sokáig voltunk módfelett konzervatívok, *azonosítottuk az impraktikust az ideállissal*. Ezt csak történetileg lehet megérteni. Az újkori iskolaügy a renaissance korában a humanizmus jegyében született újra, a XV. században megint sűrűbben olvasták az ókori latin és görög klasszikusokat, akik nagyon sok középkori szellemi termékkel szemben nagy többséget jelentettek. A középiskolának jóformán egész tevékenysége sokáig a latin és görög klasszikusok tanulmányozásában merült ki. Az újkori iskolaügy így indult meg s a tehetetlenség törvényénél fogva így éledgett tovább. Ezt a humanisztikus irányzatot újabb erővel töltötte meg a XVIII. század második felében és a XIX. század elején uralkodott neoklasszicizmus, melynek megint az antik római birodalom volt az eszménye. A neoklasszicizmust a romantizmus váltotta fel, amely lényegében *impraktikus* volt és mély hatást tett az iskolákra is. A romantikus világnézet az anyagiakkal való foglalkozást *prózainak* tekintette és különösen elfajulásakor az excentricitásokat, az impulzivitást, az irracionálíst, sőt a kicsapongásokat is ünnepelte. Ismétlem,

összetévesztették az ideálist az impraktikussal, pedig e kettő egészen más. Láttam fellengző, költekező embereket, akik nagy egoisták voltak és ismerek igen sok dolgos, takarékos embert, akik mindent családjuknak, barátaiknak áldoznak.

Ha valaki matematikával, fizikával, kémiával, orvosi, technikai és gazdasági tudományokkal foglalkozik, vagy ilyen gyakorlati készségeket igyekszik elsajátítani, e foglalkozás révén nem lesz kevésbé idealista, mintha klasszikus vagy modern filológiával bajlódnék. Az idealizmus és az altruizmus jellembeli alaptulajdonság és inkább a nevelésnek, mint a tanulmányoknak gyümölcse.

A magyar iskolának és a magyar házinevelésnek és ami e mögött áll, a magyar családi felfogásnak nagy belső átalakuláson kell átmennie. Nem lehet a középosztály eszménye a jogi pálya, inkább közegészségügyi, technikai és gazdasági kultúrára van szükségünk. Nem lehet a fixfizetéses álláson való elhelyezkedés a pályaválasztás ideálja. Lelkileg annyira meg kell edzeni a magyar ifjúságot, hogy ki tudjon menni a szabad életbe, hogy vállalja a vállalkozás kockázatát, a kezdő sikertelenségek el ne csüggyesszék és anyagi összeomlás után is képes legyen a szerzést újrakezdeni.

Csak így juthatunk független exisztenciákhoz, csak így gyengülhet le a társadalom fölött a kormánybefolyás, amelyről újabban annyi szó esik. Hasztalanul adnak szolgálati pragmatikát a közalkalmazottnak, mert helyzete már önmagában véve a függőségre utalja; csak ott lehet társadalmi függetlenségről beszélni, ahol a nemzet kebelében nagy többségben vannak a gazdaságilag saját lábukon járó exisztenciák.

Én képesnek tartom a magyar nemzetet gondolkozásának ilyen revíziójára. Különben egészen reménytelen lenne helyzetünk. Hiszen a mezőgazdaság máris válsággal küzd, pedig a kommunisztikus Oroszország kiesett az exportállamok sorából és Románia sem veszedelmes versenytársunk földreformja óta. De egyszer csak Oroszországban is rendbe jönnek a dolgok, ott is megszűnik az import és megint kezdetét veszi a gabonaexport. Mi lesz akkor?

És most azt fogja nekem mondani az olvasó: te cikkíró, hiszen te vagy a kultuszminiszter, ellenfeleid már elkereszteltek kultúrdiktátornak is, kezedben a hatalom, ne azon fáradozzál tehát, hogy minket meggyőzz a tanügyi reform szükségességéről, hanem ha ennyire meg vagy győződve, akkor cselekedjél! Mindezt én jól tudom, de az iskola megreformálása csak akkor lehet sikeres, ha a nemzet közgondolkozása a reformmunkát helyesléssel kíséri és a közvélemény ereje leküzdí az óriási nehézségeket, amelyekbe a kulturális közfelfogás ily mélyreható megváltoztatása és iskolaszervezetünk átalakítása szükségképpen ütközik. Hogy csak egy ilyen nehézségre mutassak rá, gazdasági szakoktatásunk nem kevesebb, mint négy minisztérium: a kultusz, a földművelésügyi, a kereskedelmi és a pénzügyi hatáskörébe tartozik, ami a gazdasági szakoktatás terén egységes koncepció felállítását már eleve kizárja.

Ismétlem, *az impraktikus korántsem ideális*. A magyar templommal és a magyar iskolával hatalmas idealizmust kell kifejleszteni, de annak a hajtóerőnek, mely ez idealizmusból táplálkozik, oly fejlődést kell előmozdítani, mely a születések szaporodásához, a magyar mezők benépesedéséhez, a gyárkérmények és gépek sokasodásához, behozatalunk csökkenéséhez, a hazai piac fogyasztásának emelkedéséhez vezet.

Modern nyelvek, természettudományi, közegészségi, technikai, gazdasági kultúra, mindez erős erkölcsi alapon, idealizmustól áthatva, ez a magyar kultúrpolitika jövő útja.

II.

Megjelent a Pesti Napló
1929. febr. 24-i számában

Régebben divat volt könyvek élére mottót írni. Ennek a régi szép szokásnak hódoltam, amikor «Neonacionalizmus»-om előszava elé odaállítottam életelvemet, amely szerint ideálok nélkül nem lehet élni, illúziókban nem szabad élni. Pedig hányan közülünk szeretnek az illúziók aranykódében meghúzódni, megfélekezve az élet nagy valóságairól s különösen a lét nélkülözhetetlen anyagi alapjairól. Éppen ezért a Pesti Naplóban 1928. évi január hó 1-én írt újévi cikkemben, mellyel először vetettem fel a neonacionalizmus gondolatát, az új magyar nacionalizmus tartalmában főhelyet adtam gazdasági momentumoknak. Nem akarunk, írtam akkor, mindig félárnyékban ülni, nem akarunk mindig nyomorogni és nélkülözni, pusztulni és tengődni, hanem az erkölcs és a tudás hatalmával meg akarjuk hatványozni a magyar munka termékenységét és ennek a termékeny munkának révén módosabbak, e révén függetlenebbek és mindenekfölött öntudatosabban magyarok akarunk lenni. Ezt az alapgondolatot fűztem tovább és fejtettem részletesebben e helyen két héttel ezelőtt írott cikkemben és azóta alig találkoztam olyan barátommal, aki valamiféle módon ne hozta volna kifejezésre, hogy helyesli cikkemnek azt a megállapítását, amely szerint mi bizony *az impraktikust azonosítjuk az ideálissal, a prózáit pedig a praktikussal*. Nagyon sokan mondták, hogy ők is ismernek nagy irodalmi műveltségű férfiakat, sok író, sőt verselő embert is, akik magánéletükben nagy egoisták és ismernek számos, a gazdasági munkában fáradózó és bajoskodó embert, akik valóban önzetlenek, maguktól mindent megvonnak, keresetüket családjukra költik és a mellett közcélokra is áldoznak. Más szóval a nemzet széles rétegeinek, de különösen az intelligenciának irodalmi, főleg jogászai műveltsége, a fixfizetési állásokba való tódulás, a gazdasági termeléstől való húzódozás korántsem valamely idealizmusnak a kifejezése, hanem a munka nehezebb nemeitől való irtózás és éppen ezért a kényelmesebb és könnyebb megélhetést kereső tohonyaság megnyilatkozása. Az intelligencia körében mutatkozó ezzel a bajjal lényegében rokon a falusi és kisvárosi tömegeknek Budapestre és környékére való igyekevése, a közvetlen földművelő és ipari munka otthagynak és a felügyelői, hivatali, utcaseprői és locsolói pepeskelő munkára való átnyergetés. Az ilyenfajta ember az, aki nagyon is akarna meggazdagodni, de korántsem verejtékesen, hanem Montekarlóban, az osztálysorsjátékon, vagy pedig kártyán szeretne nyerni. Az ilyenfajta ember az, aki lesi, hogy mely öregedő vagy betegeskedő rokonától örökölhessen. Az ilyenfajta ember az, akinek lelke megtelik keserűséggel, sőt gyűlölettel, ha jobb helyzetbe született, vagy munkájával kedvezőbb viszonyok közé került embert körülötte meglehetősen lát. Az ilyenfajta ember az, aki, ha könnyelműségével, meggondolatlanságával, tékozlásával vagy hozzá nem értés folytán súlyos körülmények közé jut, ezért az emberek rosszát, a viszonyok ádamlanságát, a kor romlottságát és minden esetben a kormányt okolja.

Micsoda primitív elgondolás, hogy fixfizetési állásba megyek, mert akkor reggel csak nyolc, kilenc vagy éppen tíz órakor kell kelnem, szép lassan hivatalba járogathatok, öröklött pénzem takaréka teszem, vagy papírokba fektetem, mert kamatot kifizetni és kupont vágni könnyű és kedves foglalkozás! E kellemességek mögött azonban ott áll az a tapasztalat, hogy a fixfizetési ember vagyontalanul hal meg, ha örökölt valamit, 35 évi szolgálat alatt rendesen feléli és a végén sovány nyugdíjra tengődik. A háttérben ott van az a tapasztalat, hogy öröklött vagyont, szerző tevékenység gyarapító munkája nélkül, pusztán konzerválni még takarékos életmód mellett is ritkán sikerül és az így kezelt vagyon a harmadik nemzedéket csak kivételesen éri el.

Akik abban az illúzióban élnek, hogy a *kultúrpolitika* segítségével *szociálpolitikát* lehet csinálni, azok azt mondják: csökkentse az állam gimnáziumainak és egyetemeinek a számát vagy legalább is nyomja le a tanulók létszámát, ezzel szemben fejlessze ki a szakoktatás rendszerét és terelje mezőgazdasági, ipari, kereskedelmi és technikai tanintézetekbe az ifjúság zömét. Kétségtelen, hogy a gazdasági élet különböző ágaira előkészítő szakoktatásnak rendkívüli a jelentősége s a szakoktatás nagy kérdésével majd külön cikkben foglalkozom is, *de a probléma lényegét iskolaszervezeti módosításokkal megközelíteni nem lehet*. Mert ha nincs meg a *kedv* a gazdasági termelésben való közvetlen részvételre, akkor az alsó- és középfokú gazdasági intézeteket végzettek már kamáslit és zergetollas kalapot viselnek, már nem nyúlnak maguk az ekéhez, a boronához, az ásóhoz és a kapához, hanem felügyelők igyekeznek lenni, másokat akarnak igazgatni a helyett, hogy maguk közvetlenül dolgoznának. A mérnök és a közgazdász meg állami, városi vagy kamarai állásra vágyik és nem akar építést vezetni, gyárban a munkások között dolgozni, vagy mezőgazdasági üzemet irányítani. Ha a tőkés csak a kényelmes takarékpénztári elhelyezést keresi, vagy legfőlegbb nyereszkeskedési melléktekintettel papírokat vásárol és nem hajlandó építésszel, mérnökkel vagy bérlővel társulni, nem akarja viselni a vállalkozó reális kockázatát, akkor természetesen nem keletkeznek új vállalatok, nincs munkaalkalom, villamoskalauznak mennek el a szegény gépész-mérnökök és akkor hiába van gazdasági szakoktatás és szaktudás.

Amerikában és Angliában «business» a jelszó és előkelő emberek sem szégyenlik bevallani, hogy üzletek után járnak és meg akarnak gazdagodni, - persze munka révén, tisztességes eszközökkel. Míg nálunk a semmittevés még bizonyos finomságnak a jele és nem megvetés tárgya, míg a jogászi pálya mindennél előkelőbb foglalkozásszámba megy, míg mindenki dirigálni és vezetni akar és lassanként elapad a vezetettek tömege, *addig a viszonyok gyökeres jobbrafordulásáról szó sem lehet*.

Nagy adag naivitás kell ahhoz az elgondoláshoz, hogy kormány munkával anyagi prosperitást lehet teremteni. Végre tisztába kell azzal jönni, hogy az élet második felében jó módot vagy legalább tisztos, biztosított egzisztenciát csak az élet első felében végzett megfeszített termelő munkával lehet elérni. Ha a magyar életideálnak ilyen gyökeres átváltoztatására nem leszünk képesek, *akkor az állami pénzügyek szanálása után a magángazdaságok szanálódni nem fognak*. A gazdasági egyedek életcéljának kell megváltoznia, mert ha az egyesek nem szereznek, nem gyarapítanak, ha egyre többen választanak olyan pályát és foglalkozást, amely mellett az életet tengetni talán igen, de szerezni nem lehet, akkor az egyének vagyontalansága révén vagyontalan marad az összesség, a nemzet is. Az ország így mindig külföldi tőke után fog futni és a gazdasági függőség révén politikai függőségekbe is belekeveredünk. Persze, akinek nincs hajlama a keményebb munkára, az az ilyen életprogramm ellen kézzel-lábbal tiltakozik, mert lényegében olyan, mint az a beteg, aki azt követeli az orvostól, hogy kellemes gyógymódokkal állítsa helyre az egészségét.

Igaz, hogy gazdasági szakoktatásunk rendszerének kiépítése esetén a szakiskolák által közvetített gazdasági kultúrára támaszkodva könnyebb lesz a létért való küzdelem, de csak annak számára, akinek van lelkiereje ezt a küzdelmet fölvenni, a termelő életbe közvetlenül bemenni, a termelésben személyesen résztvenni, a reális kockázatokat viselni, sikertelenségek után egy más vállalkozást, sőt magát az életet újra kezdeni. *A közfelfogásnak ezt a változását hirdetni - ez nemzetnevelő feladat* s ebben oktató nemcsak a tanító és tanár lehet, de e nagy munkában részt kell vennie mindenkinek, aki számára különböző helyeken és állásokban más és más eszközökkel a magyarság gondolkodásának befolyásolására bármi csekély alkalma nyílik.

III.

Megjelent a Pesti Napló
1929. márc. 3-i számában

Már két cikkben szoltam és most harmadszor írok gazdasági kérdésekről és mégsem léptem át a kultúrpolitika határait. Hogy lehet ez? Mindenfajta tevékenységnek, így a gazdasági életnek is háttérében mindig ott találjuk a közreműködők erkölcsi felfogását, munkakedvét és munkabírását, hozzáértését és szaktudását, ami lényegében kultúra. És ha az elemzésben még tovább akarunk menni, az egész fölött, mint a levegő, láthatatlanul ott lebeg a nemzet közfelfogása, lelki beállítottsága, az élet céljainak mikénti értékelése, ami szorosan összefügg világnézeti, erkölcsi problémákkal. Gazdasági életünk e kulturális háttérével meg erkölcsi és szellemi miliójével foglalkozom e cikkekben, melyek így a *gazdaság és a kultúra határterületein* mozognak.

Ma példákból, közvetlenül az életből szeretnék kiindulni. A kultusztárca egyik legnagyobb építető minisztérium és minthogy az építkezéseknél rendkívül sok iparág van érdekelve, azért érintkezésünk van a magyar iparnak igen jelentékeny részeivel. Benyomásom egészben véve kedvező. Azok a derék iparos munkatársaim, akikkel immár több mint hét év óta Magyarország iskoláit együtt építjük, kezdve a kis óvodáktól, fel a nagy klinikákig, sokat dolgoznak és a legtöbben keveset keresnek. De mégis hétéves praxis során kedvezőtlen tapasztalatokat is tettem, amelyek számát még növelik azok az esetek, miket más hatóságok által végeztetett munkákról a lapokban olvastam. Árlejtéseknél sokszor megdöbbenéssel látjuk az ajánlatok, az egységárák között az óriási eltéréseket. Nem egyszer van *feltűnően alacsony ajánlat* és akkor szeretnénk arra rögtön lecsapni, a vállalkozót mintegy gyorsan szavánál fogni, hogy ki ne buj hassék az obligóból. Erre köteleznek egyébként a közszállítási szabályok is és mégis elég gyakran keserves tapasztalatokat teszünk ezekkel a feltűnően alacsony ajánlatokkal. Közismerten szolid, régi cégek, amelyek gondosan kalkulálnak, ilyenkor lemaradnak, kiesnek. A munka megindul, de az olcsó ember csakhamar kifogásokkal és ürügyekkel áll elő, egységár-emelést követel, vagy túlmunkát vitat és ha ez nem sikerül, könyörgésre fogja, magyaráztatja, hogy még kezdő ember, tőkeszegény, elkalkulálta magát és az állam katasztrófába kergeti, ha nem adja meg a racionális egységárakat. Ez mind szép, de mit szól a dologhoz az az árlejtésnél így lekonkurált régi, komoly cég, amely jól kalkulált és jogos önérzetével nem tartja összeegyeztethetőnek, hogy utólagos követeléssel, könyörgéssel jöjjön? Az építkezés nem kerül kevesebbe, mint amennyibe az ő ajánlatával került volna és mégis lemaradt, mert *irreális volt a legolcsóbb ajánlattevő*. De általában az árlejtéseknél, az ajánlatok egységáráiban mutatkozó óriási eltérések mégis csak azt mutatják, hogy többször bizony nem reálisak az ár kalkulációk, hogy a háttérben ilyenkor nem megengedett polgári haszonra való törekvés, hanem *meg nem engedett haszonlesés* áll.

De hát az államról azt mondják, hogy azt bizony nem egyszer becsapják. Lássunk hát példát a magánéletből. Egy fürdőszobakályha ára 150 pengő. Csapja elromlott, állandóan folyt. Megpróbáljuk javíttatni és megint csak folyt. Erre megkérdezzük, hogy érdemes-e kijavíttatni, az iparos azt mondja: igen. És felszámít 90 pengőt csapjavításért akkor, amikor egy egész új kályha 150 pengő. És ebben a dologban az a szomorú, hogy cikkem olvasói közül nagyon kevesen lesznek olyanok, akik ezeket a példákat saját tapasztalataikkal folytatni ne tudnák.

Tehát, ha nem is gazdasági erkölcsünkben, de *gazdasági szokásainkban vannak* kinövések, amelyeknek gyökerei mélyebbre nyúlnak és amelyek reformra szorulnak. Ilyen az is, hogy alig végződik nálunk köz-, vagy magánépítkezés az eredetileg kalkulált összeg kisebb-nagyobb átlépése nélkül. Ez nemcsak bizonyos számítási lazaság jele, hanem nagyon sok

embert vissza is riaszt az építkezéstől és itt válik be az a mondás is, hogy tisztességesnek és őszintének lenni nemcsak jó, hanem egyúttal hasznos dolog is. Hasznos dolog az építkezési kedvet növelni, amit pedig semmi sem lohaszt le inkább, mint ha az emberek azt látják, hogy a magánépítető a túlkiadások miatt adósságokba keveredik és így háza megterhelődik jelzáloggal, ami a mai kamatviszonyok mellett gyilkos dolog.

Ha tovább keresgélünk példákat a bajokhoz, hát ott látom a vásárlóközönség sajnálatos *bizalmatlanságát a hazai gyártmányok iránt*. A háttérben itt jogosulatlan *külföldieskedés* áll, amint ezt a *Pesti Naplóban* a külföldi könyvek után kapkodó kultúrsnobokról szólva ki is fejtettem. A méltányos embernek azt is el kell ismernie, hogy sok modern gyártmány a szabadalmazott találmányok egész sorából tevődik össze, amelyeket aránytalanul költséges megszerezni olyan kis gazdasági területen, mint a mienk, ahol a gyártás amerikai, angol vagy német viszonyokhoz mérten elenyészően kicsiny keretekben folyik. De sok a lazaság is. Különösen azt a pár százalék munkát sajnálják sokszor, ami az elkészített árunak tökéletesség fokozásához szükséges. Egy fémszelence teteje záródik, lakatja csukódik, de az ajtó körül egy milliméter rés mutatkozik és a kulcs egy kicsit akad. Fényezett fatálcát rendelünk, az asztalosmunka kifogástalan, a festés művészi, de már a fekete alapozásban kis folt van, a lakkon karcolás s a gondatlan csomagolásnál egyik sarkát leütötték. Csak 5-6 százalékkal több gondosság és munka és - a mű tökéletes. Sokszor ezen a pár százalékon vérzünk el, ezzel maradunk a külföldi gyártmányok mögött.

A fürdőtörvény tárgyalása során sok szó esett *hazai fürdőinkről*. Igazságtalanság lenne tagadni, hogy szállodásaink és vendéglőseink az utóbbi időben sokat haladtak, de azért maradt, különösen a vidéken, hiány is bőségesen. Egy idegen a Balaton mellett szobát kért fürdőfülkével. Mi a manónak, - hangzott a válasz, - mikor itt van az orrunk előtt az a mennykő nagy kád, maga a Balaton, abban mindenki kifürödheti magát kedvére? De hát nem mindenki megy szabadba fürdeni, van aki evez, vitorlázik vagy pusztán turista. Meg aztán hidegebb időben is fürdik az európai ember, mikor szabadban nem lehet. Miért látogatják sokan szívesen még ma is a stájer-, a tiroli meg a karintiai fürdőket? Tudakozódtam. Volta-képpen kicsinységekért. A szobaleány mosolygós, a vendégeket szívesen fogadja, apró szolgálásokat tesz, kikészíti a ruhát a hölgyvendégnek, aki ha tenniszezni megy, kezébe adja a rakettet; csupa apróság, de jóleső *figyelem*. Nálunk többen mondták nekem, a személyzet néha munkatöbbletnek tekinti, ha új vendégek érkeznek és ez tükröződik az arcokon is. A *borravalóvárás* türelmetlenségével sokszor nem áll arányban a kiszolgálás készsége és szívessége. Persze, rövid a szezon, de külföldön sem mindenütt hosszabb. Épületeink nem egyszer célszerűtlenek. Részben erősebbek és igényteljesebbek, részben mégsem adják meg azt a minimális európai szabványú komfortot, amelyhez nemcsak a globetrotter, hanem a külföldet járt nagyszámú magyar fürdővendég is odakint már hozzászokott. Megütni egy *minimális mértéket*, ez a magyar fürdőügy létkérdése.

Mindebből látnivaló, hogy itt a gazdasági morál és az üzleti erkölcs kérdései mellett a hozzáértés, a *szaktudás* problémája is ott van. Így végtelenül veszedelmes lenne például a Balaton mellett a hotelvállalkozásba belemenni a nélkül, hogy a hasonló természetű helyeken épült legmodernebb hotelek építkezését, belső berendezését, szervezetét és üzemét, a környékben való elhelyezkedését előzetesen ne tanulmányozták volna. Éppen ezért hallottam oly örömmel a hírt, hogy végre külföldi tőke is érdeklődik a Balaton iránt, amely majd magával hozza a külföldi szaktudást és a külföldi tapasztalatokat is.

Ha összefoglalom a példák tanulságát, a példabeszéd szavával azt mondanám, hogy a *gazdasági életben túlságosan sok ember öli meg az aranytojáást ejtő tyúkot*, túlságos a kapzsiság, ami a fogyasztót, a vevőt elijeszti, ahelyett, hogy vonzaná és ezért csodálatos módon az elérni kívánt célnak éppen a fordítottjához, a haszon csökkenéséhez jut. És e rossz szokás mellett

gyakran ott van a *lazaság és a magasabb értelemben vett szakismeret hiánya*, ezért elég gyakran már az alapelgondolás és már a kezdet is elhibázott és a rossz üzlet tudvalevőleg csak ritkán javul, hanem tapasztalat szerint mindig rosszabb és rosszabb lesz.

Példáimra egyik-másik érdekelt majd azt mondja, hogy önkényesen kiragadottak, de olvasóim tudják, hogy éppen ellenkezőleg, tipikusak. E példák felsorakoztatásával egyébként nem is akartam mást, mint megmutatni a nagy összefüggéseket egyfelől a gazdasági élet, másfelől az erkölcsi és a szaktudás, vagyis a kultúra közt és e révén bizonyítottam, hogy ezen a téren hatni már részben *kultúrpolitikai feladat*. Végelemzésben pedig csak ilyen megismerések alapján lehet jól megkoncipiálni gazdasági szakoktatásunk szervezetét, beállítani irányát és szellemét és azonkívül szóval és tollal sikeresen sürgetni *gazdasági szokásaink állandó tisztulását*.

IV.

Megjelent a Pesti Napló
1929 márc. 10-i számában

Már három vasárnap igyekeztem a *Pesti Napló* olvasóinak megmutatni, hogyan szűrődik be a *kultúra a gazdasági kérdésekbe*. Szándékosan utoljára hagytam a legszorosabb értelemben vett tanügyi politikát és ennek keretében *két kérdésnek* megvilágítását. Miért toltam el praktikus irányba a *népiskola és a középiskola* egész beállítását és miért fektetek akkora súlyt a *gazdasági szakoktatás* ügyére?

Bizony, kultúrpolitikám e tendenciája miatt a közoktatás világának zártabb körében *valóságos kabinetválság dúlt*. Mikor nem egyeztem bele abba a tervbe, hogy a humanisztikus gimnáziumban a görögöt két osztállyal előbb, már a harmadikban kezdjék, az *egész Országos Közoktatási Tanács testületileg beadta lemondását*, oly nagy súlyt helyezett a görög stúdiumok erősítésére. Hogy legfőbb pedagógiai munkatársaim ellenére is *gyakorlati szellemben* reformáltam meg a magyar középiskolát, arra mélyreható okok s azokból fakadó erős meggyőződés vezetett.

A legtöbb pedagógusnak az a baja, hogy az iskolapolitikát *légtüres térben* akarja csinálni. Ezzel szemben csak olyan tanügyi politika válhatik a nemzetnek előnyére, amely számol annak mindenkori helyzetével és viszonyaival.

A nemzetek életét bizonyos nagy történeti tények determinálják, amelyek évtizedekre, sőt századokra kihatnak. Ilyen determináló tény volt a világháborúig a magyarság nagy leromlása a 160 éves török uralom idején. Egészen 1918-ig a magyar élet legtöbb jelenségét meg sem lehetett érteni, ha nem ismertük a törökvész rombolásait és azoknak kihatásait. A kiegyezés korának erős fejlődése ezeknek a bajoknak túlnyomó részét rendbehozta. De ennek a termékeny időszaknak véget szakított a *világháború, a forradalom és Trianon*. Attól tartok, hogy a magyar nemzet elpusztíthatatlan életerejének még sokáig azon kell fáradoznia, hogy a trianoni vész okozta bajokat rendbehozza.

Figyeljünk csak fel megint a hangosan beszélő számokra. A német birodalom lakossága a háború kitörésekor 67·8 millió ember volt. A háborúban elesett 1·9 millió német és a frontok mögött otthon is nagy volt a halandóság. A születési hiányt a háború idején 3 millióra becsülik, a versaillesi békével pedig 6·6 millió lakost szakítottak el a birodalomtól. Így azután a megcsónkított német birodalomnak 64·5 millió lakosa van. Népesedésben tehát a nagy legyőzött: Németország a háború előtti állapothoz viszonyítva 3·3 milliót veszített. Hason-

lítsuk ezzel össze a mi helyzetünket, ahol a magyar birodalom 21 millió lakosából *Csonka-Magyarországon mindössze 8 millió maradt, a veszteség tehát 13 millió.*

A kárpáti csata után, melyet csikorgó télben vívtunk, tömegesen hozták haza az elfagyott lábú embereket, kiknek mindkét lábát a hosszú szállítás és késedelmes amputálás miatt magasan kellett levágni. Mi laikusok ezeket a csonka hőseinket rendesen azért sajnáltuk, hogy nem tudnak majd járni. Az orvosok sokkal mélyebben láttak és azt mondták, hogy a központi szerveket, az idegrendszert, de különösen a szívet a természet teljes, nagyobb testhez méretezte és azért *a megcsonkítás súlyos idegbeli és különösen vérkeringési zavarokat okoz majd, amelyek meg is rövidíthetik az ennyire amputáltak életét. Így van ez a nemzeteknél is.* A magyar állam központi szervei, a főváros, a hivatalok, a középosztály, a gazdasági élet 21 milliós nemzet létszámához voltak viszonyítva, amiből 13 millió termelőt, adófizetőt, fogyasztót szakítottak el. Ezzel szemben a német birodalom lakossága 67·8-ról csak 64·5 millióra esett vissza. Mennyivel súlyosabb tehát a mi helyzetünk! Főleg ez tükröződik vissza gazdasági állapotunk mostohaságában.

Ez az, amit röviden Trianonnak nevezhetünk, ez az a nagy történeti tény, ami jövőnket determinálni fogja és ezért a kultúrpolitika sem folyhat légüres térben, hanem *számolnia kell a trianoni gazdasági leromlás következményeivel.* Persze nagyon primitív elgondolás lenne, ha Trianon-okozta gazdasági válságunkból azt a következtetést vonnánk le, hogy *elszegényedtünk, tehát ne tanuljunk.* Kevesebb költséget, tehát kevesebb iskolát, tehát kevesebb tudást. A gondolatmenet logikusnak látszik, de *követése posványba vezet.* A helyes Trianon-utáni kultúrpolitikai gondolatsor az: nagyobb nehézségekkel kell az életben megküzdennünk, amihez nagyobb tudás kell, de nem a fellegekben járó és a földön csetlő-botló impraktikus irodalmi műveltség, hanem *gyakorlati kultúra.* Meggyőződésem szerint így kell Trianon-teremtette helyzetünkben a magyar kultúrpolitika alaptételeit levezetni.

Hogy is álltunk a középiskolával? Előtérben volt a latin meg a görög, a történelemmel csak 1848-ig foglalkoztunk, a földrajzból pedig vajmi keveset tanítottunk. Ezzel az állapottal szemben miben állott középiskolai reformom? A görög nyelvet tanító humanisztikus gimnáziumok számát rendkívül lecsökkentettük, új középiskolai típust létesítettünk: *a reálgimnáziumot,* amelyben nincs görög, de van két modern nyelv, a német és azonkívül angol, francia vagy olasz. A világtörténelem tananyagát úgy adagoljuk, hogy az egész hetedik osztály 125 évnek jut, a francia forradalomtól, 1789-től egészen a Trianonig eltelt legújabb kor ismertetésére. E közben bőségesen kerül idő arra, hogy az ifjú megismerkedjék a XIX. század uralkodó eszméivel, annak társadalmi mozgalmával, a munkáskérdés fejleményeivel, a szocializmus kialakulásával, a közlekedési eszközök és a találmányok okozta gazdasági átalakulásokkal. *Szóval megcsináljuk a nagy hídverést a történeti múlt és a jelen aktuális kérdései között.* Az iskolának ezt a munkáját csak erősíti a *földrajz* most már bőségesebb tanítása, amely megmutatja, hogy a történeti, természeti, gazdasági és szellemi erők minden országban milyen állapotokhoz vezettek. *Kérve-kérek mindenkit, ne olyannak képzelje el a mai középiskolát, mint amilyen volt az ő idejében.* Nagy átalakulásban van az. Reformom most nyolc év alatt az összes osztályokban fokozatosan életbelép és e közben *egész közoktatásunk gyakorlati irányban átalakul.* Ennek az alapgondolatnak megfelelően a reáliskolai érettségi most már nemcsak a műegyetemre, hanem a *tudományegyetemre is megnyitja az utat.*

De ne gondolja senki, hogy a végrehajtásban nem kell igen nagy nehézségekkel küszködnöm, amelyeknek erejét még növeli az, hogy jóhiszemű, meggyőződéses ellenfelekkel állok szemben. Egyházi körök attól félnek, hogy a görög nyelv elhagyása következtében baj lesz a *teológusok* utánpótlásával, mert a szentírási stúdiumokhoz az ó-görög nyelv ismerete szükséges. E közben elfelejtik, hogy aránylag csekélyebb számú papi pályára menő ifjú kedvéért nem lehet a magyar gyermekek ezreit, a szülők belső ellenzésével nem számolva, halott nyelv

tanulására rákényszeríteni. A múltban a középiskolai tanároknál a latin-görög egyik főszak volt. Elég sok az ilyen középiskolai diploma, amelyeknek birtokosai az iskolában elfoglalt pozíciójukat féltik. Ezenkívül kezdetben a modern nyelvek tanítására hiányzottak is a képzett tanerők, mert angol-, francia-, német- és olasz-szakos ösztöndíjasaink Aberdeenből és Londonból, Párizsból, Berlinből és Bécsből meg Rómából természetesen csak fokozatosan jönnek vissza és csupán legújabbán állnak már nagyobb számmal rendelkezésünkre.

De a munka folyik és a természetes ellenállásokat szívós következetességgel sikerült leküzdeni főleg azért, *mert a szülők helyeslése támogat.*

Pedagógiai főmunkatársamat tavaly angolországi, az idén pedig amerikai tanulmányútra kértem fel, hogy az angol-szász tanulmányi rendszer gyakorlati szellemét a középiskolai reform kiépítésénél mindinkább figyelembe vegyük.

Iskolarendszerünknek gyakorlati átalakításával szemben az *egyetemen* is fellelhetők az ellentállások, különösen a reáliskolai érettségivel jelentkező ifjaktól akarnak elzárkózni. Nem tudják a római, a kánoni és a régi magyar corpus juris szövegét olvasni. Hát igen! Aki *jogtudós*, különösen *jogtörténész* akar lenni, annak e szövegeket eredetiben kell olvasnia. *Gyakorlati embereink*, közigazgatási tisztviselőink, ügyvédek és bíráink túlnyomó többsége azonban egészen más kérdésekkel van elfoglalva és ezeknek sokkal hasznosabb, ha ma német és angol könyvekből a gazdasági és szociális jogfejlődésről, a francia művekből, a nemzetközi magánjogról olvasnak. *Négy-ötnyelvű szótár senkinek a feje nem lehet* és mentől több után kapkodunk, annál kevesebbet fogunk markolni. Egyfelől görögöt és latint és másfelől angolt, franciát és németet egyaránt sikerrel tanulni nem lehet. Az ilyen kísérlet galimathiaszá válnék.

Minden tanév elején ismétlem a szülőknek, - különösen a vagyontalanoknak és sajnos, ilyen a szülők zöme, - hogy ne engedjék gyermekeiket tömegesen a jogi pályára és a szellemi tudományokra tolódní. A hivatalnokok létszáma lecsökkent, ami úgy történt, hogy az idősebb korosztályok elmentek és ma a létszám fiatalabb emberekből áll, akik még jóideig szolgálnak, így kevés lesz az üresedés és takarékosági okokból a megüresedő állások egy részét sem töltik majd be. A jogi és általában az impraktikus stúdiumok, ide nem számítva a modern nyelveket és irodalmakat, a megélhetés szempontjából zsákutcába vezetnek. Senkinek sem lesz tehát igénye jogi diplomát mutogatva, állást követelni. Ezért erősítem műegyetemünket, ezért létesíték ott új tanszékeket, most éppen a városépítést, melyet a gyöngefeszültségű áramok (rádió) katedrája és az aërodinamika (repülőgépmotorok) tanszéke követ majd. Ezért szerelem fel a műegyetem laboratóriumait és támogatom a természettudományi kutatást.

De a népiskolából, középiskolából és egyetemből összetevődő általános iskolai szervezet gyakorlativá fejlesztésénél nem állhatunk meg, hanem ezen túlmenőleg *a gazdasági szakoktatás rendszerét is igyekszem kiépíteni*, amennyiben az a kultuszreszort körébe tartozik. Nem szeretném, ha félreértenének. A kultusztárca nem vágyódik más tárcák birtokállományaira, felfogásomat azért mondom el, mert az egész magyar oktatásügy eszmei egységének gondolatát mégis a kultuszminiszternek kell képviselnie. A «gazdasági» szót nem azonosítom a mezőgazdasággal, amiből már sok zavar keletkezett. Gazdasági szakoktatás alatt az ipari, a kereskedelmi, a közlekedési és a műszaki iskolákat is értem.

Természetes, hogy a gazdasági szakoktatásnak különösen gyakorlatinak kell lenni, de, a gondolat lényegét egy frázisba sűrítve: *az iskolából nem lehet kosárfonótanfolyamot csinálni*. Mert más az iskola és más a tanfolyam. Amint a német mondja: más az «*Unterricht*», és más az «*Abrichtung*». Megcsontosodott hivatalnokok azt szeretnék, ha a jogról úgy jönne a fiatal doktor, hogy tudja azt, mi a beadvány és a kiadvány, a blankettán hová kell írni az iktatószámot, mely rovatba a beérkezés keltét meg a beadvány számát és hová az előirat és utóirat számát, miként kell az aktát kiadni a számvevőségnek és irattárba helyezni. Mindezt én a jó

öreg Zukántól a miniszterelnökségen egyetlen délelőtti tanultam meg. Lappália, amivel az iskola nem foglalkozhatik.

Minden iskolának sajátos lelke van, - a gazdasági szakiskolának is. Ezzel szemben a *tanfolyam* csupán praktikus ismereteket és kézügyességeket tanít és éppen ezért sok mindent, amit a szakiskolákba akarnak belezsúfolni, inkább szaktanfolyamokra való és nézetem szerint *itt nyílik a gazdasági szakminisztériumok részére óriási tér.* Amerikai módra standardizálni akarjuk egy-egy vidéken a gyümölcsstermelést. Nos, akkor tartsanak az egész vidéken tömegesen *gyümölcsstermelési szaktanfolyamokat*, amelyek ismertetik az egynemű árú könnyebb értékesítését, az alapul vett új gyümölcsfajok természetét, előnyeit, ültetési, ápolási és konserválási módjait. Az efféle eljárás lényegesen olcsóbb is, mint a szakiskola, amely a földművelésnél mintagazdaságot, az iparnál pedig tanműhelyt igényel, ami igen drága dolog.

Alsófokon, a népművelés világában a szakoktatási gondolatot az általános népiskolától elszakítani nem lehet. Hiszen a munka túlnyomó részét a népiskola tantermeiben és a népiskolai tanítók útján kell elvégezni. A népiskola mellett és azzal párhuzamosan a nemzet széles tömegeinek befogadására külön alsófokú gazdasági szakiskolai hálózatot kifejleszteni pénzügyi lehetetlenség.

Mióta összes középfokú mezőgazdasági iskoláinkat főiskolákká fejlesztették ki, azóta középfokú gazdasági szakoktatásunk ügye elvesztette a szilárd talajt lába alól. Középfokú kereskedelmi iskoláink egy részét szerettem volna mezőgazdaságivá átalakítani, de erről lemondtam, hogy reszortküzdelmekbe ne keveredjem, bár nyilvánvaló, hogy így csekély költséggel tudunk volna számottevő eredményeket elérni.

Felsőfokon az *oktatás* mellé mindig oda kell állítani a *kutatást*, mert végzetes illúzió azt hinni, hogy valamely iskolafajtából, ha a fölvételhez nem négy középosztályt, hanem érettségit követelünk és ha a tanárokat a VI. és V. fizetési osztályba sorozzuk, már főiskola lesz. Ahhoz, hogy tudományos szellem jöjjön létre, korántsem elég, hogy ott néhány jó szakember működjék és laboratóriumokkal fel legyenek szerelve. Nem vagyok a miszticizmus embere és mégis azt mondom, hogy a főiskolának elnevezett magasabb fokú szakiskola és az egyetem között *valami nehezen felismerhető különbség van*, amelyet majdnem rejtelmes módon a *tudományos szellem tenyészt ki*. Ezért kell, hogy legalább egyetlen helyen, Magyarországon *egyetemi fokon tanítsák az összes gazdasági ágakat*. Ebben van a közgazdasági egyetem létjogosultsága, ami a műegyetemmel való összekapcsolás révén fog igazán kidomborodni.

Nem akartam más minisztériumok hatáskörébe átnyúlni, de amikor a szakoktatási kérdéseket is kultúrpolitikám alapelveivel szerves kapcsolatban tárgyaltam, akkor annak a magasabb nemzeti követelésnek tettem eleget, hogy az egész magyar kultúrpolitikának azonos alapelvek körül kell kikristályosodnia, mert mélyen igaz az a mondás: *ars una*.

**A vallás- és közoktatásügyi miniszteri
tárca 1929/30. évi előirányzatának
általános indokolása.**

Demokratikus országokban a miniszter munkájának két fázisa van: az első a feladatok felismerése és magasabb egységbe, összefüggő programmba való sűrítése, a másik e programm fokozatos, gyakorlati megvalósítása. A miniszternek a statisztikai hivatal rendelkezésére áll s e kitűnő hivatalunk szolgáltatotta kultúrstatisztika az alapja közművelődésünk diagnózisának. A miniszter kapja kézhez a pedagógiai felügyeletre hivatott főigazgatóságok, tanfelügyelőségek és más szakfelügyelők jelentéseit, amelyekből kidomborodik a különböző fokú magyar iskolákban végzett tanítói munka értéke, jelentősége, fogyatkozása. Ezenfelül a miniszter az országgyűlés két házának vitáiból, a sajtóból és vidéki útjai alkalmával közvetlen tapasztalataiból alkot magának képet közoktatásügyünk helyzetéről és szükségleteiről. Nem elég, ha mindezekből az értesülés-forrásokból kialakuló kép csak a vezetőnek és főmunkatársainak lelkében él: kell, hogy arról a nemzet egyeteme is tudomást szerezzen, mert csak így alakulhat ki kulturális közvélemény, e nélkül pedig a vezető nincs abban a helyzetben, hogy kultúrpolitikáját a nemzet széles rétegeinek felfogásával összhangban vihesse. Ennek az alapmeggyőződésnek volt csak következménye, hogy sorra véve a magyar művelődés főterületeit, ezekről összefoglaló ismertetéseket irattam, így 1926-ban kiosztottam a törvényhozás tagjai között «A természet-, orvos-, műszaki- és mezőgazdaságtudományi országos kongresszus munkálatai»-t, 1927-ben «A magyar tudománypolitika alapvetése» című gyűjteményes munkát, 1928-ban «A magyar népoktatás»-t, kultúrstatisztikai táblázatokkal és kultúrgeografiai térképekkel, 1929-ben pedig «A tankötelezettség és népiskolai szervezet Európában és az Egyesült-Államokban» című összehasonlító kultúrpolitikai dolgozatot. De ezen felül az 1928/29. évi költségvetés képviselőházi tárgyalása alkalmával mondott expozémban, meg hírlapi cikkeimben *a magyar kultúrpolitikának teljes programját* törekedtem felállítani és ezzel eleget igyekeztem tenni a miniszter amaz első kötelességének, hogy a nemzet elé tárja az összes közművelődési szükségleteket és azokat összefüggő szerves egésszé kerekítse. Az állam pénzügyi erői azonban még gazdag államokban is határt szabnak a megvalósításnak, még inkább így van ez a világháborúban és az ezt követő katasztrófákban elszegényedett Magyarországon. Itt tehát az ország összes szükségletei alapján felállított teljes program tágabb körén belül egy második, már sokkal szűkebb kört kell vonni, amelybe az azonnal megvalósítható feladatokat kell beilleszteni. Ezt a szűkebb, *azonnal megvalósítás alá kerülő programot* foglalja magában az állami költségvetés, amelynek előterjesztése alkalmával az általános indokolásban nyílik a miniszter számára mód, hogy ne mozaikszerűleg szétszórva, hanem kultúrpolitikai vezéreszmék uralma alá csoportosítva adja elő, hogy a pénzügyminiszter által rendelkezésére bocsátott határokon belül mi az, amit a teljes programból egyetlen költségvetési év keretében megvalósíthat. Mondhatnám, alkotmányjogi kötelessége a miniszternek, hogy a törvényhozás útján az egész nemzet elé terjessze szükségleteinknek teljes rendszerét, mert csak így áll módjában a törvényhozásnak megítélnie azt, hogy helyesen van-e kiválasztva a sokból az a kevés, ami egyetlen évben valóban kivitelre is kerülhet.

Korunk demokratikus miliójében még csak kétség sem merülhet fel arra nézve, hogy a *népoktatás* áll előtérben különösen oly országban, ahol az 1920-as népszámlálás tanúsága szerint alig nyolc millió maradék-magyarból több mint egy millió volt a hat évnél idősebb analfabéta. Ezért népiskolaügyünk fejlesztése volt miniszterségem főgondja, ami vörös fonalként vonul végig költségvetéseim számos szlopain és általános indokolásain. A két első esztendőben, az 1922/23. és 1923/24. évben, állami pénzügyeink rendezetlensége folytán budget-

törvények nem jöhettek létre, a kidolgozott költségvetési munkálatok inkább keret és adminisztratív segédeszköz voltak, amelyeknek számszerű adatait az infláció évközben ismételten meghaladottá tette. Az első rendes költségvetés, amikor már pénzügyi pozitívumokkal lehetett számolni, az 1925: IX. törvénycikkbe foglalt 1924/25-iki budget volt s már ez első reális költségvetésünk általános indokolásában rámutattam az alföldi tanyavilágnak nagy népoktatási szükségleteire, amely célra akkor magában a budgetben csak 100.000 aranykorona építési hitelt vehettem fel, de érezve az adott összeg kicsinysége és a feladat nagysága közötti aránytalanságot, művelődésmentő sorsjáték gondolatát vetettem fel, amelytől akkor mintegy három millió aranykorona hozadékot vártam. Az 1925/26. évi költségvetés általános indokolásában, állami pénzügyeink fokozatos megerősödése következtében már örömmel jelenthettem, hogy ennek a költségvetésnek különös jelleget adott az a jelentékenyebb összeg, amelyet a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló *népiskolák nagyobb arányú építésére* állíthattam be, bár akkor az államnak oly messzemenő igénybevitelére, mint ami az akció későbbi folyamán megtörtént, még nem gondolhattam s így az akkori indokolás a helyi iskolafenntartóknak, polgári- és egyházközségeknek súlyos, országos átlagban 50%-os megterhelésével számolt, ami mellőzhetővé vált. Hármasként lebegett már akkor e téren előttünk: iskolát akartunk építeni minden oly tanyai körzetben, ahol megközelíthető távolságból legalább 30 tanköteles összejárhat, továbbá az akkor még iskolátlan falvakban; új tanterem emelésével meg akartuk szüntetni a váltakozó oktatást ott, ahol ugyanabban a teremben délelőtt és délután más-más tanító felváltva külön osztályokat tanított; ugyancsak új tanterem emelésével lehetővé akartuk tenni a 60-nál több gyermeket befogadó, túlszűfolt osztályok kettéosztását. E vezérelveket alapulvételével ugyanabban az általános indokolásban már kimutattam, hogy a községek belső és külső területén együttesen 3400-3500 új tanterem és körülbelül félmillió tanítói lakás építéséről kell gondoskodnunk, 57-60 millió aranykorona költséggel, amely 1925-ben felállított becslésről ma, amikor e sürgős program közvetlen befejezése előtt állunk, már elmondhatjuk, hogy ez úgy a tanterem és tanítói lakások számának, mint a szükséges összegnek előrelátásában, - amint alább részletesen kifejtjük, - helyesen bizonyult. Ugyanannak a költségvetési évnél során alkotta meg a második nemzetgyűlés a mezőgazdasági népesség érdekeit szolgáló népiskolák létesítéséről és fenntartásáról szóló 1926: VII. törvénycikket, amelynek alapján létesült az Országos Népiskolai Építési Alap, amelyet a költségvetésből meg - külön törvényes felhatalmazások alapján - a költségvetésen kívül az évi megtakarításokból tápláltunk. E törvénnyel biztosított szilárd alapon a munka szívós következetességgel haladt. Az 1926/27. évi költségvetés általános indokolásában már örömmel jelenthettem, hogy a népiskolai építési program végrehajtása teljes erővel folyik és ugyanebben a szellemben az 1927/28. évi költségvetés általános indokolása is az élen emeli ki, hogy a tárca működésének főtegyében népiskolai hálózatunk kifejlesztése áll. Végül az 1928/29. évi általános indokolás 33,260.000 pengőben összegezi mindazokat a hiteleket, amelyek az Országos Népiskolai Építési Alapnak addig biztosítottak, amely összeghez az 1928/29-i kezelés folyamán az 1927/28. évi bevételi feleslegekből 11 millió pengő jutott és még két millió pengő jut, ami 46,260.000 pengőt tesz. Az 1929/30. évi e költségvetésben népiskolai építési célokra 950.000 pengő van beállítva, úgyhogy abból a *48,260.000 pengőt* tevő összhitelből, ami az *5000 tantermet és tanítói lakást magában foglaló sürgős program* befejezéséhez szükséges, immár csak 1,050.000 pengő hiányzik, aminek rendelkezésemre bocsátását a pénzügyminiszter úr kilátásba helyezte. Amikor olyan építési akció, mint amilyen az 5000 tanterem és tanítói lakás emelésére irányuló sürgős program volt, végrehajtásához közeledik, akkor, mint már érintettem, időszzerű összehasonlítani a munka megindulásakor tett előzetes számításokat a valóban elért építési és pénzügyi eredményekkel. Ez összehasonlításoknál előre kell bocsátani, hogy folyamatos nagy akcióról lévén szó, ahol a letárgyalt építkezések csekély hányada tapasztalás szerint mindig elmarad, valamivel több ügyet tárgyalunk mindig le, mint amennyire fedezet van. Így 1928. december 31-ig letárgyaltunk,

illetve biztosítottunk 3508 tantermet és 1604 tanítói lakást, összesen 5112 objektumot. Ebből 1928. december 31-ig felépült 1964 tanterem és 987 tanítói lakás, együttesen 2951 objektum. Ugyanakkor tető alatt volt már 282 tanterem és 116 tanítói lakás, összesen 398 objektum. Hátra van tehát még 1262 tanterem és 501 tanítói lakás, együtt 1763 objektum, amelyek, a tapasztalás szerinti csekély fogyatkozással, 1929. szeptember 1-éig elkészülnek és - mint jeleztem - 48,260.000 pengő áldozatot igényelnek az államtól. Az akció megindításakor 3400-3500 tantermet vettünk alapul, most valóban felépül 3508, kiindultunk továbbá körülbelül 1700 tanítói lakásból és megépül 1604. Az összes költséget 57-60 millió aranykoronára, vagyis kereken 66-70 millió pengőre becsültük; ezzel szemben, minthogy a helyi tényezők hozzájárulását országos átlagban az összköltségnek 25%-ára lehet tenni, 64,350.000 pengő az az összeg, amennyibe az 5000 objektum megépítése került, vagyis a 66 millió pengős kisebb becslésnek is alatta maradtunk. Az a 48,260.000 pengő, amelyet hat költségvetési év alatt népiskolák építésére fordítunk, önmagában is igen jelentékeny összeg, de a mai kis Magyarország által hat év alatt meghozott áldozat nagysága akkor bontakozik ki valódi mivoltában, ha melléállítjuk azt az adatot, hogy Nagy-Magyarország a kiegyezés korában, vagyis 1867-től 1918. év végéig, kereken félszázad alatt, állami és nem állami népiskolák építésére és átalakítására, az állami zárszámadásokból kétségtelenül kiszámíthatólag 39,894.957 aranykoronát, vagyis 46,278.150 pengőt fordított. Az 1928/29. évi költségvetésnek mintegy mellékleteként kiosztottam a törvényhozás tagjai között «A magyar népoktatás» című munkát, amelynek előszavában összefoglaltam a műhöz csatolt kultúrstatisztikai táblázatok és kultúrgeografiai térképek lényegét, amiből most az ötezres sürgős program befejezésekor csak annyit kívánok megismételni, hogy a következő években még mintegy *3000 tanteremre és tanítói lakásra kiterjedő pótprogramot* kell megvalósítanunk, ha népoktatásügyünket teljesen modern színvonalra akarjuk emelni. Ennek a pótprogramnak felállítását elsősorban a túlsúlyfoltosság és a váltakozó oktatás megszüntetése teszi szükségessé, ami a tanulók létszámának további emelkedése folytán áll elő és ezenkívül gondos helyi vizsgálatok alapján megállapítottuk azt is, hogy számos, kevésbé alkalmas, sötét vagy nedves objektum pótlása is szükségessé válik.

A népiskola-fejlesztési akció természetesen nem szorítkozhatott tisztán a tantermek és tanítói lakások szaporítására, hanem emelni kellett a népiskolai *tanítói létszámot* is. Sürgősen szükségessé tette ezt a népiskolai tankötelesek számának rohamos emelkedése, ami annak következtetése, hogy népiskoláinkat immár elhagyják a háborús alacsony évjáratok. Így a statisztikai hivatal által rendelkezésemre bocsátott legújabb adatok szerint a mindennapos népiskolára utalt tanköteles gyermekek száma az 1927/28. tanévről az 1928/29-i folyó tanévre 86.561-gyel emelkedve elérte a 850.547-et és az 1929/30. tanévre, illetve költségvetési évre, amelynek budgetjéről itt szó van, 91.556-ot tevő további emelkedéssel 942.103-ra szökik majd fel. Ezen felül még az 1930/31. tanévre kell 72.440 főre rugó további jelentékeny tanulószaporulattal, vagyis 1,014.543 tankötelessel számolni. A gyermekek számának e jelentékeny emelkedését részben felszívták a meglévő osztályok, amelyekben a tanulók létszáma igen sok helyen a születéseknek a háború folyamán beállott csökkenése következtében pár éven át elég alacsony volt. De természetesen e mellett szüksége merült fel a tanítói létszám lényeges emelésének is. Az 1928/29. évi költségvetés általános indokolásának megszerkesztésekor ez a létszám kereken 17.000 főt tett. «A magyar népoktatás» című szerves összefoglaló ismertetéshez csatolt statisztikai kimutatás szerint (287. oldal) 1928. évi március hó 1-én a létszám 17.306-ra növekedett. Az 1928/29. évi költségvetés 200 állami és 200 nem állami néptanítói állás szervezését engedte meg, 70 tanító más alkalmazásból volt visszahívható, illetve népiskolákhoz beosztható, 128 helyettest kellett beállítani, az államsegélyben nem részesülő tanítói állások száma pedig 100-zal növekedett, úgy hogy az 1928/29. költségvetési év folyamán a népiskoláknál működő tanítók száma 17.306-ról 698-cal 18.004-re emelkedett. Az itt szóbanlévő 1929/30. költségvetési évvel egybeeső tanév kezdetén, amint már jeleztem,

91.556 gyermekkel többet kell beiskoláznunk és ekkor már a múlt emelkedések folytán jobban szaturált osztályok felszívó ereje is lényegesen kisebb lesz, miért is 400 önhibáján kívül B-listára került nyugdíjas tanító reaktiválását tervezem és amennyiben ez nem teljes mértékben sikerülne, 200 helyettest szándékozom alkalmazni. Ezzel a 400 tanerővel együtt az 1929/30. költségvetési év folyamán a népiskoláknál működő tanítószemélyzetünk száma 18.404-re emelkedik. A népiskolai tankötelesek számának szaporodásával a néptanítók létszámának emelése kellően lépést tartani nem tudott, aminek eredménye, hogy míg egy tanítóra országos átlagban az 1927/28. tanévben 43, az 1928/29. iskolaévben 46 tanuló esett, az 1929/30. tanévben már 51 gyermek fog jutni, ami különösen azért nem megnyugtató, mert hazánk népességének kedvezőtlen területi megoszlása következtében egyfelől sok az országos átlagon alul maradó törpe iskola és így másfelől természetesen sok az átlagot messze meghaladó túlszűfolt osztály is. Az 1928/29. évi költségvetés általános indokolásában jelzett program szerint az 1930/31. és 1931/32. tanév során a tanítói létszámot a lehetőséghez képest 19.000-re emeljük, amivel a legégetőbb hiányokon bizonyára majd segíteni lehet, de mivel a születési évfolyamokban beállott fluktuáció megállapodása után a mindennapi népiskolára utalt tankötelesek száma állandóan 1,000.000 körül jár majd és figyelemmel a modern pedagógia követelményeire, amely 50-nél magasabb osztály-létszámot nem igen tűr, néptanítói létszámunk sem maradhat 20.000-en alul.

A tantermek, tanítói lakások és tanítói állások számának szaporításával népiskolai ügyünk virágzásának csak külső alapfeltételeit vetjük meg. Ezzel az extenzív akcióval párhuzamosan az *iskola belső életében* intenzív pedagógiai munkának kell haladnia. Ennek biztosítása céljából bocsátottam ki az új népiskolai tantervet és szerveztem 1923-ban a népiskolai tanítóképzés ügyét úgy, hogy a négy középfokú osztályra felépített négyosztályos tanítóképző-intézetet ötosztályossá fejlesztettem ki. Ez természetesen szükségessé tette a tanítóképző-intézeti tanári kar létszámának emelését is, de eddig csupán polgári iskolai tanároknak szolgáltatételre a tanítóképzőkhöz való berendelésével kellett beérnem. Ez a költségvetés a tanítóképzőknél működő 16 polgári iskolai tanár állását átszervezi tanítóképző-intézeti tanári állássá és így ezt a státust is számbelileg teljesebbé teszi. Azonkívül a tanítóképző-intézetek mellett a szükséges didaktikai és metodikai készség elsajátítása végett felállított ügynevezett gyakorló elemi iskolákban alkalmazott mintatanítók létszámát is 13 fővel növeltük. Végül népiskolai tanítói karunk tudását mind több és több szünidei továbbképző tanfolyam szervezése útján is gyarapítani igyekszünk.

Az előadottakban hat költségvetési év számadatainak és eredményeinek egymásmellé rovása útján igyekeztem megmutatni azt, hogy szívós következetességgel mint sikerült 5000 új tanterem és tanítói lakás építésével és a tanítói létszámnak 17.000-ről 1400-zal 18.400-ra emelésével népoktatásunk szintjét lényegesen felemelni, amivel eleget teszünk minden észszerű kultúrpolitika amaz első alaptételének, hogy a nemzet tömegeinek minél teljesebb kiműveléséről gondoskodjunk. Ez olyan általános kultúrpolitikai igazság, amely áll minden civilizált országra. Ha most már Magyarországnak a nagy katasztrófa következtében beállott különleges helyzetét szemléljük, akkor további sajátos követelmények, szükségletek merülnek fel. A forradalmak idején lazultak az erkölcsi kapcsolatok, a háború során meg a nélkülözésekben testileg is belebetegedett népességünk, a nemzeti vagyon túlnyomó része megsemmisült, elszegényedtünk. Edzenünk kell tehát a nemzet erkölcsi erőit, amely célból tovább kell támogatnunk történeti egyházaink valláserkölcsi munkáját. Gondoskodnunk kell a nemzet fizikai állagának, a népesség egészségének helyreállításáról, amely célt a kultusztárca keretében a testnevelésnek és a kiseddóvásnak felkarolása, egyetemi klinikai telepeink kiépítése és az orvosi továbbképzés ügyének előmozdítása szolgálja különösképpen. Előre kell vinni gazdasági megerősödésünket, amit a közoktatásügyi minisztérium főképp műegyetemünk tanító és kutató felszerelésének kiegészítésével, a természettudományi kutatási alap állandó és bősege-

sebb dotálásával és a gazdasági népoktatás minél szélesebb körű kiépítésével szolgálhat. Valójában az erkölcsi erők megedzése, a testi erő helyreállítása és a gazdasági termelő-képesség biztosítása az, ami koncentrikusan együttműködve lényegesen hozzájárulhat ahhoz, hogy hazánk súlyos helyzetéből kiemelkedhessék.

A nemzet vallás-erkölcsi erőinek ápolása elsősorban történeti *egyházaink* kezébe van letéve. Hogyha azt a támogatást mérlegeljük, amelyben az egyházak és hitfelekezetek részesülnek, akkor nemcsak a szorosan vett vallási célok támogatása és egyházak javadalmazása címén felvett összegeket kell néznünk, hanem mindehhez hozzá kell venni azokat a hatalmas összegeket is, amelyeket a kultusztárca a különböző fokú felekezeti iskolák támogatására fordít akkor, amikor az iskolák és tanítói lakások építésének túlnyomó részét viseli, amikor az illetményeknek országos átlagban nagyobb részét magára vállalja és amikor a nyugdíjterherhez is rendkívül nagy összegekkel hozzájárul. Míg a kiegyezés korában az állam túlnyomólag az állami és polgári községi iskolai építkezéseket gyámolította, addig az összeomlás után egyáltalában nem vagyunk többé tekintettel az iskolák jellegére, hanem a helyi viszonyok figyelembevételével egyformán támogatunk minden jellegű iskolát: államit, polgárit, községit, hitfelekezetit aszerint, amint a kultúrpolitikai szükség megkívánja. A korábbi évek nagy emelkedése után e költségvetés sem jelent a szorosan vallási célokat szolgáló 2. címnél stagnálást, mert a 130.000 pengős, annuitásokra lekötendő emelés lehetővé teszi, hogy kath. részről a pécsi egyetem mellett a Maurinum középiskolai tanárképzőt, meg az esztergomi Irgalmas Nővérek anyaházával kapcsolatos iskolai épületet befejezzék, a Duna-Tisza közén szükséges templomépítkezéseket támogassák; protestáns részről pedig a Budapest elővárosai-ban mutatkozó templomszükségen enyhítsenek, a sárospataki ref. angol-kollégiumot megépít-sék. Ezenfelül az izraelita vallásfelekezet országos iskolai alapjára 20.000 pengő rendes évi államsegély jut. Hogy milyen messzemenően támogatja ma az állam az egyházakat és feleke-zeteket, arra nézve a legjellemzőbb talán az, hogy még az iskolai hitoktatás költségeinek viseléséhez is jelentékeny összeggel járul, míg korábban az volt az elvi álláspont, hogy a hit-oktatás a felekezetek feladata, amelyet saját erejükből kötelesek ellátni. A nem állami iskolák támogatása címén a hitoktatási költségeket az 1928/29. költségvetési évben 147.724 pengővel, most pedig 42.374 pengővel növeltük, úgy hogy ez állami kiadások immár 1,045.379 pengőre emelkedtek.

A nemzet fizikai állagának helyreállítását a kultusztárca keretében a *testnevelés* van hivatva nagy mértékben szolgálni. A múlt évben e fontos kormányzati ág a költségvetésben új címet nyert. De az így létesített keret csak kevésbé volt kitöltve. Most egymillió pengőt állítottunk be testnevelési beruházásokra, hogy ez a beruházási összeg a lehetőséghez képest négy egy-másután következő évben benne maradjon a budgetben. A valóságban azonban egymilliónál sokkal nagyobb értékkel dotáltuk az állandó testnevelési létesítményeket, mert a polgári iskolai tanárképzőnek a szegedi egyetemre való bekapcsolása és oda áttelepítése követke-zében felszabadult ez intézménynek budai Győri-úti hatalmas internátusos palotája, amelyet a testnevelési főiskola céljaira adtunk át és területét is a szomszédos telek megszerzésével akként kerekítettük ki és nagyobbítottuk meg, hogy ott a szükséges sportpályák és uszoda is elférjenek és így a mi testnevelési főiskolánk lesz Európának egyik legmegfelelőbbben és legcélszerűbben elhelyezett ilyen intézménye. Az iskolai testnevelésre, különösen a torna-termek felszerelésére, a játékdélutánokra, meg a középfokú iskolákba újabban behozott heti harmadik tornaóra költségeire évi 350.000 pengőt irányoztam elő s így az iskolai testnevelés költségei jövőben nem fognak többé a Testnevelési Tanács által kezelt Testnevelési Alapra nehezedni, hanem az alapból a társadalmi sportra az eddigi 350.000 pengő helyett jövőben már 700.000 pengő jut. A cserkészeket eddig is főképp a nyári táborozáshoz szükséges nagyszámú sátrak vásárlásával támogattam és a lehetőséghez képest jövőben is támogatni szándékozom.

Ugyancsak a nemzet testi állagának, és egészségének védelmére van hivatva a *kisdedóvás*. Ismételten hangoztattam, hogy a magyar kisdedóvónak nem szabad fiókiskolává alakulnia, hanem ott a pedagógiai törekvéseknek a szociál-higiene követelményeivel párhuzamban kell haladniok. Ezért rendeltem be a kultuszminisztériumba, mint specialistát, egy gyermekorvost s ezért igyekszem az óvodai építkezéseket napközi otthonnal vagy legalább is tejkonyhával kapcsolatba hozni. Az 1928/29. költségvetési évben kisdedóvók építésére egymillió pengő állt rendelkezésre, az 1929/30. évi költségvetésbe pedig 450.000 pengőt állítottunk be, amiből most főleg a nagyobb városok óvoda-ügyét igyekszem előmozdítani. Különösen a Budapest körül kialakuló elővárosok igényeinek ellátása igen nagy feladatok elé állította a kultusztárcát. Így, ha a pesti oldalon Újpesttől félkörben Pesterzsébetig, azután Csepelen át a budai oldalon Téténytől Békásmegyerig fekvő város- és községövet nézzük, akkor ebben 239 népiskolai tantermet és 33 tanítói lakást, összesen 272 objektumot építettünk és ebben a költségvetési évben Pesterzsébeten 240.000 pengővel s Kispesten ugyancsak 240.000 pengővel járulunk egy-egy középiskola emeléséhez, mert nem szabad elfelejteni, hogy az első 43.000, a második pedig 53.000 lakossal bíró népes közösség, amelyhez még hozzá kell számítani a vele teljesen összeépült Pestszentlőrincet, rohamosan fejlődő, most 12.000 fő lakosságával. Pesterzsébet és Kispest így lélekszámban felülmúl több vidéki, számos középfokú iskolával bíró törvényhatósági joggal felruházott várost, természetes tehát, hogy Pesterzsébeten és Kispesten jelentékeny kulturális szükségletek várnak kielégítésre. El lehet tehát mondani, hogy miként az Alföldön a tanyai, kültermi és falusi népiskolák, több polgári iskola és két egyetem emelésével nagyarányú alföldi kultúrakció folyik, azonképpen a főváros környékén - ahol több mint 300.000 ember lakik - szintén egy második, «elővárosi»-nak nevezhető *művelődési szerves akció* van folyamatban.

Rendkívül nagy az egészségügyi jelentősége az *egyetemek klinikáinak*. Miniszterségem első felében sikerült a háború alatt befejezetlenül maradt debreceni klinikai telep teljes elkészülését biztosítani, az azóta eltelt idő alatt pedig felépítettünk Szegeden öt klinikát és ahhoz csatlakozva még egy belgyógyászati és egy gyermekgyógyászati fertőzőbeteg pavillont, úgyhogy Szegeden is összesen hét speciális kórház jött létre. Természetes, hogy e nagy beteglétszámmal dolgozó két új klinikai telep, meg a meglevő budapesti és pécsi klinikák is nagyobb igényekkel lépnek fel, amelyek eddig a költségvetésekben megfelelően honorálva nem voltak, úgyhogy rendesen póthitelekkel kellett dolgozni. Az új költségvetés alapján megszűnik a póthitelekkel való gazdálkodás, mert az egyetemek dologi költségvetéseinek rendbehozatala céljából megfelelő hitelek voltak az 1929/30. évi költségvetésbe felvehetők.

Egészségügyünket lesz hivatva nagy mértékben előmozdítani az a 40.000 pengős új hitel is, amit az *orvosi továbbképzés* erélyesebb folytatására vettünk fel az 1929/30. évi költségvetésbe. Köztudomású, hogy különösen a háború folyamán számos orvos rendesen kisebb számú félév alatt nyerte el a diplomáját és így ezeknek szaktudása pótlásra és kiegészítésre szorul, de ezenkívül az orvosi tudományok rohamos haladása is megkívánja, hogy a már végzett orvosoknak szintén módot nyujtsunk a legújabb gyógyítási módok elsajátítására, amely célnak elérésére az egyébként kitűnő orvosi folyóiratok egymagukban nem elégségesek.

Az erkölcsi nevelés és a közegészségügyi kultúra előmozdításán kívül kultúrpolitikai törekvéseim harmadik csoportja oda irányul, hogy a megélhetés gondjával küszködő nemzetet a gazdasági érvényesülés terén megerősítsük. Itt meggyőződésem szerint, a technikai kultúra áll előtérben, amelynek elmélyítése céljából kitűnő *műegyetemünk* teljesebb felszereléséről kell gondoskodnunk. A budapesti technika megépítése alkalmával az volt a tervben, hogy az épület elkészülte után 2,200.000 aranykoronát fordítanak a tanügyi és a tudományos alapfelszerelésre. De közbe jött a háború és így technikánk alapfelszerelésének megteremtésére eddig az eredetileg kilátásba vett összegnek csak egy része jutott. Most 200.000 pengőt vettem fel és az a tervem, hogy ez az összeg még néhány éven át engedélyeztessék a mű-

egyetem ilyen alapfelszerelésére. Ezek a hitelek túlnyomólag a tanítás céljait szolgálják, de e mellett szükség van a természettudományi kutatások állandó támogatására is, amire eddig csak 40.000 pengő volt felvéve, most azonban a *természettudományi kutatási alapot* 110.000 pengővel évi 150.000 pengőre emeljük, ami lehetővé teszi, hogy megfelelő módosításokkal újra betérjesszem a második nemzetgyűlés által felosztatása miatt le nem tárgyalt törvényjavaslatot a Természettudományi Tanácsról, amelynek hivatása lesz Magyarország összes természettudományos irányú főiskoláin és intézetein folyó kutatómunkának egységes és tervszerű irányítása. Örömmel jelenthetem be azt is, hogy a polgári iskolai tanár- és tanárnőképzés összevonása és Szegedre telepítése következtében felszabadult nagyobb számú főiskolai tanszék átváltoztatásával, az államkincstár további megterhelése nélkül, a debreceni egyetemen megszervezhetjük a matematikai, az ásványtani és földtani, a növénytani, továbbá az állattani tanszékeket, amelyekkel a *debreceni egyetem bölcsészeti karának a természettudományokkal való kiegészítése* megtörténik, amire nézve az egyetem alapításakor Debrecen várossal kötött szerződésben vállalt kötelezettségének tesz az állam eleget. A költségvetés ezenfelül még egy öröndetes kiegészítést is hoz. Az építkezések muzeális téren a Szépművészeti és az Iparművészeti Múzeumnak a Nemzeti Múzeum keretéből történt kiválása óta meglehetősen stagnáltak és a Néprajzi Múzeumnak a Városligeti Iparcsarnokból a tisztviselőtelepi gimnáziumba való áttelepítése is elsősorban az anyagnak az idők viszonyosságaitól való megmentését szolgálta. Természettáraink céljaira alig tehettem egyebet, mint hogy a Baross-utcában a laboratóriumi tudományos rész számára bérházat vásároltam. Most a *Nemzeti Múzeum külsejének érintése nélkül* sikerült a túl nagy padláshelyiségben *harmadik emelet* beépítésének kérdését műszakilag megoldani, amely terv megvalósítása végett ezúttal 400.000 pengőt vettem fel a költségvetésbe. Az új harmadik emeleten az ásvány- és állattár anyagát állítjuk majd ki s így az egész első emelet a könyvtárnak és az egész második emelet a régiségtárnak nevezett művelődéstörténelmi gyűjtemény számára marad. Ekként több évtizedre megoldjuk a természettudományok szempontjából oly fontos *ásványtár és állattár elhelyezésének* kérdését is.

A gazdasági termelés sikerének a magasabb technikai kultúra mellett a szorosabb értelemben vett gazdasági szaktudás a nélkülözhetetlen előfeltétele. E téren a kultuszminisztérium hatáskörébe főképp az alsófokú ilyen oktatás tartozik, elsősorban annál a kapcsolatnál fogva, amelyben ezek az intézmények a népoktatás általános szervezetével vannak, hiszen az oktatást részben a népiskolai tanítók és a polgári iskolai tanárok látják el. Közismert, hogy népiskolai alaptörvényünk szerint a tanköteles gyermek hat évig a mindennapi és további három éven át a továbbképző népiskolát látogatja. Azokban a mezőgazdasági jelleggel bíró helységeken, ahol az östermeléssel foglalkozó szülők továbbképző (ismétlő) iskolába járni tartozó gyermekei a 260-at elérik, fokozatosan *önálló szaktanítós gazdasági népiskolát* szándékozom létesíteni, amely akció folytatására 450.000 pengő beruházási hitel áll rendelkezésre és a szaktanítók számát is hattal növelhetjük. Ennek az iskolatípusnak belső értékét kétségtelenül emeli majd az, hogy az önálló gazdasági népiskolák s a gazdasági irányú továbbképző (ismétlő) népiskolák szakszerű felügyeletét, mint alább még érintem, a költségvetésbe beállított 20.000 pengővel megszervezni tervezem. Ipari jellegű helyeken az alsófokú szakoktatás terén a tanonciskolák lépnek előtérbe, amelyek különösen ott működnek sikerrel, ahol az egyes iparágakhoz tartozó olyan nagyobb számú tanonc van, hogy az iskola szakosítható. Az ilyen *szakirányú tanonciskolák* létesítésében igyekszem a városokat azzal a 200.000 pengővel támogatni, amely a költségvetésben most szerepel.

Míg az erkölcsi nevelésben a fizikai és gazdasági kultúra fejlesztésében a nemzet életerőit belső vonatkozásokban edzzük és erősítjük, addig művészet- és tudománypolitikánkkal a külföld előtt tehetünk tanúságot a nemzet belső értékéről, műveltségének erejéről, jelentőségéről a népek családjában. Legutóbb éppen Villani Frigyes báró érdemes párizsi követünk

mondotta, hogy semmi sem alkalmasabb Trianon igazságtalanságának hirdetésére a külföldön, mint a magyar műveltség és a magyar művelődési törekvések ismertetése. Berlinben pedig a német külügyi hivatalnak egyik kimagasló funkcionáriusa úgy nyilatkozott, hogy a német birodalomban Magyarországnak két követsége van: a diplomáciai követség és a berlini Collegium Hungaricum.

Gyönyörű magyar nyelvünk izoláltsága és középosztályunk körében az idegen nyelvek ismeretének a század kezdete óta mutatkozó visszafejlődése komoly akadálya kultúránk expanzivitásának. Ám a *művészet* a vonalak, a formák, a színek és a hangok nemzetközi nyelvén beszél és így eddig főképp a külföldön rendezett képzőművészeti kiállításokkal és hangverseny-körutakkal mutathattuk be a magyar műveltség örök értékeit. De itthon a súlyosabbá vált közgazdasági helyzet művészeink megélhetését veszélyezteti, mert a hősi emlékek lassanként elkészülnek, művészi síremlékek emelésére csak csekély számú gazdag család képes és tárlatok alkalmával mutatkozó képvásárlások száma is elégtelen. Kell tehát, hogy az állam az eddiginél jelentékenyebb mértékben lépjen fel mint megrendelő és vásárló, amivel a nagyobb magánkelendőséggel bíró arcképek, aktok és tájképek mellett a monumentális szobrászat és festészet nagy tradíciói is meg lesznek menthetők. Ezért igyekszem az Országos Levéltár új palotáját, helyreállított Nemzeti Múzeumunk reprezentatív helyiségét, meg a most épülő debreceni aulát és a szegedi nagyobb egyetemi épületeket művészileg díszíteni. Az élő művészetén kívül különösen most, hogy elveszítettük felvidéki és erdélyi műemlékeinket, az oly nagy költséggel restaurált pozsonyi, kassai és gyulafehérvári dómokat és a vajdahunyadi lovagvárat, fokozottabb gondot kell fordítani *műemlékeinkre*. Megköveteli ezt a kegyelet a nagy nemzeti mult iránt, de célszerűvé is teszi az idegenforgalom előmozdításának szempontja, mert a hozzánk ellátogató külföldi utasok mindig kiemelik az aránytalanságot a magyar történelmi mult nagysága és az itt látható történelmi emlékek csekély-sége között. Menteni kell tehát a menthetőt, ami különösen *Visegrádon* lehetséges, ahol a nagyjában konzervált Salamon-tornyán kívül fent a fellegrvár mellett még menthető lenne az erdei kaputorony, amelynek helyreállítása nagyon növelné Visegrád vonzó erejét. E célra a műemlékek konzerválására szolgáló javadalmat 61.760 pengőről 100.000 pengőre emeltem.

Művészképzésünket rendkívül előmozdítja majd, hogy a *római Collegium Hungaricum*ba már nagyobb számú építésszt, szobrászt, festőt és zenészt küldhettünk ki s remélem, hogy az örökváros tradíciós légkörében az ultramodernizmus túlkapásai fiatal nemzedékünk lelkében majd kellően le fognak tompulni. Minthogy immár a *párizsi Collegium Hungaricum* létesítése ügyében a francia kormánnyal már régebben folyó tárgyalás is sikerrel kecsegtet, ez a külföldi intézetünk is módot fog nyújtani arra, hogy művész nemzedékünk kapcsolatot nyerjen a Párizsban kialakult legifjabb művészeti törekvésekkel is.

Minthogy az 1929/30. év folyamán a párizsi akció is befejezést nyerhet, az internátusi célokra rendelkezésre álló hitelek közül *belföldi* egyetemeinket szándékozom megfelelő *internátusokkal* kiegészíteni. E téren kedvező tapasztalatokat tettünk az 1928 őszén megnyílt 420 ágyas szegedi Horthy-kollégiummal, ahol a korábbi elégtelen magánszobákban vagy meg nem felelő internátusokban elhelyezett ifjúságot összpontosítottuk és ahol szerény, de tisztességes megélhetés mellett az ifjúság francia, olasz és angol házi nyelvvoktatásban is részesül. Az 1929. év folyamán Debrecenben megépülnek az egyetemi tanári lakások és így kiüríthető lesz az eredetileg internátusi célokra épült, de a debreceni lakászsúfoltság következtében átmenetileg tanári lakásokká átalakított épület. Remélem, hogy még ez év folyamán ekként a debreceni egyetem mellett is üzembe helyezhetek egy nagyobb kollégium domesztikumot. A katolikus beruházási célokra állami támogatás mellett felvett kölcsönből Pécsen ugyancsak ez év őszén elkészül a «Maurinum» százágas internátus, amely a dunántúli főiskolai ifjúságnak Pécsen való elhelyezkedését van hivatva megkönnyíteni. A műegyetem mellett a Lágymányoson szeretném az első magyar kollégium technikumot felépíteni. A kultusztárcában több év óta

1,200.000 pengő állíttatott be kül- és belföldi internátusokra s a külföldi akció befejezése után a jövő években belföldi főiskolai internátus-ügyünk is ki lesz építhető, amitől az egyetemi tanulmányok sikerének is nagy mértékű fellendülését várom.

Az előadottakból kitűnik, hogy különösen a népiskolai tankötelesek számának rohamos felszökése következtében, de más iskolafajtáknál is növelni kellett a tanítói személyzetet, hogy a debreceni klinikai telep után a szegedi klinikák elkészülése következtében növelni kell az orvosi és az ápolószemélyzetet is. Ámde meg vagyok róla győződve, hogy a nemzet e hasznos munkásai számának szaporítása nem tölt el aggodalommal senkit. Egészen más az, ami ellen a közvélemény ellenszenve fordul: ez az adminisztráció és elsősorban a túltengő *központi igazgatás*.

Az 1922/23-ik költségvetési évben, amikor a kultusztárca vezetését átvettem, a központi igazgatás címén 889 állás volt előirányozva, ami a tárca akkori összlétszámának 5-64%-át tette. A létszám- és takarékosági bizottságok által megállapított létszám 461 volt, ez a költségvetés pedig már csak 422 alkalmazottat irányoz elő, ami az 1922/23-i létszámnál 467-tel kevesebb, vagyis annak felét sem teszi, sőt a takarékosági bizottság által megállapított létszámon is 39-cel alul marad, úgyhogy a központ a kultusztárca alkalmazottai jelenlegi összlétszámának csak 3-27%-át teszi. A fogalmazási szak a miniszter és az államtitkárok beszámításával 104-ről 61-re, a számvevőszék 393-ról 181-re, a kezelési 249-ről 101-re, az altiszti 136-ról 73-ra ment vissza. Ez a rendkívüli eredmény csak úgy volt elérhető, hogy a kultuszminisztérium derék hivatalnoki kara messze a rendes kötelességteljesítés mértékén túl, a legnagyobb hazafias odaadással dolgozik. Az imént közölt számok fontosságát még növeli, ha figyelembe vesszük, hogy a kultusztárca adminisztratív külső hatóságai jóformán nincsenek, mert a tankerületi és egyéb főigazgatóságoknak és tanfelügyelőségeknek elsősorban a reájuk bízott iskolafajták pedagógiai felügyelete a hivatásuk. Tanügyi téren ugyanis a számonkérő felügyelet a munkának összehasonlíthatatlanul kisebb részét alkotja és a hangsúly a didaktikailag és metodikailag irányító felügyeleten van, ami voltaképpen a tanítói munkával homogén. Éppen ezért a magyar iskola-ügynek minden barátja bizonyára örömmel veszi azt is, hogy e költségvetés végre meghozza a polgári iskolák és a gazdasági továbbképző iskolák szakszerű felügyelete megszervezésének költségeit.

Újabban a külföldi irodalomban sok szó esik a gazdasági élet, a termelés racionalizálásáról. Azt hiszem, hogy a *racionalizálásban* foglalt egészséges alapgondolatot haszonnal lehet értékesíteni más tereken is. Amidőn a fentiekben a budget számadataira támaszkodva kimutattam, hogy parallel intézményeket összevontunk, hogy a központi bürokráciának pusztán adminisztrációt végző létszámát lényegesen apasztottuk, viszont a gyermekek, a tanulók, az ifjúság és a betegek számával lépést tartva, növeltük az iskolákban a tanítók, a klinikákon pedig a gyógyító és ápolószemélyzet számát, akkor a kultusztárca terén nagy darab racionalizáló munkát végeztünk.